

Regeringens proposition

1980/81: 1

om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt, m. m.;

beslutad den 5 juni 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll denna dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

HÅKAN WINBERG

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt. Flertalet av ändringarna berör reglerna om isolering och annan begränsning av gemensamheten för de intagna i en kriminalvårdsanstalt. I denna del föreslås bl. a. att den nuvarande huvudregeln om gemensamhet under arbete utsträcks till att gälla även vid arbetsvägran. För kollektiv arbetsvägran vid en sluten anstalt föreslås dock en särskild undantagsregel. Vidare föreslås att en intagen på egen begäran skall få arbeta i enrum, om lämplig plats kan beredas honom och särskilda skäl inte talar emot det. Nuvarande bestämmelser om isolering för att hindra att en intagen utövar menligt inflytande på en annan intagen får en mera restriktiv formulering. Detsamma gäller bestämmelsen om förutsättningarna för användande av fängsel. I syfte att motverka onödiga förflyttningar mellan anstalterna föreslås att tillfälliga avskiljanden skall kunna ske i allmänt häkte.

Förslaget innebär vidare bl. a. att placering på en s. k. specialavdelning lagregleras. Placering på en sådan avdelning skall få ske dels vid kvalificerad fara för rymning eller fritagning som bedöms bli bestående för lång tid, dels när det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra en intagen från att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarligt slag – t. ex. narkotikabrott – under anstaltsvistelsen.

I propositionen föreslås också en generell bestämmelse om att intagna i kriminalvårdsanstalter får föreläggas att lämna urinprov för kontroll av eventuell narkotikapåverkan.

Slutligen föreslås följdändringar i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1981.

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt

dels att 3, 17, 18, 20–23, 50, 51, 52 d och 60 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 20 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §¹

Kriminalvårdsanstalt är rixanstalt eller lokalanstalt.

Rixanstalt, lokalanstalt eller avdelning av anstalt är öppen eller sluten.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer, förordnar vilka anstalter som är rixanstalter eller lokalanstalter och vilka anstalter eller anstaltsavdelningar som är öppna eller slutna.

Rixanstalt, lokalanstalt eller avdelning av anstalt är öppen eller sluten. *För placering av sådana intagna som avses i 20 a § kan sluten avdelning inrättas som specialavdelning med särskild övervakning och begränsad gemensamhet mellan de intagna.*

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer, förordnar vilka anstalter som är rixanstalter eller lokalanstalter, vilka anstalter eller anstaltsavdelningar som är öppna eller slutna och vilka slutna avdelningar som är specialavdelningar.

Vad i denna lag sägs om öppen eller sluten anstalt gäller även öppen eller sluten avdelning av anstalt.

17 §

Intagen skall arbeta tillsammans med andra intagna, om ej annat följer av bestämmelserna i denna lag eller av arbetets särskilda beskaffenhet.

En intagen skall under tid då han är skyldig att utföra arbete vistas tillsammans med andra intagna, om ej annat följer av bestämmelserna i denna lag eller av arbetets särskilda beskaffenhet. Vägrar ett större antal av de intagna vid en sluten anstalt samtidigt att utföra det arbete som har ålagts dem, får dock gemensamheten mellan dem inskränkas i den mån det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten.

På fritiden får *intagen* i den utsträckning han önskar det vistas

På fritiden får *den intagne* i den utsträckning han önskar det vistas

¹ Senaste lydelse 1976: 506.

Nuvarande lydelse

tillsammans med andra intagna, om ej annat följer av bestämmelserna i denna lag. I sluten anstalt får dock *gemenskapen* mellan intagna på *fritid* inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten.

Föreslagen lydelse

tillsammans med andra intagna, om ej annat följer av bestämmelserna i denna lag. I sluten anstalt får dock *gemensamheten* mellan intagna på *fritiden* inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten.

I anslutning till dygnsvilan får de intagna hållas avskilda från varandra.

18 §

Intagen får på egen begäran arbeta i enrum, om *beaktansvärda skäl talar härför*.

Läkare skall yttra sig över *begäran som avses i första stycket, om möjligt innan ärendet avgöres och annars inom en vecka därefter*. Medgivande skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst en gång i månaden.

En intagen får på egen begäran arbeta i enrum, om lämplig plats kan beredas honom och särskilda skäl inte talar mot det. Medgivande härtill skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

Läkare skall undersöka *en intagen som arbetar i enrum, om det behövs med hänsyn till dennes tillstånd. Har den intagne arbetat i enrum under en sammanhängande tid av en månad, skall en sådan undersökning alltid äga rum.*

20 §

Om det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet, föreliggande fara för *intagens egen* eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom eller för att hindra att intagen *utövar menligt inflytande på andra intagna, får intagen hållas avskild från andra intagna.*

En intagen får hållas avskild från andra intagna, om det är nödvändigt

1. med hänsyn till rikets säkerhet eller föreliggande fara för *den intagnes* eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom,

2. för att hindra att *den intagne* påverkar någon annan intagen att allvarligt störa ordningen inom anstalten,

3. för att hindra att *den intagne* medverkar till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel,

4. för att hindra att *den intagne* allvarligt ofredar en annan intagen.

Intagen som avses i 7 § tredje stycket och på skäl som där anges är placerad i sluten anstalt får hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sättes i verket.

Nuvarande lydelse

Beslut enligt första eller andra stycket skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst en gång i månaden.

Föreslagen lydelse

Ett beslut enligt första eller andra stycket skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag.

20 a §

Finns det i fall som avses i 20 § andra stycket anledning anta att de förhållanden som där avses kommer att bestå en längre tid, får den intagne placeras på en specialavdelning.

En intagen får också placeras på en specialavdelning, om det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av allvarligt slag under vistelsen i anstalt.

Ett beslut om placering på en specialavdelning skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

21 §²

Intagen som hålles avskild från andra intagna enligt 20 § skall *erhålla* sådan lättnad i avskildheten som kan ske utan olägenhet.

En intagen som hålls avskild från andra intagna enligt 20 § skall få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

22 §

Innan beslut meddelas om åtgärd enligt 20 § eller vid omprövning av sådant beslut skall utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande. *Läkare skall yttra sig i frågan, om möjligt innan åtgärden vidtages och annars inom en vecka därefter.*

Innan beslut meddelas om en åtgärd enligt 20 eller 20 a § och vid omprövning av ett sådant beslut skall utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande.

Den som hålls avskild på grund av att han är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa skall undersökas av läkare så snart det kan ske. Annan intagen som hålls avskild enligt 20 § och sådan intagen som är placerad på en specialavdelning skall undersökas av läkare, om det behövs med hänsyn till den intagnes tillstånd. Har en intagen hållits avskild under en sammanhängande tid av en månad skall en sådan undersökning alltid äga rum.

² Senaste lydelse 1976: 506.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

Över vad som förekommit vid utredning enligt första stycket skall protokoll föras.

23 §³

Intagen som uppträder våldsamt eller som är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen på anstalten får tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills påverkan har upphört.

Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av intagen, får *denne* beläggas med fängsel, om säkerheten oundgängligen kräver det.

Läkare skall så snart det kan ske yttra sig över åtgärd enligt första eller andra stycket. Sådant yttrande behövs dock ej i fråga om den som hålls avskild därför att han är påverkad av berusningsmedel, om ej särskilda skäl föreligger. Över vad som förekommit skall protokoll föras.

50 §⁴

Under utredning av disciplinärende får intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen ej skall äventyras. Åtgärden får i intet fall bestå längre än fyra dagar. Den intagne skall *erhålla sådan* lättnad i avskildheten som kan ske utan olägenhet.

Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av *en* intagen, får *han* hållas belagd med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till *hans egen eller annans* säkerhet till liv eller hälsa.

Kan en intagen i fall som anges i första eller andra stycket inte hållas avskild på anstalten får han placeras i allmänt häkte i högst två dygn, om detta är lämpligare än att han förs över till en annan anstalt.

Läkare skall så snart det kan ske undersöka den som är föremål för åtgärd enligt denna paragraf. I fråga om den som hålls avskild därför att han är påverkad av berusningsmedel skall *en sådan undersökning* dock äga rum endast om det behövs med hänsyn till *hans tillstånd*. Över vad som förekommit skall protokoll föras.

Under utredningen av ett disciplinärende får *en* intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen ej skall äventyras. Åtgärden får i intet fall bestå längre än fyra dygn. *Kan den intagne inte hållas avskild på anstalten, får han placeras i allmänt häkte, om detta är lämpligare än att han förs över till en annan anstalt.* Den intagne skall *få* den lättnad i avskildheten som är möjlig.

³ Senaste lydelse 1976: 506.

⁴ Senaste lydelse 1976: 506.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

51 §⁵

Disciplinärende skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas enligt 47 § skall förhör hållas med den intagne. *Läkare* skall så snart det kan ske yttra sig rörande åtgärd enligt 50 §. Över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning skall protokoll föras.

Disciplinärenden skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas skall förhör hållas med den intagne. Över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning skall protokoll föras.

52 d §⁶

Intagen som kan misstänkas vara påverkad av narkotika får föreläggas att lämna urinprov.

Den som är intagen i anstalt, i vilken företrädesvis placeras intagna som icke eller i endast ringa mån har tagit befattning med narkotika, får föreläggas att lämna urinprov, även om han ej misstänkes vara påverkad av narkotika.

En intagen får föreläggas att lämna urinprov för kontroll av huruvida han är påverkad av narkotika.

60 §⁷

Regeringen kan förordna om överflyttning till tjänsteman inom kriminalvården av övervakningsnämnds befogenhet enligt 54 och 55 §§ samt av kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt denna lag i annat fall än som avses i 20 § andra stycket samt i 35 och 39 §§.

Regeringen kan förordna om överflyttning till tjänsteman inom kriminalvården av övervakningsnämnds befogenhet enligt 54 och 55 §§ samt av kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt denna lag i annat fall än som avses i 17 § första stycket *andra meningen*. 20 § andra stycket samt 20 a, 35 och 39 §§.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

⁵ Senaste lydelse 1976: 506.

⁶ Senaste lydelse 1976: 901.

⁷ Senaste lydelse 1976: 506.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Härigenom föreskrivs att 15 och 17 §§ lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 §

Häktad får beläggas med fängsel

1. under transport och eljest under vistelse utom förvaringslokalen, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl samt

2. i övrigt för att betvinga våldsam uppträdande av den häktade, om andra medel visar sig otillräckliga och *säkerheten* oundgängligen kräver det.

Läkare skall så snart det kan ske yttra sig över åtgärd enligt första stycket 2.

2. i övrigt för att betvinga våldsam uppträdande av den häktade, om andra medel visar sig otillräckliga och *det är* oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den häktades egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa.

Läkare skall så snart det kan ske undersöka den som är föremål för åtgärd enligt första stycket 2.

17 §

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt och

3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 43 § första stycket tredje meningen lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-04-30

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell

Föredragande: statsrådet Winberg

Lagrådsremiss om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt, m. m.

1 Inledning

Med stöd av regeringens bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för justitiedepartementet i juli 1976 en kommitté för att se över bestämmelserna om isolering inom kriminalvården.¹ Kommittén, som antog namnet utredningen om isolering inom kriminalvården, överlämnade i mars 1979 betänkandet (SOU 1979: 4) Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Betänkandet innehåller förslag till ändringar i lagstiftningen om isolering. Det upptar också förslag till åtgärder för att förebygga behovet av isolering och till alternativa åtgärder med syfte att begränsa institutets användning. En sammanfattning av innehållet i betänkandet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*. Vidare bör till protokollet som *bilaga 2* fogas de i betänkandet framlagda lagförslagen.

Betänkandet har remissbehandlats. En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

Utredningens förslag till förebyggande och alternativa åtgärder har, i den mån de har bedömts medföra budgetmässiga konsekvenser, behandlats i årets budgetproposition (prop. 1979/80: 100, bil. 5 s. 72–82), som i denna del har lämnats utan erinran av riksdagen (JuU 1979/80: 34, rskr 1979/80: 282). Jag avser att nu ta upp de frågor som i övrigt har aktualiserats genom betänkandet och som främst gäller ändringar i gällande bestämmelser.

¹ Riksdagsledamoten Arne Nygren, ordförande, dåvarande riksdagsledamoten Per Gahrton, generaldirektören Bo Martinsson, dåvarande riksdagsledamoten Lars Schött och ombudsmannen Sven Selin.

Jag kommer vidare att ta upp en fråga om utvidgning av möjligheterna att använda urinprov som ett led i strävandena att spåra upp narkotika inom kriminalvårdens anstalter.

2 Föredragandens överväganden

2.1 Gällande ordning i korthet

En av de grundläggande principerna inom modern kriminalvård i anstalt är att en intagen i största möjliga utsträckning skall vistas i gemensamhet med andra intagna. Av främst ordnings- och säkerhetsskäl har det emellertid ansetts nödvändigt att i vissa situationer begränsa denna gemensamhet. Den längst gående begränsningen är placering i enrum, i dagligt tal kallad isolering. Nu gällande regler om gemensamhet och avskiljande finns i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt (KvaL), som har ersatt den tidigare s. k. behandlingslagen (1964: 541). I lagen om kriminalvård i anstalt har slagits fast att gemensamhetsprincipen skall gälla under såväl arbetstid som fritid. Den nya regleringen innebar vidare att man i betydande grad inskränkte möjligheterna till isolering som säkerhetsåtgärd och som en form av disciplinär bestraffning. Tillämpningsområdet för isolering begränsades ytterligare genom en lagändring år 1976, (prop. 1975/76: 165, JuU 1975/76: 43, rskr 1975/76: 373, SFS 1976: 506), då tidigare bestämmelser om avskildhet för behandlingsplanering och som disciplinär bestraffning helt upphävdes. Dessutom begränsades möjligheterna att hålla en intagen i enrum under utredning av ett disciplinärende.

I korthet innehåller lagen om kriminalvård i anstalt numera följande regler om isolering.

En intagen kan på egen begäran få arbeta i enrum om beaktansvärda skäl talar för det (18 §).

Tvångsmässig avskildhet kan förekomma som en säkerhets- eller skyddsåtgärd, om det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet, fara för en intagens egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom eller för att hindra att en intagen utövar menligt inflytande på andra intagna (20 § första stycket). Detsamma gäller, om den intagne uppträder våldsamt eller är så berusad att han kan befaras störa ordningen på anstalten (23 §). Han får dock hållas avskild endast så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills hans påverkan har upphört. Vidare kan en intagen, om det är oundgängligen nödvändigt, hållas avskild under utredning av ett disciplinärende (50 §).

För den kategori intagna som avses i 7 § tredje stycket KvaL finns särskilda bestämmelser om isolering. Det gäller här intagna som har dömts till fängelse lägst två år eller internering med en minsta tid av två år eller mer och som med hänsyn till att de saknar fast anknytning till riket eller till

arten av brottsligheten eller eljest kan befaras vara särskilt benägna att avvika och fortsätta en brottslig verksamhet av särskilt allvarlig karaktär. En intagen som omfattas av 7 § tredje stycket KvaL och som på där angivna grunder är placerad i en sluten anstalt får hållas avskild från andra intagna, om det bedöms nödvändigt för att förhindra planlagd rymning eller fritagning (20 § andra stycket).

Till avskiljande i KvaL:s mening räknas inte placering på de s. k. specialavdelningar som är avsedda för särskilt rymningsbenägna eller farliga intagna med långa strafftider. Föresättningarna för placering på sådana avdelningar regleras över huvud taget inte i lagen.

För en närmare redogörelse för innehållet i gällande rätt hänvisas till utredningsbetänkandet.

2.2 Allmänt om utredningens förslag

Utredningen har framhållit att de särskilda förhållanden som råder på kriminalvårdsanstalter får till följd att det relativt lätt kan uppstå ordnings- och disciplinproblem och att de inom samhället i övrigt förekommande medlen för att upprätthålla social kontroll många gånger har visat sig otillräckliga. Dessa omständigheter i förening med personalens berättigade krav på goda arbetsförhållanden medför att särskilda kontrollmöjligheter måste stå till buds. Det är enligt utredningen svårt att utifrån den forskning som har förekommit dra några säkra slutsatser beträffande eventuella skadliga effekter av isoleringsåtgärder, särskilt som de individuella variationerna är betydande. Enligt utredningens bedömning är det inte möjligt att helt avskaffa åtgärder av denna typ. I första hand bör emellertid behovet av sådana åtgärder förebyggas. I andra hand gäller det att finna alternativ till dem.

För egen del har jag redan i prop. 1979/80: 100 (bil. 5 s. 79) uttalat att jag i likhet med utredningen och remissinstanserna anser det klarlagt att förutsättningar f. n. saknas för att helt avvara isoleringsåtgärder inom kriminalvården. Med den ökning av den allvarliga brottsligheten och det hårdnande klimat på kriminalvårdsanstalterna som vi har upplevt under senare tid framstår det som en nödvändighet att kriminalvården även i fortsättningen tillförsäkras de medel som behövs för att tillfredsställande förhållanden skall kunna upprätthållas på anstalterna. Klart är samtidigt att isolering är en från humanitär synpunkt ingripande åtgärd. I den nämnda propositionen uttalade jag min anslutning till utredningens uppfattning att det är angeläget att användningen av sådana åtgärder begränsas i all möjlig utsträckning. I propositionen konstaterades också att utredningens förslag till förebyggande och alternativa åtgärder fått ett i huvudsak positivt mottagande från remissinstansernas sida. Med hänsyn till den återhållsamhet som i nuvarande statsfinansiella läge måste iaktas i fråga om nya åtaganden bedömdes visserligen de mera kostnadskrävande av förslagen inte

kunna genomföras f. n. Jag uttalade emellertid som min mening att flertalet av de förslag som inte kan förverkligas omedelbart kommer att vara till god ledning vid den fortsatta planeringen av anstaltsvården.

Utredningen har också gjort en bred genomgång av andra åtgärder som kan vara ägnade att förbättra miljön i vid bemärkelse i kriminalvårdens anstalter och därmed även att minska behovet av isoleringsåtgärder. I detta hänseende har utredningen bl. a. berört frågor om förhållandet mellan personal och intagna, de intagnas arbete, utbildning och fritidsverksamhet samt deras kontakter med yttervärlden och medinflytande i vissa frågor som angår anstaltslivet. Vissa av dessa frågor har behandlats i prop. 1979/80: 100. Det ankommer i övrigt närmast på kriminalvårdsstyrelsen att i det fortlöpande översynsarbetet ta tillvara de enligt min mening mycket värdefulla synpunkter som utredningen har redovisat i den mån de inte förutsätter författningsändringar. I likhet med LO vill jag också framhålla att behovet av att tillgripa isolering och liknande åtgärder säkerligen minskar i den mån ansträngningarna för planering av de dömdas återanpassning i samhället kan effektiviseras.

Även de förslag till ändringar i gällande bestämmelser som har lagts fram i betänkandet har vid remissbehandlingen fått ett i stort sett positivt mottagande. Kriminalvårdsstyrelsen har dock uttalat att det enligt styrelsens mening inte är möjligt att begränsa möjligheterna till avskiljande, om inte allmänna resursförstärkningar sker samtidigt.

För egen del anser jag i likhet med flertalet remissinstanser förslagen i betänkandet vara i huvudsak väl ägnade att läggas till grund för lagstiftning. Självfallet skulle det ha varit en fördel, om samtidigt i större utsträckning än som skett utrymme hade kunnat skapas för att tillgodose de i och för sig angelägna önskemål för kriminalvårdens del som utredningen har pekat på i betänkandet. Att en del av dessa förslag har måst ställas på framtiden bör dock inte hindra att man redan nu vidtar sådana förbättringar som kan genomföras inom ramen för tillgängliga resurser. Jag vill också erinra om vad jag uttalade i prop. 1979/80: 100 (bil. 5 s. 80) om att vissa beslutade och planerade reformer på straffrättens område kan vara ägnade att minska den nuvarande beläggningen på anstalterna. Detta kan i sin tur öka förutättningarna för att tillgodose bl. a. det reformbehov som enligt min mening är ett av de viktigaste som utredningen har pekat på, nämligen en minskning av bostadsavdelningarnas storlek på vissa anstalter (jfr JuU 1979/80: 34 s. 8).

Utredningens grundsyn är att sådan isolering som inte sker på den intagnes egen begäran aldrig får motiveras av behandlingsskäl utan endast får vidtas i syfte att tillgodose ett förebyggande säkerhets- eller skyddsbehov. Detta är en princip som jag i likhet med remissinstanserna helt kan ställa mig bakom och som också ligger till grund för gällande bestämmelser på området. Som utredningen också påpekar kan det däremot ibland vara till fördel från behandlingssynpunkt att en intagen som så önskar kommer

ifrån umgänge med andra intagna. Han kan också behöva skyddas från övergrepp från dessa. Det är därför uppenbart att man i viss mån måste göra andra bedömningar i fråga om det frivilliga avskiljandet än beträffande det tvångsmässiga.

En särskild fråga av generell räckvidd som vid remissbehandlingen har tagits upp av socialstyrelsen gäller de unga lagöverträdarnas situation. Styrelsen har kritiserat betänkandet för att denna fråga inte har behandlats särskilt och har som sin mening uttalat att avskiljande av personer under 20 år från umgänge med andra i princip inte bör få förekomma.

Jag vill för egen del först erinra om att de skadliga verkningar som avskiljande kan få för ungdomar numera är allmänt erkända. I den mån sådana åtgärder aktualiseras beträffande yngre lagöverträdare kräver detta självfallet särskilda överväganden. Som socialstyrelsen också påpekar torde man dock inte kunna utesluta att det – exempelvis vid berusning – kan vara nödvändigt att avskilja även en ung lagöverträdare från övriga intagna under kortare tid. Uppenbart är att den intagnes ålder alltid måste beaktas när fråga uppkommer om isolering oavsett vilken grund det är fråga om och att långvariga avskiljanden endast i extremfall kan vara försvarliga när det är fråga om unga personer. Jag anser emellertid inte tillräckliga skäl föreligga för att införa något uttryckligt förbud i lagen mot att avskilja intagna under en viss ålder. De rättssäkerhetsgarantier som finns inbyggda i förfarandet utgör enligt min mening ett tillräckligt skydd mot åtgärder som ter sig olämpliga från den synpunkt som har angetts nu.

Jag övergår nu till att behandla de särskilda lagstiftningsfrågor som har aktualiserats genom utredningens betänkande.

2.3 Gemensamhetsprincipen

I 17 § KvaL finns bestämmelser om gemensamhet under arbete och fritid. I paragrafen föreskrivs att en intagen skall arbeta tillsammans med andra intagna om inte annat följer av lagen eller av arbetets särskilda beskaffenhet. Denna föreskrift anses i princip också reglera frågan om gemensamhet för en intagen som bedriver studier under arbetstid. På fritiden får en intagen i den utsträckning han önskar det vistas tillsammans med andra intagna, om annat inte följer av lagen. Gemensamheten under fritid mellan intagna i sluten anstalt får dock inskränkas om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten. Bestämmelserna om gemensamhet under fritid anses också reglera förhållandet för sjukskrivna och pensionärer, vilka inte har arbetsplikt.

Någon uttrycklig bestämmelse om att de intagna får hållas avskilda från varandra nattetid finns inte i lagen. Enligt kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter i anslutning till lagstiftningen om kriminalvård i anstalt (cirk. nr 1/1974, det s. k. vårdcirkuläret) tillämpas dock den ordningen att dörrarna till bostadsrummen i en sluten anstalt låses kl. 20.00, om inte styrelsen har

beslutat annorlunda för en viss anstalt. Vid en öppen anstalt bestämmer styresmannen den tidpunkt vid dagens slut efter vilken de intagna skall vistas i sina bostadsrum.

Utredningen har inte föreslagit någon annan ändring i 17 § KvaL än ett tillägg om att intagna i slutna anstalt får hållas avskilda från varandra nattetid. Utredningen har motiverat detta förslag med att lagens huvudprincip bör vara att de intagna skall vistas i gemensamhet och att avsteg från denna princip bör få göras endast med stöd av en uttrycklig bestämmelse i lagen.

I likhet med utredningen och remissinstanserna anser jag att det lämpligen bör komma till klart uttryck i lagtexten att de intagna får hållas avskilda från varandra efter dagens slut. Som hovrätten för Västra Sverige har påpekat vid remissbehandlingen kan en bestämmelse härom inte begränsas till att avse slutna anstalter. Även på öppna anstalter bör de dömda nämligen liksom nu kunna hållas avskilda från varandra under natten, låt vara att dörrarna till bostadsrummen på sådana anstalter också i fortsättningen bör vara olåsta. Någon ändring av denna ordning har f. ö. inte åsyftats av utredningen.

Som riksåklagaren (RÅ) har påpekat vid remissbehandlingen täcker det av utredningen valda uttrycket "nattetid" knappast en så tidig del av dygnet som den då bostadsrummen f. n. låses vid flertalet slutna anstalter. Med hänsyn härtill bör en föreskrift i ämnet ges den avfattningen att de intagna får hållas avskilda från varandra i anslutning till dygnsvilan. En senareläggning av inlåsnings tiden vid de slutna anstalterna framstår som en angelägen reform men kan inte genomföras f. n. (jfr prop. 1979/80: 100 bil. 5 s. 81, JuU 1979/80: 34 s. 10).

I enlighet med vad som har anförts nu förordar jag att 17 § KvaL kompletteras med ett nytt tredje stycke där det anges att de intagna får hållas avskilda från varandra i anslutning till dygnsvilan. Jag vill i likhet med utredningen understryka att denna bestämmelse självfallet inte får uppfattas så att den utgör något hinder mot att intagna genom s. k. samsittning bereds möjlighet till ett visst begränsat umgänge under kvällstid när detta från personalmässiga och andra synpunkter bedöms som möjligt. Tvärtom bör sådana åtgärder för att motverka de negativa verkningarna av isoleringen uppmuntras.

Kriminalvårdsstyrelsen har under remissbehandlingen uttalat att den grundläggande principen om gemensamhet under arbetstid bör gälla oavsett om den intagne faktiskt arbetar eller inte. Bl. a. i situationer då det uppstår kollektiv arbetsnedläggelse är det enligt styrelsen dock inte möjligt att tillämpa gemensamhet mellan de intagna. Styrelsen har därför ifrågasatt om det inte i lagen om kriminalvård i anstalt bör införas en bestämmelse som tillåter att gemensamheten tillfälligt begränsas i undantagssituationer. I realiteten har, anför styrelsen, inlåsnings i bostadsrum av hänsyn till säkerheten vid några tillfällen framtvingats trots att det varit tveksamt om

det funnits stöd för åtgärden i lagen. Liknande synpunkter har anförts av JO och Statsanställdas förbund.

I likhet med kriminalvårdsstyrelsen anser jag att den grundläggande regeln om att de intagna skall vistas tillsammans i princip bör gälla även för en intagen som vägrar utföra ålagd sysselsättning. Avskiljande bör sålunda inte få användas som bestraffning för arbetsvägran. Detta bör uttryckas i lagen på det sättet att en intagen under den tid då han är skyldig att utföra arbete skall vistas tillsammans med andra. Jag förordar att 17 § första stycket utformas i enlighet härmed.

Med anledning av vad kriminalvårdsstyrelsen har uttalat om situationen vid kollektiv arbetsvägran vill jag först erinra om att en intagen enligt 12 § KvaL är skyldig att utföra det arbete eller delta i den undervisning eller utbildning som har ålagts honom. Vägran att utföra ålagd sysselsättning kan medföra disciplinstraff, dvs. varning eller förlängning av verkställighetstiden. I den mån en arbetsvägran innebär att den vägrande utövar menligt inflytande på andra eller det disciplinbrott som vägran innebär behöver utredas kan avskiljande ske med stöd av 20 resp. 50 § KvaL. Det är emellertid uppenbart att tillämpningsområdet för dessa regler vid arbetsvägran är begränsat. Om den grundläggande bestämmelsen om gemensamhet under arbetstid nu utvidgas i enlighet med mitt förslag, blir det enligt min mening nödvändigt att införa ett uttryckligt undantag med sikte på kollektiv arbetsvägran med hänsyn till att personalstyrkan vid anstalterna som regel inte är dimensionerad för att klara av en sådan situation. Med kollektiv arbetsvägran avser jag då samtidig vägran av åtminstone något eller några tiotal personer. Praktiskt behov av en sådan undantagsregel finns endast beträffande de slutna anstalterna. Jag förordar därför att 17 § första stycket KvaL kompletteras med en föreskrift i vilken det anges att om ett större antal av de intagna vid en slutna anstalt samtidigt vägrar att utföra det arbete som har ålagts dem, gemensamheten mellan dem får begränsas i den mån det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten. Det bör understrykas att en så långtgående åtgärd som inlåsning i bostadsrum bör få vidtas med stöd av den nu föreslagna bestämmelsen endast om tillsynen inte kan ordnas på annat sätt. Jag vill vidare framhålla att det som regel inte bör finnas anledning att tillämpa den nya bestämmelsen i andra fall än då en kollektiv arbetsvägran har till syfte att störa ordningen eller arbetsdriften inom anstalten. För att säkerställa en enhetlig tillämpning bör besluten i dessa ärenden förbehållas kriminalvårdsstyrelsen. Jag återkommer till denna fråga i avsnitt 2.8.1.

2.4 De särskilda bestämmelserna om avskiljande

2.4.1 Arbete i enrum på egen begäran

Enligt nu gällande bestämmelse får en intagen på egen begäran arbeta i enrum om beaktansvärda skäl talar för det. Utredningen har föreslagit den

ändringen att sådant enrumsarbete skall få ske om inte skäl är emot det, således en omvänd presumtion. En sådan ordning står enligt utredningen i bäst överensstämmelse med den grundläggande tanken i 1974 års kriminalvårdsreform att den intagne i största möjliga utsträckning bör ha personlig frihet och möjlighet att själv påverka sin situation. Till utredningens ställningstagande har bidragit att våld och hot om våld intagna emellan inte är ovanliga. Man kan enligt vad utredningen framhåller inte räkna med att den som är utsatt för övergrepp av sådant slag skall avslöja för anstaltspersonalen varifrån det härrör. Över huvud taget gäller enligt utredningen att de skäl som ligger till grund för en begäran om arbetsplacering i enrum ofta kan ha sin utgångspunkt i förhållanden som inte alls eller endast med svårighet är åtkomliga för en utomståendes bedömning.

Utredningen erinrar om att den nuvarande bestämmelsen har avsetts innebära att den intagnes begäran om enrumsplacering inte skall godtas utan vidare utan att vissa skäl skall finnas. Med den föreslagna formuleringen har utredningen velat markera att den intagne i princip skall få välja om han vill arbeta i enrum eller ej. När risk för skadliga verkningar är uppenbar, t. ex. av hälsoskäl, eller rätten till enrumsarbete missbrukas i syfte att lamslå produktionen, bör emellertid enligt utredningen anstaltsledningen liksom nu ha möjlighet att avslå en begäran om enrumsarbete.

Av praktiska skäl överförs i allmänhet intagna som önskar arbeta i enrum – s. k. rosökare – till särskilda avdelningar, vilka brukar kallas roavdelningar. Dessa finns nästan undantagslöst på de slutna anstalterna. Som framgår av redovisningen i budgetpropositionen (prop. 1979/80: 100 bil. 5 s. 76) har utredningen förordat en viss utökning av antalet platser för rosökare (roplatser).

De flesta remissinstanser som har uttalat sig om utredningens förslag till ändring av 18 § har ställt sig positiva. Kriminalvårdsstyrelsen och JO har därvid framhållit att antalet roplatser måste ökas för att förslaget skall kunna genomföras.

Även enligt min mening ger den av utredningen föreslagna lagtexten bättre än den nuvarande uttryck för att enskilda intagnas önskan att slippa gemensamhet med andra i möjligaste mån bör respekteras, något som förefaller vara en riktig princip. Det hårdnande klimatet på vissa anstalter och de intagnas många gånger dåliga psykiska och fysiska kondition bidrar till att stort avseende bör fästas vid den intagnes önskemål om enrumsplacering. Man torde vidare inte kunna bortse från att en intagens begäran om sådan placering många gånger kan antas ha sin grund i en önskan att komma ifrån narkotikamissbruk, låt vara att sådana skäl kanske inte anges för anstaltspersonalen. Med beaktande av det anförda anser jag mig liksom de flesta remissinstanserna i princip kunna godta utredningsförslaget.

Jag vill emellertid framhålla att en begäran om enrumsplacering inte heller i fortsättningen bör beviljas utan vidare. Ett skäl mot att bifalla framställningen kan vara att det finns grundad anledning anta att den ingår

som ett led i en organiserad strävan att störa arbetsdriften. Ett annat skäl kan givetvis vara att isoleringen, fastän självvald, kan befaras ha en negativ inverkan på den intagnes psykiska hälsa.

I budgetpropositionen (prop. 1979/80: 100 bil. 5 s. 81–82) har jag konstaterat att antalet platser för placering i enrum på egen begäran f. n. är tillräckligt. Erfarenheterna från tillämpningen av den ändrade ordning som här har förordats får utvisa om en omdisponering bör ske med syfte att öka antalet sådana platser. I nuvarande läge bör det komma till direkt uttryck i lagtexten att en förutsättning för att en intagens ansökan om enrumsplacering skall beviljas är att en lämplig plats för sådant arbete kan beredas honom. Detta behöver naturligtvis inte nödvändigtvis innebära att det måste finnas en plats på en roavdelning.

Med hänsyn till det anförda förordar jag att 18 § första stycket KvaL får det innehållet att en intagen på egen begäran får arbeta i enrum, om lämplig plats kan beredas honom och särskilda skäl inte talar mot det. Till frågan om läkarmedverkan vid sådana enrumsplaceringar återkommer jag i avsnitt 2.5.2.

2.4.2 Avskiljande av skydds- eller säkerhetsskäl

I 20 § första stycket KvaL finns bestämmelser om avskiljande i fall när det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet eller till föreliggande fara för intagens säkerhet till liv eller hälsa eller allvarlig skada på anstaltens egendom eller för att hindra att en intagen utövar menligt inflytande på andra intagna. Andra stycket i samma paragraf behandlar frågan om isolering av sådana intagna som är placerade i slutna anstalt med stöd av 7 § tredje stycket KvaL. Det gäller här intagna som har dömts till frihetsberövande i lägst två år och som kan befaras vara särskilt benägna att avvika och fortsätta brottslighet av särskilt allvarlig karaktär. Bestämmelser om avskiljande på grund av våldsamt uppträdande eller berusning finns i 23 §. De olika anledningarna till avskiljande behandlas i det följande var för sig.

Rikets säkerhet

Denna bestämmelse om avskiljande hade vid den tid då utredningens betänkande avlämnades aldrig tillämpats efter sin tillkomst år 1974. Att den togs in i lagen om kriminalvård i anstalt får enligt utredningen ses mot bakgrund av att det i ett uppmärksammat fall hade förekommit att en intagen med stöd av motsvarande bestämmelser i tidigare lagstiftning hade hållits långvarigt avskild med hänsyn till rikets säkerhet. Utredningen föreslår att den nuvarande bestämmelsen behålls, eftersom man måste räkna med att en liknande situation kan uppkomma också i framtiden. Inte heller remissinstanserna har föreslagit någon ändring.

Sedan utredningen avlämnat sitt betänkande, har det i ett fall varit nödvändigt att tillämpa den aktuella grunden för avskiljande. Jag förordar liksom utredningen och remissinstanserna att denna grund för avskiljande behålls.

Fara för intagens egen eller för annans säkerhet

Avskiljande med hänsyn till den intagnes egen säkerhet till liv eller hälsa kan vara nödvändigt till följd av att fara hotar den intagne från annan intagen. I den mån den intagne är utsatt för fara från annan genom hot om våldshandlingar är det givetvis önskvärt att åtgärder vidtas mot den som utövar hotet. Som utredningen påpekar visar emellertid erfarenheten att det endast undantagsvis är möjligt att få denne utpekad och att anstaltsledningen som regel bara har kännedom om att en viss intagen löper fara men inte om vem det är som är farlig för honom. Som tidigare har berörts kan det förekomma att den intagne i en sådan situation själv begär enrumsarbete. Så är emellertid långt ifrån alltid fallet. Då det givetvis är kriminalvårdens skyldighet att skydda de intagna mot våldshandlingar från medintagna, måste anstaltsledningen ha möjlighet att ingripa när det finns risk för sådana. Ibland kan omflyttning inom anstalten eller förflyttning till annan anstalt lösa problemet, men sådana åtgärder är inte alltid tillräckliga för att bereda den intagne erforderligt skydd. Man måste därför kunna avskilja den intagne, om det med rimlig grad av sannolikhet kan befaras att han kommer att bli utsatt för våld från medintagna och det inte är känt vilka dessa är.

Som utredningen har konstaterat måste den nu aktuella grunden kunna tillämpas också vid risk för självskada eller självmord. Att man i sådana fall från kriminalvårdens sida i första hand har att sörja för att den intagne får erforderlig medicinsk behandling är självklart. I den mån det är känt att en viss intagen utövar våld eller hot mot en annan intagen eller mot någon av personalen är det givet att åtgärder måste vidtas mot gärningsmannen. I vissa fall kan förflyttning av denne till annan anstalt eller avdelning komma i fråga, men även enrumsplacering måste som utredningen framhåller kunna tillgripas i sådana fall.

Utredningen har, när det gäller avskiljande på nu ifrågavarande skäl, föreslagit att det starkare än f. n. — genom utbyte av uttrycket *föreliggande* fara till *påtaglig* fara — betonas att avskiljandet endast skall kunna ske med stöd av tillförlitliga uppgifter om faran. Enligt min uppfattning måste detta emellertid anses följa även av bestämmelsens nuvarande lydelse. Man kan inte bortse från risken att den ändring som utredningen har förordat leder till onödiga tolkningssvårigheter i praktiken. Liksom RÅ anser jag därför att den nuvarande avfattningen av paragrafen bör behållas.

Skadegörelse på anstaltens egendom

Utredningen har framhållit att riskerna för omfattande och allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom har ökat under senare år och att vissa förberedelser för sådan skadegörelse, t. ex. insmugglande av sprängmedel, också kan utgöra hot mot personalens och medintagnas liv och hälsa. Det måste enligt utredningen finnas tillgång till medel att förhindra

att sådana aktioner genomförs. Den möjlighet som enligt 20 § KvaL föreligger att hålla en intagen avskild vid fara för allvarlig skadegörelse bör enligt utredningen tillgripas främst när det kommer till anstaltens kännedom att sprängmedel har smugglats in i anstalten eller att omfattande skadegörelse av annan orsak kan väntas. Utredningen föreslår att bestämmelsens ordalag ändras så att vikten av restriktivitet betonas. Uttrycket "allvarlig skadegörelse" föreslås därför utbytt mot "sabotagehandlingar eller annan omfattande skadegörelse". Förslaget stämmer i huvudsak överens med vad som i anslutning till tillkomsten av lagen om kriminalvård i anstalt förordades i en motion (mot. 1974:1607), vilken då inte vann riksdagens bifall (jfr JuU 1974:2 s. 50–51). För egen del instämmer jag i utredningens uppfattning att möjlighet till isolering på grund av fara för skadegörelse bör behållas men tillämpas restriktivt. Detta har också kommit till uttryck i förarbetena till den gällande bestämmelsen. Där framhölls (prop. 1974:20 s. 228) att risk för materiell skadegörelse i flertalet fall borde mötas på annat sätt än genom isolering. Den aktuella bestämmelsen motiverades med att man inte helt kunde utesluta att det undantagsvis kan uppstå situationer då det föreligger fara för sabotagehandlingar av särskilt allvarlig natur och att det av denna anledning någon gång kan tänkas bli nödvändigt att besluta om isolering för att hindra att en sådan handling företas.

Att i själva lagtexten införa termen "sabotagehandling" synes som RÅ har påpekat mindre lämpligt, eftersom sabotage är en brottsbenämning enligt brottsbalken med speciell innebörd och bestämmelsen därför skulle bli missvisande. Jag anser att den nuvarande formuleringen är tillräckligt återhållsam och bör behållas.

Menligt inflytande

De flesta av de avskiljanden som beslutas med stöd av 20 § KvaL har till syfte att hindra att en intagen utövar menligt inflytande på andra intagna.

Utredningen erinrar om att bestämmelsen enligt lagens förarbeten endast är avsedd att användas i allvarliga situationer, såsom vid uppmaning till medverkan i sabotagehandlingar eller andra ordningsstörningar inom anstalten eller vid trakasserier eller annat hänsynslöst uppträdande mot andra intagna. Vid de flesta anstalter har bestämmelsen enligt utredningen också fått en sådan tillämpning. Utredningen anser emellertid att bestämmelsen i sin nuvarande utformning ger utrymme för missbruk och påpekar att det har förekommit att den tillämpats på ett sätt som inte har avsetts. Vid någon anstalt har den t.ex. generellt tillämpats vid arbetsvägran. Vidare anser utredningen att avskiljande på denna grund i fortsättningen endast bör få ske vid ordningsstörningar medan trakasserier eller andra hänsynslösa beteenden, om de inte övergår till handgripligheter och därmed faller in under bestämmelsen om fara för annans säkerhet, bör motverkas på annat sätt.

Med hänvisning till det anförda har utredningen förordat att den aktuella

grunden formuleras om på det sättet att avskiljande skall få ske när en intagen försöker påverka annan till brott mot anstaltsreglerna. Utredningen framhåller att den föreslagna formuleringen syftar till att klargöra att endast anstiftan till brott mot de regler som gäller för anstalten skall kunna medföra isolering. En ledamot har reserverat sig mot utredningens förslag i denna del. Enligt ledamoten bör varken menligt inflytande eller uppmaning till brott mot anstaltsreglerna kunna medföra avskiljande. I stället bör införas en bestämmelse om att uppmaning till regelbrott kan föranleda disciplinär bestraffning.

De flesta remissinstanser som har yttrat sig över detta avsnitt har kritiserat den av majoriteten föreslagna formuleringen. Somliga har ansett den vara för restriktiv medan andra tvärtom bedömt den vara för vidsträckt. RÅ anser att regeln är både för vid och för snäv och påpekar bl. a. att alla brott mot anstaltsregler knappast bör kunna föranleda avskiljande. Flera instanser, bland dem kriminalvårdsstyrelsen, hävdar att avskiljande på grund av trakasserier och smädelser mot medintagna även i fortsättningen bör kunna medföra avskiljande. Styrelsen framhåller liksom Föreningen styresmän och assistenter m. fl. vid kriminalvårdsanstalterna (SAK) att antalet avskiljanden på egen begäran sannolikt skulle öka, om möjligheten till isolering på den nu diskuterade grunden togs bort.

För egen del ansluter jag mig till utredningens mening att den aktuella grunden för avskiljande har fått en alltför allmänt hållen avfattning. Det är med hänsyn härtill förståeligt att en olikartad praxis vid tillämpningen har utvecklats vid skilda anstalter. Jag anser att bestämmelser i ämnet inte kan avvaras men delar uppfattningen att bestämmelserna bör formuleras om.

Jag kan ansluta mig till den tanke som ligger till grund för förslaget att avskiljande skall kunna beslutas för att hindra att en intagen försöker påverka en annan intagen till brott mot anstaltsreglerna. Avskiljande bör självfallet inte få ske när det är fråga om mindre allvarliga förseelser men kan å andra sidan vara nödvändigt även när en hotande störning inte formellt kan återföras på en särskild regel för anstalten, t. ex. när det är fråga om påverkan till en gärning som utgör brott enligt allmän lag. Jag förordar därför att bestämmelsen i denna del får det innehåll att en intagen kan avskiljas, om det är nödvändigt för att hindra att han påverkar en annan intagen att allvarligt störa ordningen inom anstalten.

Det måste emellertid uppmärksammas att den nuvarande bestämmelsen om avskiljande vid risk för att en intagen utövar menligt inflytande på en annan intagen i praktiken har ansetts utgöra grund även för isolering i fall då det av särskilda skäl föreligger en välgrundad misstanke om att en intagen avser att medverka till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel, t. ex. genom att överlåta narkotika som har medförts till anstalten efter permission. Med hänsyn till att narkotikaproblemen vid anstalterna f. n. är stora finner jag det angeläget att den aktuella bestäm-

melsen utformas så att någon tvekan inte uppstår om att isolering även i fortsättningen kan tillgripas i sådana fall. Lämpligen bör i en särskild punkt av 20 § KvaL uttryckligen anges att avskiljande får ske, om det är nödvändigt för att hindra att en intagen medverkar till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel. Med berusningsmedel avser jag självfallet även exempelvis alkohol och thinner. Jag förordar en lösning i enlighet härmed.

Jag hyser vissa betänkligheter mot utredningens förslag att trakasserier och hänsynslöst beteende mot medintagna aldrig skall ens som en sista utväg kunna leda till avskiljande. Som jag tidigare har framhållit är klimatet på anstalterna ibland ganska hårt och trakasserier ingalunda ovanliga. Det är naturligtvis rimligare att en person som uppför sig hänsynslöst mot andra avskiljs än att den eller de som råkar ut för hans angrepp själva måste begära enrumsarbete för att få en dräglig tillvaro på anstalten. Det är också viktigt att ingripande om möjligt sker innan det störande uppträdandet har gått så långt som till våld eller direkt hot om sådant.

Å andra sidan står det klart att en bestämmelse med sikte på de situationer som avses nu bör ha en restriktiv avfattning. Jag förordar att avskiljande skall få användas för att hindra att en intagen allvarligt ofredar en annan intagen. Med ofredande enligt 4 kap. 7 § brottsbalken förstås att någon genom hänsynslöst beteende ofredar annan. Som exempel på sådant hänsynslöst beteende nämns i lagrummet "skottlossning, stenkastning och oljud", och i förarbetena anges ytterligare bl. a. fall då någon antastar en annan person genom att knuffa honom, sätta krokben eller slita i hans kläder (prop. 1962:10 del B s. 116). Klart är dock att en så kraftig reaktion som avskiljande inte bör få tillgripas i andra situationer än när det är nödvändigt för att hindra allvarligare trakasserier, såsom att en intagen systematiskt förföljer en annan intagen med handgripligheter eller grovt kränkande tillmälen. Av skäl som har angetts nu bör i lagrummet uttryckligen anges att det skall vara fråga om risk för allvarligt ofredande.

Sammanfattningsvis föreslår jag alltså i denna del att 20 § KvaL ändras på det sättet att vad som nu föreskrivs om avskiljande för att hindra "menligt inflytande" utgår. I stället bör föreskrivas att en intagen får avskiljas om det är nödvändigt för att hindra honom från att påverka annan att allvarligt störa ordningen inom anstalten, från att medverka till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel eller från att allvarligt ofreda en annan intagen.

Rymningsfara

I 7 § tredje stycket KvaL finns som tidigare nämnts bestämmelser om anstaltsplacering av en liten grupp intagna som betraktas som särskilt rymningsbenägna. För denna grupp av intagna finns också särskilda bestämmelser om permissioner och om avskiljande. I 20 § andra stycket KvaL föreskrivs att intagen i slutan anstalt som tillhör denna grupp får

hållas avskild från andra om det kan befaras att han planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sätts i verket.

Några av de intagna som hänförs till 7 § tredje stycket KvaL är placerade på de s. k. specialavdelningar som finns vid vissa slutna anstalter. Om dessa avdelningar finns inga bestämmelser i lagen om kriminalvård i anstalt. Utredningen har föreslagit att bestämmelser om specialavdelning skall tas in i 20 §. Bestämmelsen om avskildhet på grund av rymningsfara behålls enligt förslaget i sak oförändrad.

I det följande (avsnitt 2.6) kommer jag att föreslå att placering på specialavdelning skall regleras särskilt i lagen. Jag vill i detta sammanhang i likhet med utredningen och flertalet remissinstanser endast framhålla att även om placering på specialavdelning i vissa fall kan vara ett alternativ till enrumsplacering, möjligheten till sådan placering inte kan avvaras vid särskilt kvalificerad fara för rymning eller fritagning. Den nuvarande bestämmelsen bör därför behållas i oförändrat skick.

Omprövning av beslut

Enligt 20 § tredje stycket KvaL skall beslut enligt första eller andra stycket om avskildhet omprövas så ofta anledning till det föreligger, dock minst en gång i månaden. Med hänsyn till angelägenheten av att isolering- en blir så kortvarig som möjligt har utredningen föreslagit att omprövning skall göras minst var tionde dag. Jag delar liksom flertalet remissinstanser utredningens uppfattning och förordar att bestämmelsen ändras i enlighet härmed.

Våldsamt uppträdande

Enligt 23 § första stycket KvaL får en intagen som uppträder våldsamt tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet.

Utredningen pekar på att andra åtgärder, t. ex. lugnande samtal, i en del fall kan vara alternativ till avskiljande på denna grund. Enligt utredningen finns det därför skäl att ange i lagen att andra medel först skall prövas innan avskiljande tillgrips. Utredningen har därför föreslagit en uttrycklig föreskrift om att avskiljande på grund av våldsamt uppträdande får ske endast under förutsättning att andra medel visar sig otillräckliga.

Några remissinstanser har påpekat att samma uttryck f. n. används i paragrafen för att ange förutsättningarna för beläggande med fängsel. I det hänseendet har utredningen inte föreslagit någon ändring. Enligt RÅ och JO kan det därför ge upphov till oklarheter om förslaget genomförs. JO har uttalat att, eftersom fängsel måste anses vara den mest ingripande tvångs- åtgärden, det är motiverat att beträffande denna åtgärd inskräpa att andra medel skall ha visat sig otillräckliga innan den får vidtas men att motsva- rande villkor är obehövligt när det gäller avskiljande.

Jag ansluter mig för egen del till den uppfattning som bl. a. RÅ och JO har redovisat. Även av andra skäl anser jag den av utredningen föreslagna formuleringen vara mindre lämplig, eftersom den kan ge underlag för en tolkning enligt vilken i alla situationer av våldsam uppträdande andra medel än avskiljande först bör prövas. I vissa fall är erfarenhetsmässigt de aggressionsutbrott som det här gäller av sådan styrka och karaktär att ett avskiljande ter sig omedelbart nödvändigt. Den nuvarande bestämmelsen bör därför bibehållas i oförändrad lydelse. Jag delar emellertid givetvis utredningens mening att man om möjligt — t. ex. genom samtal mellan den intagne och tillsynspersonal eller läkare — skall försöka bemästra våldsam uppträdande utan avskiljande. Det är givet att personaltillgången och personalens egenskaper här är av stor betydelse.

Berusning

För avskiljande på grund av berusning krävs att vederbörande kan befaras störa ordningen på anstalten. Omhändertagandet får bestå tills påverkan har upphört. Utredningen har inte föreslagit någon ändring i sak på denna punkt, och även jag anser att den nuvarande bestämmelsen bör behållas i oförändrad lydelse.

Avskiljande under utredning av ett disciplinärende

Under utredningen av ett disciplinärende får enligt 50 § KvaL en intagen avskiljas tillfälligt i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Åtgärden får bestå högst fyra dagar. Av utredningens undersökning framgår att behovet av en möjlighet att kunna tillgripa avskiljande vid utredning av disciplinärenden f. n. är stort att döma av föreliggande statistiska uppgifter. Utredningen påpekar att kriterierna för avskiljande på denna grund är mycket restriktiva. Något behov av lagändring i begränsande syfte finns därför inte. Utredningen påpekar emellertid vikten av att det i beslutsprotokollen utförligt motiveras varför ett avskiljande i det särskilda fallet har varit oundgängligen nödvändigt. Det bör sedan ankomma på kriminalvårdsstyrelsen att regelbundet granska protokollen i samband med inspektioner.

Liksom utredningen och remissinstanserna anser jag att förutsättningarna för avskiljande i samband med utredning av ett disciplinärende f. n. är tillräckligt restriktivt utformade. Jag förordar därför inte någon ändring av dessa förutsättningar, som fick sin nuvarande utformning i samband med 1976 års ändringar i lagen om kriminalvård i anstalt. Jag ansluter mig till vad utredningen har anfört om vikten av att besluten utförligt motiveras så att underlag skapas för en regelbunden granskning inom ramen för kriminalvårdsstyrelsens tillsyns- och inspektionsverksamhet.

F. n. gäller enligt 50 § KvaL att avskiljande under utredning av ett disciplinärende får bestå högst fyra dagar. Utredningen har föreslagit att denna tidsbegränsning ändras till fyra dygn. Som motivering anförs att

nuvarande regel i vissa fall, t. ex. om åtgärden tar sin början strax före midnatt, kan ge upphov till tolkningssvårigheter.

Jag instämmer i utredningens förslag och förordar att uttrycket "dagar" ersätts av "dygn". Härmed avses inte kalenderdygn, utan löpande 24-timmars-perioder.

2.5 Verkställighet av avskiljanden

2.5.1 Placering av dem som har avskilts

Som jag förut har nämnt sker avskiljanden i regel på särskilda avdelningar, "roavdelningar", när de grundas på egen begäran från den intagnes sida. Annars verkställs åtgärderna i allmänhet på s. k. observations- eller isoleringsavdelningar. På dessa avdelningar finns det dels rum som inte avviker från bostadsrum på reguljära avdelningar och som används för avskiljanden med stöd av 20 och 50 §§ KvaL, dels s. k. isoleringsrum där avskiljanden sker enligt 23 § för våldsamt uppträdande eller berusning. Isoleringsrummen är inredda så att den avskilde inte skall kunna komma till skada. I dessa rum kan också finnas möjlighet att belägga den avskilde med fängsel, i allmänhet spännbälte.

Av de statistiska uppgifter som utredningen har redovisat framgår att sammanlagt 3 458 åtgärder för att avskilja intagna vidtogs under år 1977. Av dessa ägde 549 rum vid lokalanstalter och 37 vid öppna riksanstalter medan övriga verkställdes i slutna riksanstalter. Öppna anstalter saknar ofta praktiska möjligheter att hålla en intagen avskild från andra. Om en intagen vid en öppen anstalt behöver avskiljas från de andra på anstalten, blir han därför ofta förflyttad till en sluten anstalt. Vid utbyggnaden av lokalanstalterna tillses dock att dessa fortlöpande erhåller bättre möjligheter än f. n. att verkställa beslut om avskiljande inom den egna anstalten.

Vad angår de mera kortvariga avskiljandena — dvs. sådana som sker med stöd av 23 eller 50 § — har utredningen föreslagit att den intagne, om han inte kan hållas avskild på den egna anstalten, skall kunna placeras i allmänt häkte, om detta är lämpligare än att han förs över till en annan anstalt. När avskiljandet har beslutats med stöd av 23 § skall en sådan placering få fortgå under högst 24 timmar.

Utredningens förslag i denna del står i huvudsaklig överensstämmelse med en framställning från kriminalvårdsstyrelsen som har överlämnats till utredningen. Bakgrunden är att man f. n. ofta måste företa långa och dyra förflyttningar vid tillfälliga avskiljanden som har beslutats vid de anstalter som inte själva kan verkställa åtgärden. Den som har avskilts med stöd av 23 eller 50 § skall i dessa fall vanligen återvända till den ursprungliga anstalten när han har slutat uppträda våldsamt eller berusningen har gått över eller när disciplinärendet utretts. Ibland inträffar det att den intagne som led i en transport för avskiljande i annan anstalt tas in i allmänt häkte med stöd av 11 § lagen (1974: 202) om beräkning av strafftid m. m. Enligt

detta lagrum får nämligen den som skall förpassas till kriminalvårdsanstalt för att undergå påföljd tillfälligt förvaras i häkte om det behövs med hänsyn till transportförhållandena. I praktiken förekommer det därvid att den planerade transporten inte fullföljs, utan förflyttningsbeslutet upphävs och den intagne återförs till den ursprungliga anstalten. Ett sådant förfarande är enligt kriminalvårdsstyrelsen ofta mera gynnsamt för den intagne än att den beslutade förflyttningen fullföljs.

I häktena, som ibland har ledig platskapacitet, kan enligt kriminalvårdsstyrelsens framställning anstaltsintagna hållas avskilda utan resursförstärkningar, under det att beläggningsutvecklingen på anstalterna tvingar fram krav på att med olika medel söka lätta belastningen på de slutna anstalterna. I några fall skulle en lagändring möjliggöra organisatoriska förändringar som innebär att resurserna på vissa slutna anstalter kan utnyttjas bättre.

Innan kriminalvårdsstyrelsens framställning överlämnades till utredningen remissbehandlades den. De flesta av de hörda instanserna ställde sig därvid positiva till förslaget. Svea hovrätt avstyrkte emellertid med motiveringen att det är en sedan länge vedertagen grundsats att en häktad i regel inte skall förvaras tillsammans med fängelseklientelet, något som enligt vad hovrätten påpekade också har kommit till uttryck i den av Sverige biträdde FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (art. 10 mom. 2 a, jfr. prop. 1971: 125 s. 32).

Utredningen anser att kriminalvårdsstyrelsens förslag skulle vara ägnat att minska antalet tvångsförflyttningar av disciplinära skäl från en anstalt till en annan. Dessa upplevs mycket negativt av de intagna och har enligt utredningens mening ännu större nackdelar än i varje fall de kortvariga avskiljandena. Utredningen bemöter Svea hovrätts invändning med att något samröre aldrig torde komma till stånd mellan de häktade och sådana intagna som tillfälligt placeras i häkte på grund av våldsamt uppträdande eller störande berusning eller för utredning av disciplinärende. FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter kan enligt utredningens mening därför inte anses utgöra något hinder mot styrelsens förslag. Med hänvisning till det anförda förordar utredningen att kriminalvårdsstyrelsens förslag genomförs.

Remissinstanserna har i huvudsak ställt sig positiva till utredningens förslag om häktesplacering. Endast hovrätten för Västra Sverige har, såvitt gäller placeringar enligt 50 § KvaL, avstyrkt förslaget. Hovrätten har därvid hänvisat till det argument mot detta som anfördes av Svea hovrätt i yttrandet över kriminalvårdsstyrelsens framställning. RÅ framhåller att en förutsättning för placering i häkte vid avskiljande bör vara att häktet har tillräcklig kapacitet. Kriminalvårdsstyrelsen anser att tidsgränsen 24 timmar för placering med stöd av 23 § är för snäv.

Av vad kriminalvårdsstyrelsen och utredningen har anfört framgår att starka skäl talar för att placering i häkte vid tillfälliga avskiljanden med

stöd av 23 och 50 §§ KvaL bör få tillgripas som ett alternativ till förflyttning till en annan anstalt. Jag har liksom utredningen svårt att se att FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter skulle utgöra något hinder mot den föreslagna lagändringen. Bestämmelserna om att häktade skall hållas avskilda från dömda syftar ju till att värna om de häktades personliga integritet. Då det ligger i det tillfälliga avskiljandets natur att den avskilde inte skall umgås med andra, torde någon olägenhet inte kunna drabba de häktade. Det bör anmärkas att anstaltsintagna redan nu kan tillfälligt placeras i häkte med stöd av 43 § KvaL och 11 § lagen (1974: 202) om beräkning av strafftid m. m. Det har veterligen aldrig ifrågasatts att detta skulle strida mot FN-konventionen. Som RÅ har framhållit skall häktena givetvis i första hand utnyttjas för den kategori som de är avsedda för. Inslaget av dömda som avskilts torde också bli förhållandevis litet.

Jag biträder således utredningens förslag i nu aktuella hänseenden. I likhet med kriminalvårdsstyrelsen finner jag dock att den föreslagna tidsfristen för placering i häkte med stöd av 23 § är alltför snäv, särskilt med tanke på fall då avskiljande görs under en helg. Jag vill därför förorda att tiden bestäms till högst två dygn. Att placering sker i häkte får dock givetvis under inga omständigheter medföra att avskiljandet får pågå under längre tid än som anges i paragrafens första stycke, dvs. tills det våldsamma uppträdandet betvingats eller påverkan har upphört. Så snart avskiljandet inte längre bedöms vara nödvändigt skall den intagne återföras till anstalten.

I enlighet med vad jag nu har anfört bör ändringar göras i 23 och 50 §§ KvaL. En följdändring bör företas i 17 § lagen (1976: 371) om behandling av häktade och dömda m. fl. (häkteslagen).

Utredningen har vidare föreslagit att man för att omhänderta berusade personer inrättar särskilda tillnyktringsrum på kriminalvårdsanstalterna. På de nyare lokalanstalterna finns redan sådana rum. Av vad jag har uttalat i prop. 1979/80: 100 (bil. 5 s. 82) framgår att jag anser att sådana rum ofta kan fylla ett behov och att detta behov bör beaktas även fortsättningsvis.

2.5.2 Läkares medverkan vid avskildhetsåtgärder

I lagen om kriminalvård i anstalt föreskrivs att en läkare skall medverka varje gång en intagen avskiljs från andra intagna. Vid avskiljande enligt 18 eller 20 § skall läkaren yttra sig, om möjligt innan åtgärden vidtas och annars inom en vecka därefter. Vid avskiljande enligt 23 § för våldsam uppträdande eller enligt 50 § skall läkaren yttra sig över åtgärden så snart det kan ske. Vid avskiljande enligt 23 § för störande berusning krävs en läkares yttrande endast om det finns särskilda skäl för det.

Utredningen har föreslagit den ändringen att läkarundersökning vid avskiljande enligt 18 eller 20 § skall äga rum bara om det behövs med hänsyn till den avskildes tillstånd. Läkarundersökning skall dock enligt förslaget

alltid göras snarast möjligt, om den intagne hålls avskild därför att han är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa. Yttrande över undersökningen behöver inte lämnas. Beträffande läkarundersökning vid avskiljande enligt 23 § föreslås i sak ingen annan ändring än att läkaren inte skall behöva avge ett yttrande över undersökningen. Såvitt avser avskiljande enligt 50 § föreslår utredningen att bestämmelsen om läkarundersökning utgår helt.

Utredningen framhåller att de nuvarande bestämmelserna innebär att läkaren skall yttra sig men att beslutanderätten alltid ligger hos kriminalvårdsmyndigheterna. Läkarens grundläggande funktion har därvid avsetts vara att undersöka om enrumsplaceringen kan inverka skadligt på den intagnes hälsa. Härutöver har läkarens medverkan i samband med frivilligt enrumsarbete enligt 18 § KvaL motiverats med att de förhållanden som ligger till grund för en begäran om enrumsplacering inte sällan är svåråtkomliga för bedömning och att läkaren skall utröna styrkan hos de personligt färgade bevekelsegrunder eller uppfattningar som kan ligga bakom det aktuella önskemålet (prop. 1974: 20 s. 228). I fråga om avskiljande enligt 20 § KvaL är läkarens medverkan avsedd att tillgodose också rättssäkerhetsintresset vid handläggningen av frågan om enrumsplacering (Ds Ju 1973: 9 s. 162). Beträffande avskildhet enligt 23 § KvaL på grund av våldsam uppträdande torde enligt utredningen föreskriften om läkares medverkan vara föranledd av att man vill kunna säkra sig mot att den intagnes orostillstånd har föranletts av sjukdom som fordrar rent medicinsk behandling eller att åtgärden från medicinsk synpunkt är klart olämplig. Även beträffande berusningsfallen är skälet till gällande föreskrift om läkarmedverkan att man vill utröna om sjukdomstillstånd ligger bakom den intagnes beteende (JuU 1975/76: 43 s. 13).

Utredningen konstaterar att läkarens medverkan i samband med avskildhetsåtgärder sålunda är avsedd att fylla flera olika funktioner, av vilka vissa inte är av rent medicinsk art. Utredningen uttalar vidare att de skäl som ligger bakom föreskrifterna om läkarmedverkan bygger på en övertro till läkarens förmåga att förutse den intagnes möjligheter att uthärda en enrumsplacering och den intagnes innersta motiv. Utredningens förslag till ändringar grundar sig på att läkares medverkan skall få motiveras endast med medicinska skäl. Läkarens funktion skall vara att tillfredsställa ett eventuellt medicinskt vårdbehov, i svåra fall att tillvarata möjligheterna att överföra den intagne till den allmänna sjukvården eller till psykiatrisk avdelning eller sjukavdelning inom anstalten eller avråda från fortsatt enrumsplacering. Det finns inte någon anledning att vid sidan av själva undersökningen – när denna behövs – även kräva yttrande av läkaren. Med hänsyn till många läkares tveksamhet om det etiskt försvarbara i att avge ett yttrande är ett sådant krav inte heller lämpligt. Läkarens medverkan bör inte göra honom delaktig i själva avskildhetsbeslutet. Den bör endast utgöra ett medel genom vilket man tillvaratar rimliga möjligheter att

motverka negativa psykiska effekter av isolering. Utredningen framhåller att de bestämmelser rörande läkares medverkan som tas upp i utredningens lagförslag endast anger det minimum som bör vara obligatoriskt.

Utredningsförslaget har i princip tillstyrkts av det helt övervägande antalet remissinstanser, däribland socialstyrelsen, Sveriges läkarförbund, Svenska läkaresällskapet och Psykiatriska föreningen. RÅ är emellertid tveksam och framhåller att hänsynen till de intagna kräver att läkarundersökning sker i alla fall där sjukdomssymptom är för handen. Kriminalvårdsstyrelsen ansluter sig i princip till utredningens förslag. Eftersom risken för negativa effekter av isolering i hög grad tilltar med isoleringens varaktighet bör emellertid enligt styrelsen avskiljande med stöd av såväl 18 som 20 § KvaL obligatoriskt föranleda läkarmedverkan om åtgärden pågår längre tid än en månad.

Jag delar utredningens uppfattning att vissa skäl talar emot den nuvarande ordningen till den del den kan uppfattas så att läkaren genom att avge yttrande medverkar i beslutsprocessen när det gäller isoleringsåtgärder. Samtidigt vill jag understryka att det givetvis är mycket viktigt att läkarundersökning kommer till stånd så snart det är motiverat av medicinska skäl. Det är i detta hänseende framför allt angeläget att det finns bestämmelser som garanterar att läkarundersökning äger rum när det behövs för att utröna om det beteende från den intagnes sida som ligger till grund för ett beslut om isolering kan tillskrivas sjukdom eller insufficiens eller för att säkerställa att isoleringen inte är skadlig från medicinsk synpunkt. De nuvarande reglerna ter sig emellertid som utredningen har konstaterat även från denna synpunkt alltför långtgående. Behovet av sjukvård, i synnerhet psykiatrisk vård, är mycket stort inom kriminalvården, och det är därför viktigt att resurserna styrs dit de bäst behövs. Med nuvarande bestämmelser om läkarmedverkan i samband med isolering finns otvivelaktigt risk för att undersökningen i åtskilliga fall kan bli en tom formalitet som i onödan tar de knappa medicinska resurserna i anspråk. Med beaktande av det anförda och av att utredningsförslaget har tillstyrkts av en enhällig medicinsk expertis anser jag mig kunna godta utredningsförslaget.

Jag vill emellertid understryka att liksom när det gäller andra intagna läkarundersökning givetvis alltid bör ske så snart en intagen som har avskilts visar tecken på sjukdom. Med hänsyn till risken för skadliga effekter vid långvarig isolering instämmer jag i kriminalvårdsstyrelsens förslag om att läkarundersökning bör vara obligatorisk så snart en intagen har varit avskild under längre tid än en månad. Som JO har framhållit bör även beträffande den som har avskilts på grund av berusning föreskrivas att han skall läkarundersökas i den mån det behövs med hänsyn till hans tillstånd. Motsvarande föreskrift finns f. ö. i 3 § lagen (1976: 511) om omhändertagande av berusade personer m. m.

Jag förordar att föreskrifterna om läkarmedverkan i 18, 22, 23 och 51 §§ KvaL ändras i enlighet med utredningens förslag, med de tillägg som jag

nyss har föreslagit. Jag vill i sammanhanget påpeka att bestämmelsen om obligatorisk läkarundersökning enligt 23 § givetvis avses gälla även om den avskilde skulle ha överförts till häkte. Till frågan om läkarmedverkan vid placering på specialavdelning återkommer jag i avsnitt 2.6.

Jag vill slutligen framhålla att det naturligtvis i vissa fall är en fördel om en läkarundersökning kan äga rum redan innan ett beslut om avskiljande verkställs. Av praktiska skäl är detta dock inte alltid möjligt. Någon särskild bestämmelse i ämnet kan inte anses behövlig.

2.5.3 Fängsel och tvångsmedicinering

Enligt nuvarande regler kan den som avskiljs med stöd av 23 § beläggas med fängsel om andra medel visar sig otillräckliga för att betvinga våldsam uppträdande och säkerheten oundgängligen kräver det.

I utredningens förslag har denna möjlighet inskränkts till situationer då det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den intagnes egen eller annans säkerhet till liv och hälsa. Som alternativ till fängsel har utredningen föreslagit att läkemedel skall få tillföras den intagne mot dennes vilja, om läkare ger medgivande till det.

Det fängsel som i allmänhet kommer i fråga i samband med våldsam uppträdande är spännbälte. Utredningen konstaterar att fängsel inte kan undvaras i samband med våldsamma uppträdanden, framför allt vid försök till självmord eller självskador då det är nödvändigt att helt betvinga den intagnes rörelseförmåga. Användandet av fängsel utgör emellertid enligt utredningen en så ingripande åtgärd att det bör få äga rum endast då liv eller hälsa äventyras. Åtgärden måste också, som lagen f. n. anger, vara oundgängligen nödvändig, och andra medel skall ha visat sig otillräckliga. Utredningen föreslår att det i 23 § andra stycket KvaL anges att fängsel får användas endast så länge det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den intagnes egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa.

Som motivering för förslaget om tvångsmedicinering anför utredningen att psykofarmaka i två syften kan tillföras den som uppträder våldsam. För det första kan avsikten vara att dämpa den intagnes orostillstånd och därigenom undvika fysiska tvångsmedel eller i vart fall förkorta tiden för användandet av sådana medel. För det andra kan medicinering behöva tillgripas i syfte att lindra lidandet för en intagen som har placerats i spännbälte.

Enligt utredningen finns det visst rättsligt stöd för medicinering utan direkt samtycke från den berörde, trots att lagen om kriminalvård i anstalt inte innehåller någon bestämmelse härom. Om medicinering sätts in för att förhindra ett uppträdande som innebär brottsligt angrepp på person eller egendom eller annars utgör fara för liv eller hälsa skulle sålunda enligt utredningen stöd för medicinering kunna hämtas i bestämmelserna om nödvärn och nödrätt i 24 kap. BrB. I andra fall kan medicineringen innebära en behandling som det enligt allmänna läkarinstruktionen (1963:341)

ålliger läkaren att utföra. Härvid måste emellertid obeserveras att sjukvårdslagen (1962: 242) bygger på principen om frivillighet från patientens sida; detta begrepp har dock getts en vid tolkning.

Utredningen anser för egen del att användningen av psykofarmaka visserligen inte är fri från betänkligheter men att dessa nackdelar måste ställas i relation till dem som är förenade med bältesbeläggningen. Med hänsyn härtill anser utredningen att det skulle vara fel att inte i lagen om kriminalvård i anstalt låta också möjligheten till tvångsmedicinering stå öppen i fall av våldsamt uppträdande.

Remissinstanserna har inte haft några invändningar gentemot utredningens synpunkter på användningen av fängsel. För egen del tillstyrker jag utredningens förslag till lagändring i denna del. Som utredningen också har föreslagit bör bestämmelsen om obligatorisk läkarundersökning vid beläggande av fängsel behållas, med den ändringen att läkaren inte skall åläggas att avge något yttrande. Motsvarande ändringar bör göras i 15 § häkteslagen.

Vad åter angår förslaget om tvångsmedicinering har de flesta remissinstanserna ställt sig avvisande eller i vart fall tveksamma. Det har sålunda avstyrkts av RÅ, kriminalvårdsstyrelsen, JO, Statsanställdas förbund, Föreningen Sveriges statsåklagare, SAK och Övervakarnas riksförbund. Kammarrätten i Jönköping har uttalat tveksamhet liksom socialstyrelsen, som anser att tvångsmedicinering bör få förekomma inom kriminalvården endast då klar medicinsk indikation föreligger. Enligt socialstyrelsen bör det krävas att den intagne uppfyller förutsättningarna för intagning med stöd av lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall och att det är fråga om en trängande situation i avvaktan på att sjukhusvård kan ordnas. Liknande synpunkter har anförts av Sveriges Läkareförbund, Svenska Läkarsällskapet och Svenska Psykiatriska föreningen.

Kriminalvårdsstyrelsen har som skäl för sitt avstyrkande anfört i huvudsak följande. Det är från etisk synpunkt stötande att införa tvångsmedicinering inom kriminalvården. Det är även klart olämpligt från medicinsk synpunkt. Narkotikamissbruket är relativt utbrett bland de intagna. Det kan inte uteslutas att en del av de orostillstånd som gör det nödvändigt att tillgripa fängsel orsakas av drogpåverkan. Att utan kännedom om vilket eller vilka preparat som orsakat orostillståndet tillföra psykofarmaka är klart olämpligt. Allergiska reaktioner och, i värsta fall, chocktillstånd kan uppkomma, och anstalterna saknar medicinska resurser att behandla sådana komplikationer. Vidare har kriminalvården stor brist på sjukvårdsutbildad personal. Slutligen skulle en legalisering av tvångsmedicinering inom kriminalvården sannolikt komma att ytterligare minska möjligheten att få den psykiatriska sjukvården att ta emot vårdbehövande intagna.

Det är givet att medicinsk behandling av en intagen som befinner sig i ett starkt orostillstånd kan göra ett ingripande med fängsel onödigt. En

tvångsvis genomförd medicinering torde emellertid av många upplevas som ett väl så långtgående ingrepp i den personliga integriteten som ett rent fysiskt tvångsmedel. Med hänsyn till detta och på de skäl som har åberopats av bl. a. kriminalvårdsstyrelsen anser jag mig inte kunna biträda utredningens förslag i denna del. Inte heller i övrigt anser jag det finnas tillräcklig anledning att införa bestämmelser om tvångsmedicinering av intagna i kriminalvårdsanstalter. Medicinering bör sålunda i princip kunna företas bara när förutsättningar härför föreligger enligt sjukvårdslagstiftningen. Endast i extrema fall torde man kunna hämta stöd för tvångsmedicinering i 24 kap. BrB.

2.5.4 Lättnader i avskildheten

I 21 § KvaL stadgas att den som hålls avskild enligt 20 § skall erhålla sådan lättnad i avskildheten som *kan ske utan olägenhet*. Motsvarande bestämmelse finns i 50 §. Enligt utredningens förslag bibehålls denna bestämmelse med den ändringen att den avskilde skall erhålla den lättnad i avskildheten som *är möjlig*. Utredningen påpekar att sådana lättnader kan avse bl. a. viss begränsad gemenskap med andra intagna, särskild tillsyn av läkare, psykolog och assistenter, tillgång till tidningar, radio och TV samt utomhusvistelse. Varar isoleringen länge bör den avskilde också få de förmåner som normalt tillkommer de intagna, såsom att ta emot besök och att telefonera. Permission kan emellertid av naturliga skäl inte komma i fråga.

Med tanke särskilt på den påfrestning som speciellt en långvarig isolering medför instämmer jag i utredningens uppfattning att den som avskiljs från andra intagna bör beredas den lättnad som är möjlig. Detta bör komma till uttryck i lagtexten. Jag förordar att 21 och 50 §§ KvaL ändras i enlighet härmed. Bedömningen av vilken lättnad som är möjlig måste givetvis ske med utgångspunkt från isoleringens syfte i varje enskilt fall.

2.6 Placering på specialavdelning

Vid kriminalvårdsanstalterna Kumla, Hall och Norrköping finns f. n. specialavdelningar med sammanlagt 24 platser för särskilt rymningsbenägna eller farliga intagna med långa strafftider. Dessa avdelningar kännetecknas bl. a. av en hög personaltäthet och en god tillgång på tekniska skyddsanordningar.

Som jag tidigare har nämnt anses det f. n. att placering på en sådan avdelning inte utgör ett avskiljande i den mening som avses i lagen om kriminalvård i anstalt. Betydande likheter finns emellertid med isolering. De intagna på en specialavdelning tillåts exempelvis inte samröre annat än med ett begränsat antal andra intagna. De delas upp i mindre grupper som får vistas tillsammans under arbetstid och fritid, och det förekommer att de intagna förflyttas mellan grupper och avdelningar. Vistelsen på en special-

avdelning kan sålunda sägas utgöra en mellanform mellan avskildhet i egentlig bemärkelse och gemensamhet.

Placering på specialavdelning sker i praktiken huvudsakligen beträffande intagna tillhörande den kategori som faller under 7 § tredje stycket KvaL. Det gäller sålunda intagna som har dömts till en frihetsberövande påföljd av minst två års varaktighet och som kan befaras vara särskilt benägna att avvika och fortsätta en brottslig verksamhet av särskilt allvarlig karaktär.

Det förekommer emellertid också att personer som inte kan anses vara speciellt rymningsbenägna placeras på specialavdelningar. Det rör sig då i allmänhet om intagna som har gjort sig skyldiga till grov narkotikabrottslighet och som kan misstänkas för att under verkställighetstiden fortsätta brottslig verksamhet av allvarligt slag, dvs. i regel narkotikaförsäljning.

Placering på en specialavdelning uppfattas erfarenhetsmässigt som en svår påfrestning av de intagna med hänsyn till de stränga regler som tillämpas vid dessa avdelningar.

De ordningsregler som f. n. tillämpas vid specialavdelningen på Kumla innebär bl. a. följande. Arbete sker gruppvis och studier bedrivs i ett studierum eller enskilt i bostadsrummet. Besök av en nära anhörig kan få ske utan att en tjänsteman från anstalten är närvarande, medan besök av någon annan person, om inte särskilda skäl talar emot det, skall vara bevakat. Varje intagen har rätt till minst ett besök om tre timmar varannan vecka. Före och efter ett besök skall den intagne byta kläder och genomgå visitation. När det är särskilt påkallat kan kroppsbesiktning förekomma. Besökare visiteras i allmänhet med metalldetektor, och väskor eller handbagage får inte medföras in i besöksrummet. Visitation av bostadsrum och dagrum sker dagligen. Alla in- och utgående brev granskas genom läsning, varvid den intagne inte får vara närvarande. Undantag gäller för sådan korrespondens som avses i 25 § KvaL, dvs. brev mellan intagen och svensk myndighet eller advokat. De intagna tillåts inte att delta i den förtroenderådsverksamhet som kan förekomma vid anstalten. Det är inte tillåtet att ta emot gåvopaketer utifrån. Regelbundna permissioner beviljas inte. Telefonsamtal tillåts endast efter prövning i varje särskilt fall, och endast utgående samtal får äga rum. Alla samtal är avlyssnade, samtal med advokat eller annan jurist vid advokatbyrå dock bara om det fordras för att fastställa att det är fråga om rätt abonnent. Utomhusvistelser äger rum på promenadgård i anslutning till avdelningen. Promenadtiden skall uppgå till minst en timme per dag. Om den intagne avbryter promenaden sker inläsning i bostadsrummet tills promenadtiden är slut.

Lämpligheten av att placera särskilt rymningsbenägna eller farliga brottslingar tillsammans på en specialavdelning har många gånger ifrågasatts såväl i vårt land som i den internationella kriminalvårdsdebatten. Som utredningen har påpekat har det exempelvis i en rapport till Europarådets kommitté för brottslighetsfrågor (CDPC) år 1977 framförts den teorin

att redan det förhållandet att sådana specialavdelningar inrättas skapar eller i vart fall ökar behovet av dem. Detta skulle bero på att toleransnivån då sänks och benägenheten att göra bruk av avdelningarna blir större.

Utredningen har emellertid för sin del framhållit att det är nödvändigt att ha tillgång till särskilt säkerhetspräglade anstaltsplatser för det allra tyngsta klientelet och att specialavdelningarna fyller en viktig funktion när det gäller att verkställa straffet för detta klientel. Någon utvidgning av antalet specialavdelningar föreslås dock inte. Utredningen understryker tvärtom att placering på en sådan avdelning liksom hittills måste präglas av stor restriktivitet.

Utredningen har föreslagit att placering på specialavdelning skall få förekomma i de fall då bestämmelserna i 7 § tredje stycket KvaL är tillämpliga. Enligt utredningens mening måste den, låt vara begränsade gemensamhet som en vistelse på specialavdelning medför, från humanitär synpunkt vara att föredra framför enrumsplacering.

Kriminalvårdsstyrelsen har i sitt remissyttrande instämt i att placering i specialavdelning bör lagregleras. Enligt styrelsens mening bör det därvid uttryckligen anges att möjligheten till placering på specialavdelning står till buds inte bara beträffande sådana intagna som omfattas av 7 § tredje stycket KvaL utan också i fråga om intagna som gjort sig skyldiga till grov narkotikabrottslighet och som, utan att kunna betecknas som särskilt rymningsbenägna, på goda grunder kan misstänkas för att under verkstäligheten fortsätta en brottslig verksamhet av allvarligt slag. Detsamma bör gälla intagna som under längre tid hålls avskilda med stöd av 20 § första stycket KvaL, främst sådana som har dömts för allvarlig brottslighet och är särskilt våldsbenägna. KRUM är negativ till förekomsten av specialavdelningar och anser att dessa har en destruktiv inverkan såväl på de intagna som på personalen.

För egen del vill jag först framhålla att det bland kriminalvårdens intagna som regel finns ett fåtal personer som mer eller mindre systematiskt planerar att med utnyttjande av snart sagt vilka medel som helst rymma från anstalten och begå nya allvarliga brott. Att kriminalvården måste förfoga över medel att på ett effektivt sätt förhindra att sådana planer sätts i verket finner jag självklart. Till dessa medel hör f. n. enrumsplacering och placering på specialavdelning.

Jag har i prop. 1979/80: 100 (bil. 5 s. 81) framhållit att det enligt vad som har omvitnats från den praktiska tillämpningen inte är givet att placering på en specialavdelning från den intagnes synpunkt alltid framstår som mera fördelaktig än enrumsplacering. Tvånget att umgås med en begränsad krets av andra intagna som bedöms som farliga och ibland företer psykiska särdrag kan uppenbarligen inte sällan utgöra en svår påfrestning. Härtill kommer att det med hänsyn till dessa avdelningars särskilda karaktär inte kan undgås att ett spänningsförhållande ibland uppkommer mellan de intagna och personalen.

När man skall överväga behovet av specialavdelningar måste emellertid beaktas att det alternativ som i det särskilda fallet står till buds som regel i praktiken är enrumsplacering under lång tid. Som utredningen har framhållit visar forskningen på området att riskerna för skadeverkningar av isolering ökar med dennas varaktighet. Från humanitär synpunkt synes det därför inte försvarligt att avstå från det alternativ till enrumsplacering som specialavdelningarna erbjuder. Principen måste emellertid vara att placering på en specialavdelning förutsätter särskilda skäl av betydande styrka.

Liksom utredningen och kriminalvårdsstyrelsen anser jag att placering på en specialavdelning är en så ingripande åtgärd att den bör regleras i lagen om kriminalvård i anstalt. Utredningens lagförslag innebär att en sådan placering får ske om den intagne hör till den kategori som avses i 7 § tredje stycket KvaL. En så formulerad regel synes dock få ett alltför vidsträckt tillämpningsområde. Enbart den omständigheten att den intagne tillhör den nu berörda kategorin bör inte vara tillräcklig för placering på specialavdelning. För en sådan placering bör till en början fordras samma kriterier som de som nu anges i 20 § andra stycket KvaL som förutsättningar för enrumsplacering, dvs. att det kan befaras att den intagne planlägger rymning eller att annan planlägger fritagning samt att åtgärden är nödvändig för att hindra att planen sätts i verket. Dessutom bör krävas att det finns anledning anta att faran för planlagd rymning eller planlagt fritagningsförsök kommer att bestå för en längre tid. Dessa förutsättningar bör uttryckligen anges i lagen.

Som kriminalvårdsstyrelsen har påpekat måste placering av en intagen på en specialavdelning också kunna tillgripas vid en välgrundad misstanke om att det är påkallat för att hindra honom från en brottslig verksamhet av allvarligt slag – dvs. i praktiken främst narkotikabrott – under vistelsen på anstalt. I allmänhet kan i de fall som här är aktuella placeringen ske på den grund som har förordats nyss, men det kan förekomma att faran för brottslig verksamhet under anstaltsvistelsen är mycket stor utan att flyktfara kan dokumenteras. Med tanke på sådana fall bör i lagen uttryckligen anges att placering av en intagen på specialavdelning får ske om det finns särskilda skäl att anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av ett allvarligt slag under vistelsen på anstalten. Med denna avfattning kommer bestämmelsen även att ge möjlighet att i extremfall placera en intagen i specialavdelning, om det är nödvändigt för att hindra honom från att begå våldsbrott under vistelsen i anstalt. Däremot bör enligt min mening inte allmänt den omständigheten att skäl för avskiljande enligt 20 § första stycket KvaL föreligger utgöra tillräckliga skäl för placering på specialavdelning ens om förhållandena är sådana att avskiljandet bedöms böra bestå för längre tid än vad som är vanligt.

Jag förordar att förutsättningarna för placering på specialavdelning regleras i enlighet med vad jag nu har anfört. Detta bör lämpligen ske genom att begreppet specialavdelning definieras i 3 § andra stycket KvaL samt att

förutsättningarna för placering på specialavdelning regleras i en ny 20 a §. I 3 § andra stycket bör då anges att en sluten avdelning kan inrättas som specialavdelning med särskild övervakning och för begränsad gemensamhet mellan de intagna för placering av sådana intagna som avses i 20 a §. I överensstämmelse med den ordning för avdelningarnas klassificering som gäller enligt 3 § bör vidare anges att regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer förordnar vilka avdelningar som är specialavdelningar. I 20 a § bör i ett första stycke anges att, om det finns anledning anta att sådana förhållanden som avses i 20 § andra stycket kommer att bestå för en längre tid, den intagne får placeras på en specialavdelning. I ett andra stycke bör anges att en intagen får placeras på en specialavdelning också i det fallet att det av särskilda skäl finns anledning att anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av allvarligt slag under vistelsen i anstalt. Det bör framhållas att sistnämnda bestämmelse inte har någon direkt motsvarighet bland bestämmelserna om isolering enligt 20 § KvaL.

Jag kan liksom remissinstanserna ansluta mig till utredningens förslag att beslut om placering på en specialavdelning skall omprövas så ofta anledning till det föreligger, dock minst en gång i månaden, samt att en läkare skall undersöka den som är intagen på en specialavdelning om det behövs med hänsyn till hans tillstånd. Föreskrifter härom bör tas in i ett tredje stycke i den nya 20 a § samt i 22 § KvaL, där det också bör anges att beslut om placering på en specialavdelning liksom omprövning av ett sådant beslut skall föregås av en utredning. Jag vill framhålla att eftersom specialavdelningarna framför allt är avsedda att tillgodose behovet av att kunna erbjuda ett alternativ till långvarig enrumsplacering största möjliga hänsyn bör tas till den intagnes egen inställning i fall då valet står mellan dessa båda lösningar. Om i ett sådant fall den intagne även med vetskap om att en enrumsplacering kan antas bli långvarig föredrar en sådan placering framför placering på en specialavdelning, bör enligt min mening frågan regelmässigt lösas i överensstämmelse med hans önskemål.

Beslut om placering på specialavdelning bör meddelas av kriminalvårdsstyrelsen utan möjlighet till delegation. Detta bör anges i 60 § KvaL.

I likhet med utredningen vill jag slutligen understryka vikten av att de intagna som är placerade på specialavdelningar får en så omfattande och regelbunden kontakt med yttvärlden och så omfattande stimulans i övrigt som är möjligt. Detta är naturligtvis särskilt viktigt i de fall då placeringen kan beräknas bli långvarig. För tydlighetens skull vill jag emellertid samtidigt påpeka att avskiljande på eljest gällande grunder av den som är placerad på en specialavdelning i och för sig är möjligt.

2.7 Åtgärder mot narkotikamissbruk vid kriminalvårdsanstalterna

Utredningen framhåller att det ökade antalet narkotikamissbrukare inom kriminalvården i hög grad har påverkat förhållandena på kriminalvårdsan-

stalterna. Narkotika finns enligt utredningen med i bilden i samband med en stor andel av de avskildhetsåtgärder som förekommer inom anstalterna. Utredningen påpekar att förekomsten av narkotika även på många andra sätt motverkar arbetet i anstalterna. Förutom svårigheterna att aktivera de intagna medför narkotikan många förflyttningar av intagna till mera slutna vårdformer, indragning och senareläggning av permissioner samt indragning av frigång.

Det finns således enligt utredningen många skäl som talar för att kraftfulla åtgärder bör sättas in mot förekomsten av narkotika på anstalterna. Ett av dessa skäl är att antalet avskildhetsåtgärder kan väntas minska väsentligt i en narkotikafri arbetsmiljö.

Jag kan i detta hänseende helt ansluta mig till vad utredningen har anfört. Vikten av att motverka narkotikamissbruket vid kriminalvårdsanstalterna kan enligt min mening inte nog understrykas.

Betydande ansträngningar har också under senare tid lagts ned på att komma till rätta med narkotikasituationen. För en närmare redovisning av de viktigaste av dessa åtgärder får jag hänvisa till prop. 1979/80: 100 bil. 5 s. 67–68. Jag vill här särskilt erinra om den drogfria behandlingsverksamhet som bedrivs inom ramen för det s. k. Österåkersprojektet. Vidare finns det vid anstalterna Hinseberg, Hall och Malmö narkotikafria avdelningar med behandlingsinslag. En strävan från kriminalvårdsstyrelsens sida är att placera grava missbrukare, som upprepade gånger har visat sig vara narkotikapåverkade under vistelsen i anstalt, på avdelningar med större säkerhetsgrad och slutenhet. Intagna som tidigare inte har varit i kontakt med narkotika försöker man i den utsträckning det är möjligt att placera på anstalter där narkotika såvitt känt inte förekommer eller åtminstone inte förekommer i någon större omfattning.

För att en differentiering efter de intagnas narkotikaberoende och olika behandlingsbehov skall kunna genomföras förutsätts bl. a. att man objektivt kan fastslå om en enskild intagen vid ett givet tillfälle är narkotikapåverkad. Det säkraste sättet att påvisa detta är urinalys. Bestämmelser som ger möjlighet att förelägga en intagen att lämna urinprov har numera också meddelats i samband med 1978 års ändringar i lagen om kriminalvård i anstalt (SFS 1978: 901) som trädde i kraft den 1 januari 1979. Enligt den nya 52 d § KvaL får sälunda en intagen som kan misstänkas vara påverkad av narkotika föreläggas att lämna urinprov. Vidare får den som är intagen i anstalt, i vilken företrädesvis placeras intagna som inte eller i endast ringa mån har tagit befattning med narkotika, föreläggas att lämna urinprov, även om han inte misstänks vara påverkad av narkotika. Redan tidigare förekom regelmässigt urinprovstagning vid de narkotikafria avdelningarna på Österåker, Hall, Malmö och Hinseberg. De intagna på dessa avdelningar har nämligen förbundit sig att frivilligt lämna urinprov, vilket innebär att lagstöd inte har ansetts erforderligt.

Bestämmelsen om lämnande av urinprov är inte sanktionerad. Ett så-

dant prov får givetvis inte tas med våld. Inte heller kan vägran att lämna urinprov föranleda disciplinär bestraffning eller senareläggning av permission. Eftersom syftet med möjligheten till kontroll genom urinalanalys är att ge tillförlitligt underlag för den önskvärda differentieringen av de intagna måste en vägran däremot tillmätas betydelse i samband med överväganden rörande behov av en förflyttning av den intagne (prop. 1978/79: 62 s. 34).

Utredningen har inte föreslagit någon ändring i denna bestämmelse, som trädde i kraft kort före det att betänkandet avlämnades. Med hänsyn till att hittills använda metoder att spåra upp narkotika inom anstalterna har visat sig klart otillräckliga finns det emellertid enligt min mening anledning att i detta sammanhang ta upp frågan om en utvidgning av det förhållandevis snäva tillämpningsområde som bestämmelsen har erhållit.

Som framgår av vad jag nyss anförde ger lagen f. n. inte möjlighet till generella eller stickprovsvisa kontroller med hjälp av urinprovsanalyser på andra kriminalvårdsanstalter än sådana där företrädesvis icke narkotikamissbrukare placeras. Som ett led i uppspårandet av narkotika skulle det emellertid vara en fördel om anstaltsledningen fick möjlighet att göra urinprovskontroller generellt eller stickprovsvis när det finns anledning tro att narkotika förekommer på en anstalt men inte tillräcklig grund att misstänka någon speciell person för att vara narkotikapåverkad. Redan vetskapen om att så kan ske torde ha en viss preventiv effekt. Härtill kommer att det från lagteknisk synpunkt är en fördel om en bestämmelse i ämnet utformas så att den omfattar även den urinkontroll som sker vid de särskilda narkotikafria avdelningarna. En generell reglering ligger också i linje med riksdagens uttalande i ämnet vid årets behandling av frågan om anslag till kriminalvården (JuU 1979/80: 34 s. 13).

Jag vill därför förorda att 52 d § KvaL ändras på det sätt att en generell möjlighet ges till urinprovskontroll av intagna för kontroll av huruvida narkotikapåverkan föreligger. Självfallet bör inte denna möjlighet utnyttjas annat än när det finns skäl till det. Vad som nu gäller om konsekvenserna av vägran att avlämna prov bör gälla även fortsättningsvis. Jag vill påpeka att kontrollerna kan fylla en preventiv funktion även om inte samtliga prov analyseras. Givet är att det vid bedömning av analysresultatet noga måste beaktas att inte behörigt bruk av läkemedel förväxlas med narkotikamissbruk. Jag vill peka på att kriminalvårdsstyrelsen enligt 43 § kungörelsen (1974: 248) med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt har möjlighet att meddela närmare föreskrifter för verkställighet av den aktuella bestämmelsen.

Slutligen vill jag erinra om att jag den 20 mars 1980 har erhållit regeringens bemyndigande att tillkalla en särskild utredare (Ju 1980: 03) med uppdrag att undersöka vissa frågor rörande permissioner från kriminalvårdsanstalter m. m. Enligt direktiven skall utredaren undersöka under vilka förutsättningar och i vilken omfattning permission eller annan vistelse utanför anstalt medges intagna som har gjort sig skyldiga till bl. a. grova narkotikabrott.

2.8 Rättssäkerhetsfrågor

2.8.1 Beslutsordningen och lekmanamedverkan i ärenden om avskiljande

Utredningen har ansett det vara en fördel om beslut i ärenden om avskiljande i efterhand kan redovisas inför ett lekmannaorgan (jfr JuU 1974: 2 s. 55). Som lämpliga organ på lokal och regional nivå har utredningen pekat på de anstalts- och regionstyrelser som tidigare har föreslagits i betänkandet (SOU 1977: 76) Personalen vid kriminalvårdens anstalter. Även för egen del finner jag det angeläget att frågan om lekmannainflytandet i de frågor som det här gäller får sin lösning. Frågan om hur de nya lekmanastyrelserna inom kriminalvården skall organiseras och vilka uppgifter som skall anförtros dem är f. n. föremål för ytterligare utredning av fängelsestraffkommittén (Ju 1979: 04), som enligt sina direktiv skall särskilt uppmärksamma de synpunkter som har förts fram av utredningen om isolering inom kriminalvården. Frågan om lekmanamedverkan på lokal och regional nivå bör sålunda avgöras i samband med att ställning tas till fängelsestraffkommitténs kommande förslag.

Enligt nuvarande bestämmelser i tillämpningskungörelsen till lagen om kriminalvård i anstalt prövas en fråga om avskiljande på egen begäran med stöd av 18 § KvaL av regionchefen beträffande den som är intagen i lokalanstalt och av styresmannen beträffande den som är intagen i riksanstalt. Är fara i dröjsmål får dock även vid lokalanstalt styresmannen fatta beslut i en sådan fråga, varvid beslutet omedelbart skall underställas regionchefen. Beträffande en fråga om avskiljande med stöd av 20 § första stycket KvaL gäller samma regler.

Under hänvisning bl. a. till den medverkan av lekmän som förutsatts har utredningen förordat att styresmännen vid lokalanstalterna skall få befogenhet att pröva de frågor om avskiljande som nu ankommer på regioncheferna. Innan frågan om medborgarinflytande på lokal och regional nivå inom kriminalvården har fått sin lösning är jag emellertid inte beredd att ta ställning till detta förslag.

De frågor där medverkan av lekmän framstår som mest angelägen gäller placering på specialavdelning samt enrumsplacering på grund av flyktfara av intagna som avses i 7 § tredje stycket KvaL. Sådana beslut meddelas f. n. av kriminalvårdsstyrelsen, en ordning som i det föregående har förutsatts bibehållen. Besluten meddelas på tjänstemannanivå. Utredningen har föreslagit att beslut i dessa frågor skall anmälas vid nästa sammanträde med kriminalvårdsstyrelsen i plenum, något som i viss utsträckning sker redan f. n. Jag ansluter mig till denna bedömning. Det ankommer på regeringen att besluta om den författningsändring som behövs för ändamålet.

Beslut om avskiljande med stöd av 17 § första stycket KvaL på grund av arbetsvägran bör som jag förut har berört fattas av kriminalvårdsstyrelsen utan möjlighet till delegation.

Andra beslut om avskiljande än som har redovisats nu meddelas av styresmannen för den anstalt som är aktuell. Denna ordning, beträffande vilken utredningen inte föreslagit någon ändring, bör behållas.

Utredningen har också behandlat frågan, om interimistiska beslut bör få meddelas i ärenden om avskiljande, något som i dag inte är möjligt. I detta hänseende har utredningen framhållit att bestämmelser om interimistisk enrumsplacering skulle kunna fylla en funktion i två fall. Dels skulle tillsynspersonal kunna tillfälligt avskilja en intagen i avvaktan på beslut av styresmannen, dels skulle styresmannen eller kriminalvårdsstyrelsen kunna avskilja en intagen enligt 20 § KvaL innan utredningen i ärendet har avslutats (jfr 22 § KvaL). Utredningen har emellertid ansett att en lagfäst rätt för tillsynspersonal att tillfälligt avskilja en intagen skulle öka risken för förhastade och onödiga beslut och har därför avvisat tanken på en sådan rätt. I samband med våldsamt uppträdande kan det visserligen vara nödvändigt med ett omedelbart ingripande. De allmänna nöd- och nödvärnsreglerna ger emellertid enligt utredningen tillräckligt utrymme för att klara sådana situationer. När det gäller frågan, om interimistiskt beslut om avskiljande enligt 20 § KvaL bör få ske innan utredning i ärendet har verkställts, har i betänkandet framhållits att någon mera omfattande utredning inte torde behövas i de fall då ett isoleringsbeslut inte kan uppskjutas utan fara. Med hänvisning till det anförda har utredningen avstyrkt att bestämmelser om befogenhet att meddela interimistiska beslut införs.

Flera remissinstanser, bl. a. kriminalvårdsstyrelsen, har ansett att det finns behov av bestämmelser angående interimistiska beslut om avskiljande. För egen del anser jag emellertid att de skäl som utredningen har åberopat mot tanken på sådana bestämmelser överväger i styrka. Jag ansluter mig alltså till utredningens ståndpunkt. Jag vill erinra om att samma bedömning gjordes vid tillkomsten av lagen om kriminalvård i anstalt (jfr prop. 1974: 20 s. 135 och 229).

2.8.2 Offentligt biträde

Utredningen konstaterar att den intagne visserligen har möjlighet att få allmän rättshjälp i ett ärende rörande avskildhet men saknar rätt till offentligt biträde. Utredningen föreslår att en sådan rätt införs. Som skäl åberopas att man därmed ger klarare uttryck för ärendets vikt och betydelsen av att den rättssökande får stöd av ett biträde samt att man skapar bättre balans i partsförhållandet. Rätten till offentligt biträde skall dock enligt förslaget begränsas till ärenden hos kriminalvårdsstyrelsen, dvs. ärenden rörande besvär över beslut vid anstalt, underställning av omprövningsbeslut rörande fortsatt avskildhet enligt 20 § första stycket KvaL samt ärenden rörande 20 § andra stycket KvaL, liksom ärenden som rör placering på specialavdelning. Även disciplinärenden bör enligt utredningen omfattas av rätt till offentligt biträde, eftersom de avskildhetsärenden som överklagas till kriminalvårdsstyrelsen ofta är sammankopplade med sådana ären-

den. Det bör anmärkas att utredningens förslag, om det i proposition om socialtjänsten (prop. 1979/80: 1 s. 45) upptagna förslaget till ändring av 42 § rättshjälpslagen genomförs, kommer att medföra att rättshjälp genom offentligt biträde skall beviljas i de nu aktuella ärendena, så snart det inte måste antas att behov av biträde saknas.

Förslaget om rätt till offentligt biträde har i princip tillstyrkts av bl. a. socialstyrelsen och kammarrätten i Jönköping. Kriminalvårdsstyrelsen anser att frågan om offentligt biträde i de aktuella ärendena bör övervägas i annat sammanhang samt att det därvid bör ske en allmän genomgång av behovet av offentligt biträde inom kriminalvården.

Jag har stor förståelse för de motiv som ligger till grund för förslaget om rätt för en intagen att få offentligt biträde. I sammanhanget måste emellertid beaktas att det nuvarande statsfinansiella läget gör det nödvändigt att eftersträva besparingar inom hela statsförvaltningen. Även om ett genomförande av utredningens förslag inte är ägnat att leda till annat än förhållandevis begränsade kostnadsökningar, delar jag mot denna bakgrund kriminalvårdsstyrelsens uppfattning att frågan inte lämpligen bör bedömas isolerad. Jag anser mig därför inte f. n. kunna tillstyrka utredningsförslaget. Jag vill erinra om att de intagna redan nu i mån av behov har rätt till allmän rättshjälp efter prövning av rättshjälpsnämnd i sedvanlig ordning. Därvid ersätts även kostnaden för juridiskt biträde.

2.9. Termen gemensamhet

I utredningens betänkande används liksom i 17 § KvaL termen "gemenskap" som motsats till "avskildhet". Kriminalvårdsstyrelsen har förordat att i stället ordet "gemensamhet" används, eftersom "gemenskap" snarast för tanken till en intresse- eller värdegemenskap. Jag ansluter mig till kriminalvårdsstyrelsens uppfattning och förordar att lagen ändras i enlighet härmed.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt
2. lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Förslagen bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 4*.¹

¹ Bilagan har uteslutits här. Frånsett några redaktionella ändringar är förslagen likalydande med dem som är fogade vid propositionen.

4 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över lagförslagen.

5 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

*Bilaga 1***Sammanfattning av betänkandet (SOU 1979: 4) Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården***Inledning*

Lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) bygger på principen att intagna under vistelse i kriminalvårdsanstalt skall få umgås med varandra. Intagen skall sålunda arbeta tillsammans med andra intagna och får under fritiden i den utsträckning han önskar visats tillsammans med andra intagna. I vissa i lagen särskilt angivna fall kan emellertid gemenskapen mellan intagna begränsas. Dessutom är de intagnas gemenskap begränsad nattetid på slutna anstalter.

Från kravet på arbetsgemenskap finns ett undantag som innebär att intagen frivilligt kan få arbeta i enrum, om beaktansvärda skäl talar härför. Därutöver finns vissa möjligheter att tvångsvis hålla intagen avskild från andra intagna under såväl arbetstid som fritid.

Om det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet, föreliggande fara för intagens egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom eller för att hindra att intagen utövar menligt inflytande på andra intagna, får intagen hållas avskild från andra intagna (20 § första stycket). I fråga om vissa särskilt beskrivna kategorier rymningsbenägna intagna som ådömts frihetsberövande påföljd i lägst två år för brottslighet av särskilt allvarlig karaktär gäller att sådan intagen får hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sätts i verket (20 § andra stycket). Intagen som uppträder våldsamt eller som är påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel får tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills påverkan har upphört (23 § första stycket). Om andra medel visar sig otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av intagen, får denne beläggas med fängsel, om säkerheten oundgängligen kräver det (23 § andra stycket).

Till skydd för den intagne har i 22 och 23 §§ meddelats vissa bestämmelser om läkares medverkan och protokollföring vid handläggning av frågor om avskildhet enligt 20 och 23 §§. Vidare skall enligt 20 § beslut om avskildhet i de i paragrafen avsedda fallen omprövas så ofta enldning föreligger därtill, dock minst en gång i månaden. Det är också föreskrivet att intagen som är avskild enligt 20 § skall erhålla sådan lättnad i avskildheten som kan ske utan olägenhet (21 §).

Under utredning av disciplinärende får intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet

med utredningen inte skall äventyras. Åtgärden får inte bestå längre än fyra dagar. Den avskilde skall erhålla sådan lättnad i avskildheten som kan ske utan olägenhet (50 §). Bestämmelser om handläggningen av disciplinärende finns i 51 §. Bl. a. ges föreskrifter om förhör, läkares yttrande och protokoll.

De olika former av avskildhet som förekommer inom kriminalvårdsanstalterna spänner över en mycket vid skala. I extrema fall kan intagen helt avskiljas från all kontakt med andra intagna och beläggas med fängsel. En mera normal avskildhet medför däremot lättnader i form av tillgång till böcker och tidningar, besök enligt vanliga regler och stor kontakt med personal. Stundom förekommer samsittning med annan intagen.

Justitieutskottet behandlade ingående de olika formerna av avskildhet i samband med riksdagsbehandlingen av förslaget till KvaL. Utskottet förklarade sig då vara i princip starkt negativt inställt till isoleringsåtgärder. Utskottet ansåg trots detta förhållandena inom anstalterna vara sådana att man i praktiken inte kunde avstå från isolering som ett yttersta medel. Utskottet uttalade sig emellertid för en utredning av verkningarna av isolering inom kriminalvården och om möjligheterna att ersätta isolering med andra åtgärder. Denna utredning borde enligt utskottet också röra frågan om medverkan av lekmän vid användning av isoleringsåtgärder.

Direktiven

Utredningen tillkallades för att utröna huruvida man genom tillskapande av andra åtgärder, t. ex. förebyggande åtgärder eller nya former av skyddsåtgärder, kan helt undvara eller i varje fall i högre grad än vad som är fallet nu begränsa isoleringen inom kriminalvården. I uppgiften ingick också att söka finna en definition av isoleringsbegreppet och därvid undersöka i vilken utsträckning de former av enrumsplacering som tillämpas inom kriminalvården är att betrakta som isolering i den mening som äsytas när det uttalas farhågor för att intagna skall få fysiska eller psykiska men av åtgärden. Utredningen skulle vidare söka fastställa vilka nackdelar olika typer av enrumsplacering kan beräknas medföra med hänsyn till de intagnas anpassning i samhället. Vid utredningsarbetet skulle också beaktas de förändringar beträffande personalbehov och byggnadsmässiga förhållanden som kan uppstå vid borttagande av isoleringsåtgärder samt de nackdelar för personalens arbetsmiljö som alternativa förslag kan medföra. Slutligen skulle också vissa frågor rörande rättssäkerheten för den intagne prövas. Bl. a. gällde det medverkan av lekmän och av läkare i samband med isoleringsåtgärder.

Våren 1978 fick utredningen i likhet med alla andra kommittéer och särskilda utredare tilläggsdirektiv av chefen för budgetdepartementet. I dessa betonas det knappa ekonomiska utrymme som kan beräknas finnas för reformer de närmaste åren och att kommittéerna därför bör pröva vilka möjligheter som finns att genomföra förslagen utan ökade kostnader.

Allmänna synpunkter

Verksamheten i kriminalvårdsanstalterna skall i hög grad inriktas på att anpassa de intagna till samhället. En kriminalvårdsanstalt utgör emellertid ett kollektiv av speciell art. De särskilda förhållanden som där råder gör att det relativt lätt uppstår ordnings- och disciplinproblem och att de inom samhället i övrigt förekommande medlen för att upprätthålla social kontroll många gånger visar sig otillräckliga. Detta förhållande jämfört med personalens berättigade krav på goda arbetsförhållanden gör att man kan tvingas tillgripa åtgärder mot vissa intagna som kan framstå som hårda.

I den allmänna debatten har kritik riktats mot isoleringsåtgärderna. Även de specialavdelningar som inrättats vid vissa anstalter som ett lindrigare alternativ till enrumsplacering har kritiserats. I viss mån avgörande för frågan i vilken utsträckning möjligheterna till avskiljande av intagna bör begränsas är i vad mån påståendena om isoleringens skadliga effekter kan anses berättigade. Det visar sig emellertid svårt att utifrån den forskning som förekommit dra några säkra slutsatser beträffande anstaltsisoleringens eventuellt skadliga effekter. De individuella variationerna visar sig också betydande vad gäller förmågan att klara isoleringens påfrestningar. Emellertid syns det som om de farhågor som uttalats härför bör betecknas som överdrivna åtminstone vad gäller kortvariga isoleringsåtgärder.

För en begränsning av användandet av avskiljanden bör man i första hand försöka förebygga behovet av sådana åtgärder. Med hänsyn till de grundläggande motsättningar som med naturlighet finns inom anstalterna och till att anstaltsklientelet tenderar att bli allt tyngre, är det emellertid inte möjligt att den vägen helt eliminera behovet av avskildhetsåtgärder.

I andra hand gäller det att finna alternativ till avskildhetsåtgärderna. Möjligheterna härtill är emellertid begränsade i den speciella och begränsade miljö som anstaltslivet utgör.

Eftersom det därför inte bedöms möjligt att helt avskaffa avskildhetsåtgärderna, gäller det att försöka begränsa deras negativa verkningar. Det visar sig att avskiljanden som endast sträcker sig över några få dagar knappast kan medföra några sådana verkningar. Annorlunda kan det förhålla sig med långvariga sådana åtgärder. Det gäller därför att begränsa avskiljandenas varaktighet eller, i de fall detta inte är möjligt, på andra sätt försöka motverka att isoleringen blir strängare än vad som är oundgängligen nödvändigt.

Vidare gäller det att på olika sätt stärka den intagnes rättssäkerhet i samband med sådana åtgärder. Ett led i denna strävan är att utforma avskildhetsbestämmelserna så, att därav klart framgår i vilka fall de är tillämpliga till undvikande av en användning utöver den avsedda.

Definitionsfrågor

När cellstraffsystemet avskaffades och gemensamhetsstraff infördes var tankegången den att förhållandena på anstalterna i möjligaste mån skulle

motsvara livet i det fria. Denna tanke är alltiämt bärande och det är mot den bakgrunden man har att bedöma frågan vad KvaL:s bestämmelser om gemenskap för de intagna i praktiken innebär.

Sävtitt gäller intagnas gemenskap under arbetet vållar tillämpningen av bestämmelserna sällan några problem. Arbetsplatserna på anstalterna är utformade så att de intagna får en tillräcklig gemenskap med varandra. Därtill kommer att bestämmelserna bör medge undantag från kravet på gemenskap när så erfordras på grund av arbetets särskilda beskaffenhet. Däremot bör bestämmelserna inte medge avskiljande av arbetsvägrande intagna så som stundom förekommer. Arbetsvägran bör i stället i första hand förebyggas med olika medel. Förslag till sådana lämnas i betänkandet.

Under fritiden äger intagen i den utsträckning han önskar det vistas tillsammans med andra intagna. I slutna anstalt får dock gemenskapen inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten. En sådan begränsande bestämmelse är av praktiska och andra skäl nödvändig.

Särskild uppmärksamhet i detta sammanhang kräver frågan om placeringen av sjukskrivna och pensionärer. Det förekommer nämligen att sådana intagna i brist på andra placeringsmöjligheter hålls avskilda från varandra. Problemet föreslås löst genom olika åtgärder. Utredningen föreslås förstärkning med sammanlagt fyra tjänster för översköterskor vid vissa slutna lokalanstalter för att daglig sjukvisitation skall kunna äga rum vid dessa. Intagna som sjukskrivits bör placeras på särskilda sjukavdelningar. Tillgången till sådana är emellertid knapp och utredningen föreslår därför att nya sjukavdelningar inrättas vid vissa anstalter och att tillgången på kroppssjukplatser inom anstalterna över huvud taget blir föremål för en total översyn. Sjukskrivna som ändå inte kan placeras vid sådan avdelning samt pensionärer bör under arbetstid placeras i någon särskild lokal där de kan förses med enklare sysselsättningar. Några avskildhetsåtgärder bör däremot inte få vidtas mot sådana intagna.

På slutna anstalter hålls de intagna nattetid avskilda från varandra. Denna ordning bör bestå även om man bör sträva efter att senarelägga kvällslåsningen. Dock bör en bestämmelse om möjligheten att nattetid hålla intagna avskilda från varandra intas i lagen.

Det visar sig svårt att mera exakt definiera begreppen gemenskap och avskildhet för intagna. När det gäller intagen som under arbetstid är sysselsatt med arbete eller liknande som medger viss rörelsefrihet och tillfällen till kontakt med andra människor torde tillämpningen av bestämmelserna inte heller vålla några problem. Kravet på fritidsgemenskap bör i allmänhet innebära att de intagnas umgänge inte får inskränkas under avdelnings omfattning. För sådan inskränkning bör också krävas att den är oundgängligen påkallad med hänsyn till förhållandena på anstalten. En sådan definition förutsätter dock att det alltid klart framgår vad som är att

anse som en avdelning. Tveksamhet kan emellertid i vissa fall råda härom. Vissa slutna anstalter har nämligen exceptionellt stora bostadsavdelningar. Utredningen föreslår visserligen en reduktion av dessa, men innan så sker kan en sådan definition av begreppet fritidsgemenskap inte tillämpas generellt och därför inte heller inskrivas i lagen.

Intagen som hålls avskild bör i allmänhet placeras i vanligt bostadsrum. Detta kan dock vara beläget på särskild isoleringsavdelning. Endast vid avskiljanden för våldsam uppträdande eller berusning bör placering i någon form av specialcell komma i fråga. Avskildheten bör inte heller medföra någon automatisk förlust av de olika förmåner som tillkommer intagna. Tvärtom är utomhusvistelse, besök, telefonsamtal o. d. särskilt värdefulla för intagna som hålls avskilda.

Förebyggande åtgärder

Som tidigare anförts gäller det i första hand att förebygga behovet av avskildhetsåtgärder. Alla åtgärder som förbättrar miljön i vid bemärkelse i kriminalvårdens anstalter eller som underlättar anstaltsvistelsen för de intagna är naturligtvis ägnade att minska behovet av avskildhetsåtgärder. Möjligheterna härtill är dels en resursfråga, dels en fråga om avvägningar mot skydds- och säkerhetsaspekterna samt hänsynen till personalens arbetsförhållanden. Utredningen har inte heller mot bakgrunden av det begränsade utredningsuppdraget ansett det lämpligt att i detalj pröva mer genomgripande reformer inom kriminalvården.

Alla förbättringar i det s. k. anstaltsklimatet, dvs. i förhållandet mellan personal och intagna, är ägnade att minska behovet av avskildhetsåtgärder. Ett sätt att förbättra detta förhållande är att låta tillsynspersonal i större utsträckning ta aktiv del i behandlingen av de intagna. Sådana åtgärder har föreslagits av utredningen om personalens arbetsuppgifter vid kriminalvårdens anstalter (Alexandersonska utredningen¹). Förutsättningar för ett gott resultat härvidlag är en god personalutbildning, en kontinuerlig handledning från psykologer och en effektiv personalrekrytering. Alexandersonska utredningen har föreslagit olika åtgärder för att förbättra dessa förutsättningar och utredningen om isolering inom kriminalvården hänvisar därför i dessa avseenden endast till den utredningens förslag.

Den väsentligaste förebyggande åtgärd som utredningen föreslår är en begränsning av bostadsavdelningarnas storlek på vissa slutna riksanstalter. I samband med anstaltsbesök som utredningen företagit har från såväl personal som intagna framhållits behovet av en reducering av avdelningarnas storlek. Som lämpligaste avdelningsstorlek föreslår utredningen 10–15 platser. De överblivna bostadsrummen bör göras om till bl. a. gemensamhetsutrymmen för de intagna.

Utredningen föreslår vissa ombyggnader härför vid kriminalvårdsanstal-

¹ Uppkallad efter den sakkunnige Birgitta Alexandersson.

terna Hall, Tidaholm och Norrtälje. Häftesplatserna vid Hall föreslås samtidigt överförda till allmänna häktet i Stockholm så att hela anstalten kan tas i anspråk för dömda personer. Belägningsförhållandena vid de slutna rixanstalterna är nämligen f. n. sådana, att en minskning av det totala platsantalet svårligen kan ske. Av övriga slutna rixanstalter är det främst vid Malmö och därefter vid Härnösand som en motsvarande reduktion bör ske. Med hänsyn till belägningsförhållandena föreslås emellertid denna genomförd först på längre sikt.

Delvis på grund av dessa omorganisationer men också som ett led i åtgärder att förebygga behovet av avskildhetsåtgärder föreslås också personaltätheten höjd vid de slutna rixanstalterna. Alexandersonska utredningen har tidigare föreslagit en sådan åtgärd och utredningen instämmer nu i detta förslag. Sammanlagt rör det sig om en utökning med 13 tjänster för tillsynsmän och 95 för vårdare för allmänna uppgifter och 10 tjänster för vårdare för visitationsuppgifter. Av dessa är dock redan 11 tjänster för tillsynsmän och 22 för vårdare tillsatta med stöd av tillfälligt bemyndigande.

Ett annat sätt att förebygga behovet av avskildhetsåtgärder är att sysselsätta de intagna med intresseväckande arbetsuppgifter eller studier. Med hänsyn till många intagnas dåliga fysiska och psykiska tillstånd bör arbetsvårdande inslag få allt större betydelse. Även intagnas studieverksamhet bör prioriteras även om detta medför att den industriella verksamheten får stå tillbaka. Ett sätt att stimulera de intagna till bättre arbets- eller studieaktiviteter är att varva olika sysselsättningar med varandra. Man bör alltså inte stå främmande för deltidarbete och deltidstudier. Även partiell sjukskrivning är ett sätt att anpassa de intagna till ett normalt arbetsliv.

Ett annat lämpligt sätt att stimulera arbets- och studieviljan är att höja ersättningen till de intagna. Nuvarande ersättningar måste nämligen betecknas som ringa. Utredningen föreslår därför en väsentlig höjning. För arbete, studier och liknande aktiviteter föreslås basersättningen uppgå till 21 kr/tim. För kvalificerat arbete skall dock ersättningen genom ackord eller på annat sätt kunna uppgå till drygt 25 kr/tim. Den s. k. sjukersättningen skall uppgå till 12:50 kr/tim. Från dessa belopp skall emellertid avdrag göras för skatt och vad som brukar kallas för naturaförmåner – dock ej för hyra ("cellen") – varför kontantlönen för arbete o. d. skulle bli 7:11–9:11 kr/tim. och den kontanta sjukersättningen 2:10 kr/tim. Fördelarna med detta ersättningssystem är inte bara att kontantersättningen till de intagna höjs, utan även ersättningens konstruktion markerar att den är skattefri och att de intagna utöver ersättningen erhåller s. k. naturaförmåner. Dessutom är systemet bättre än det nuvarande anpassat till den mångfald olika aktiviteter som förekommer inom anstalterna.

Det nya ersättningssystemet föreslås först försöksvis inrättat vid tre anstalter, nämligen Norrtälje, Tidaholm och Ödevata.

Även förekomsten av stimulerande och intresseväckande sysselsätt-

ningar under de intagnas fritid inverkar positivt på anstaltsklimatet och förebygger behovet av avskildhetsåtgärder. I enlighet med Alexander-sonska utredningens förslag bör det vara tillsynspersonalens uppgift att leda genomförandet av de intagnas fritidsaktiviteter. Därutöver behövs emellertid på de större anstalterna särskild personal för planering och samordning av dessa aktiviteter. Utredningen föreslår därför att 14 tjänster för fritidsassistenter inrättas vid vissa större riks- och lokalanstalter i utbyte mot nuvarande arvodesmedel för hel- och deltidstjänster för fritidsledare. Dessutom föreslås aktivitetsmedlen höjda vid de flesta av dessa anstalter.

En god kontakt mellan den intagne och världen utanför anstalten inverkar också gynnsamt på anstaltsklimatet och minskar förekomsten av avskildhetsåtgärder. Framför allt gäller detta korttidspermissioner men även telefon- och besöksmöjligheter och i viss mån fritidsverksamhet utom anstalten. Emellertid måste härvid en avvägning göras mot de risker för säkerheten i anstalten och samhällets behov av skydd mot vissa intagna som en större öppenhet inom anstaltsvården innebär.

Enligt utredningens mening bör även intagna, som med hänsyn till risken för fortsatt brottslig verksamhet inte kan beviljas permission på egen hand, beredas tillfälle att ibland genom bevakade eller beledsagade permissioner komma utanför anstalten. Vidare bör kvalifikationstiderna för regelbunden permission iakttas och villkoren för permission noggrant anges.

Telefonautomater, som redan finns vid vissa slutna rixanstalter, bör installeras vid flera anstalter än f. n. Även besöksverksamheten bör utvidgas.

Ätminstone på sikt bör också ett ökat medinflytande för de intagna kunna påverka förekomsten av avskildhetsåtgärder. Denna samrådsverksamhet har emellertid av principiella skäl sina givna gränser och dessa kan inte förändras. Även inom dessa ramar finns det emellertid stora möjligheter att låta de intagna framföra synpunkter på verksamheten i anstalterna och dessa möjligheter bör tillvaratas.

Vid utredningens anstaltsbesök har från olika håll framhållits att nuvarande blandning av olika kategorier intagna i anstalter ogynnsamt påverkar förhållandena. I detta sammanhang är det främst blandningen i de slutna rixanstalterna som är av intresse. Utredningen anser det därför önskvärt om en viss differentiering kunde ske mellan dessa anstalter. Nuvarande belägningsförhållanden försvårar visserligen en närmare differentiering men bör inte utgöra hinder för en strävan att åstadkomma en bättre kategoriindelning av de intagna i slutna rixanstalter. Ett förslag om ändrade differentieringsprinciper kräver emellertid mer övergripande överväganden än det varit möjligt att göra i detta sammanhang. Utredningen anser därför att frågan om de intagnas differentiering mellan de slutna rixanstalterna bör bli föremål för en närmare översyn.

Den ökade förekomsten av narkotika i anstalterna försvårar i hög grad

anstaltsarbetet och utgör orsak till många avskiljanden. Efter förslag av en av regeringen tillsatt ledningsgrupp för narkotikafrågor har en rad åtgärder vidtagits för att komma till rätta med detta problem. Utredningen lämnar därför inga nya förslag som särskilt tar sikte härpå, men framhåller att många av de i betänkandet föreslagna förebyggande åtgärderna också är ägnade att motverka förekomsten av narkotika i anstalterna.

I den allmänna debatten har krav framställts på att intagens skötsamhet i större utsträckning bör särskilt premieras. Utredningen förordar emellertid inte en sådan ordning, eftersom ett sådant system inte skulle kunna bli helt rättvist och därför skulle kunna få motsatt effekt än den avsedda.

Som ytterligare förebyggande åtgärder pekar utredningen slutligen också på möjligheten till en senareläggning av kvällslåsningen på de slutna anstalterna samt en ökad rekrytering av kvinnlig tillsynspersonal.

Alternativa åtgärder

Möjligheterna att finna alternativ till enrumsplacering är med hänsyn till de speciella förhållandena i en anstalt begränsade. Vissa tänkbara alternativ har utredningen bedömt som mindre lämpliga än enrumsplaceringen och därför ansett dem inte böra komma i fråga. De alternativ som föreslås kan inte heller helt ersätta enrumsplaceringen eller fängselanvändningen utan får i stället ses som komplement till dessa.

Det är framför allt beträffande de långvariga enrumsplaceringarna som alternativ behövs. Utredningen pekar därför på placering i liten grupp med särskilda övervakningsmöjligheter som en lämpligare åtgärd än enrumsplacering i dessa fall. Även sådan placering skall emellertid enligt den definition av avskildhetsbegreppet utredningen föreslår utgöra en form av begränsad avskildhet.

Däremot anser utredningen inte en förflyttning utgöra ett lämpligt alternativ till i vart fall ett kortvarigt avskiljande, eftersom de negativa effekterna av en förflyttning är förhållandevis stora. I stället bör antalet s. k. disciplinära förflyttningar begränsas. KVS har i en framställning till regeringen anvisat en möjlighet härtill som innebär att anstalter som saknar möjlighet att verkställa avskiljanden skulle få rätt att i de fall 23 eller 50 § KvaL är tillämplig tillfälligt placera den intagne i närbeläget allmänt häkte i stället för att överföra honom till slutna anstalt. Framställningen har remissbehandlats och därvid fått ett gynnsamt mottagande. Även utredningen anser att den av KVS anvisade ordningen utgör ett lämpligt sätt att begränsa olämpliga förflyttningar och föreslår därför att framställningen skall bifallas.

Inskränkningar i intagnas rätt till permissioner, frigång, besök o. d. anser utredningen inte kunna ersätta avskildhetsåtgärder.

Många av dem som blir föremål för avskildhetsåtgärder kan betecknas som psykiskt störda. Många avskiljanden skulle därför kunna undvikas om de intagna i stället överfördes till sjukvård inom eller utom anstalten.

Kriminalvårdens egna psykiatriska avdelningar bör därför inte, så som 1971 års utredning om behandling av psykiskt avvikande föreslagit, läggas ned. I stället bör den psykiatriska vården inom anstalterna utvidgas. Innan dess måste emellertid nuvarande tjänster för psykiater inom antaltsvården besättas. Utredningen föreslår därför en översyn av läkarnas meritvärderingssystem. Framför allt måste det emellertid fastslås en skyldighet för den allmänna sjukvården att ta emot och under erforderlig tid behandla även anstaltsintagna som är i behov av sådan vård. Det är nämligen f. n. mycket svårt att få detta klientel överfört till den allmänna sjukvården.

Det är också angeläget att finna alternativ till användandet av fängsel i samband med våldsam uppträdande av intagen. Utredningen föreslår därför att lugnande medicin i sådana situationer skall få tillföras den våldsamme även utan dennes samtycke. Detta förslag skall delvis ses mot bakgrund av att redan de allmänna nödvärnsreglerna i brottsbalken kan ge stöd för sådan tvångsanvändning i vissa fall. Medicinering skall emellertid enbart ses som ett alternativ till bältesanvändningen och det bör ankomma på läkare att avgöra i vilka fall sådan medicinering bör komma i fråga.

Ett annat alternativ till fängsel utgör placering i mjukisolerad cell. Denna åtgärd tillämpas i engelska fängelser och anses där vara ett bättre alternativ än både fängsel och medicinering. Utredningen anser att denna ordning bör provas även i vårt land och föreslår att sådana celler försöksvis inrättas vid ett par anstalter.

Avskildhetsbestämmelserna

Utredningen har gjort en översyn av avskildhetsbestämmelserna. Med hänsyn till utredningens tilläggsdirektiv om bristen på resurser för reformer och till nuvarande ansträngda belägningsförhållanden har utredningen vid bedömandet av behovet av avskildhetsåtgärder utgått från rådande förhållanden vid anstalterna.

Utredningen konstaterar att de tvångsmässiga avskildhetsåtgärdernas ändamål endast bör vara att tillgodose skydds- och säkerhetsaspekter. Behandlingsskäl bör således inte motivera tvångsmässiga avskildhetsåtgärder.

Annorlunda bör det däremot förhålla sig med möjligheten till frivilligt enrumsarbete enligt 18 § KvaL. Utredningen finner många skäl tala för att denna möjlighet bör finnas kvar. Man bör emellertid sträva efter att förebygga behovet hos de intagna att frivilligt söka ensamheten. Med hänsyn dels till att de farhågor för negativa verkningar av frivillig isolering som dikterat bestämmelsens nuvarande utformning bör anses överdrivna, dels till den ökade förekomsten av våld intagna emellan anser utredningen ändå att möjligheten för de intagna till frivilligt enrumsarbete bör utvidgas. Detta bör ske genom viss ändring av lagtexten och genom en utökning av antalet s. k. roplatser på ett par anstalter där konkurrensen om sådana platser är särskilt stor. Till motverkande av negativa effekter bör den

avskilde emellertid på olika sätt ges så omfattande sinnesstimulans som möjligt.

När det däremot gäller de tvångsmässiga avskildhetsåtgärderna bör tillämpningsområdet begränsas.

Bestämmelsen i 20 § KvaL om avskildhet med hänsyn till rikets säkerhet har aldrig tillämpats. Den kan endast komma till tillämpning i extraordinära fall men kan i dessa vara oundgänglig. Utredningen föreslår därför ingen ändring beträffande den bestämmelsen.

Intagen kan vidare hållas avskild enligt 20 § KvaL med hänsyn till föreliggande fara för hans egen säkerhet till liv eller hälsa. Sådant avskiljande kan äga rum antingen den intagne är farlig för sig själv eller fara hotar honom från annan intagen. Utredningen anser främst mot bakgrund av de våldsamheter som narkotikahanteringen i anstalterna medfört att även denna bestämmelse är erforderlig. Det måste nämligen anses vara kriminalvårdens skyldighet att i möjligaste mån skydda de intagnas säkerhet till liv och hälsa under den tid de är omhändertagna. Detta anses då också innefatta en skyldighet att förhindra självskador och självmord. Bestämmelsen föreslås dock något begränsad vad avser kriterierna för sådant avskiljande.

På samma sätt kan intagen hållas avskild om han utgör en fara för annans säkerhet till liv eller hälsa. Även denna bestämmelse anser utredningen oundgänglig. Till undvikande av långvariga enrumsplaceringar pekar utredningen på möjligheten att placera intagna som kan bedömnas som mer permanent farliga för sin omgivning i mindre grupper på specialavdelning. Tillämpningsområdet för bestämmelsen föreslås dock bli något mindre än f. n.

Vid föreliggande fara för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom kan intagen hållas avskild från andra intagna. Utredningen pekar här särskilt på den ökade risken för sprängningar i samband med utbrytningsförsök och förordar därför att en bestämmelse med detta innehåll bibehålles. Lagtexten föreslås emellertid ändrad så, att det klarare framgår att det endast är i samband med fara för mycket omfattande eller farlig skadegörelse som bestämmelsen bör äga tillämpning.

Intagen kan hållas avskild från andra intagna om det är nödvändigt för att hindra att han utövar menligt inflytande på andra intagna. Utredningen har kunnat konstatera att denna bestämmelse vid vissa anstalter kommit till alltför stor tillämpning. Å andra sidan har från flera anstaltsledningar framhållits behovet av en bestämmelse som ger möjlighet att "ta undan" en intagen som utgör ett allmänt oroselement inom anstalten. Utredningen menar emellertid att en sådan bestämmelse måste ha ett väsentligt mer begränsat tillämpningsområde än den nuvarande. Härvid måste bl. a. beaktas att den inte får ge utrymme för ingrepp i den intagnes yttrandefrihet. Utredningen föreslår därför att avskiljande endast skall få äga rum om det är nödvändigt för att hindra att intagen försöker påverka annan till brott

mot anstaltsreglerna. Utredningen betonar vidare att endast kortvariga avskildhetsåtgärder bör kunna komma i fråga i detta sammanhang.

Enligt andra stycket 20 § KvaL kan vissa långtidsdömda intagna som ägnat sig åt brottslighet av särskilt allvarlig art hållas avskilda om det är nödvändigt för att hindra ett befarat rymnings- eller fritagningsförsök. Bestämmelsen är tillämplig endast beträffande en mycket liten grupp intagna och tillämpas också endast i 15–20 fall årligen. Främst avses vissa narkotikabrottslingar men även andra som ägnat sig åt brottslighet av särskilt allvarlig art. Vad gäller dessa fall pekar utredningen särskilt på möjligheten till placering i liten grupp på specialavdelning. Trots detta kan möjligheten till enrumsplacering inte helt avvaras i dessa fall. Utredningen föreslår därför ingen ändring i bestämmelsen. Restriktivitet i tillämpningen har åstadkommits bl. a. genom att beslutanderätten i dessa frågor inte kunnat delegeras från KVS till anstaltsnivå. Utredningen anser därför att denna ordning bör bestå.

Främst med tanke på kvalificerade narkotikabrottslingar som fortsätter sin verksamhet i anstalten föreslår utredningen en utvidgning av 20 § andra stycket KvaL som innebär att vissa långtidsdömda intagna som gjort sig skyldiga till brottslighet av särskilt allvarlig karaktär skall kunna placeras i grupp på specialavdelning. Förslaget innebär egentligen ingen ändring i jämförelse med nuvarande förhållanden, utan sammanhänger med den ändrade definition av avskildhetsbegreppet utredningen föreslår. Inte heller sådana beslut skall kunna delegeras från KVS.

Avskiljanden enligt 20 § KvaL är inte tidsbegränsade och kan därför i enstaka fall bli relativt långvariga. Utredningen föreslår därför vissa åtgärder för att begränsa denna varaktighet och begränsa de negativa effekterna av dem. Den tidrymd inom vilken beslut om avskildhet enligt 20 § KvaL senast skall omprövas föreslås sålunda förkortad från en månad till tio dagar såvida inte avskildheten innebär placering på specialavdelning. Detta medför i sin tur att sådana beslut skall underställas KVS prövning under samma tid. Detta bör medföra en allmän förkortning av avskildhetsåtgärdernas varaktighet. Vidare föreslås att det så snart en enrumsplacering blir mer långvarig särskilt skall prövas vilka möjligheter som finns att ge den intagne begränsad samvaro med annan eller andra intagna och att låta honom få del av de förmåner som enligt lagen tillkommer intagen. Härvid avses då i första hand telefonsamtal och besök.

Enligt 23 § första stycket KvaL kan intagen avskiljas vid våldsamt uppträdande. Utredningen betonar såvitt avser händelser av detta slag i första hand möjligheterna att genom andra metoder komma till rätta med sådana ordningsstörningar. Vad gäller behovet av en tvångsbestämmelse pekar utredningen på att redan de allmänna nödvärnsreglerna i brottsbalken ofta är tillämpliga i dessa fall. Det är då i flera avseenden bättre att grunda sådana ingripanden på mer detaljerade och ur rättssäkerhetssynpunkt bättre bestämmelser i KvaL.

Vid svårare fall av våldsamt uppträdande kan intagen enligt paragrafens andra stycket beläggas med fängsel. I allmänhet är det då s. k. spännbälte som kommer till användning. Utredningen anser att inte heller spännbältet helt kan undvaras men föreslår som tidigare anförts lugnande medicinering och placering i mjukisolerad cell som alternativa åtgärder i dessa fall. Fängsel och medicinering föreslås emellertid endast få komma till användning i fall då liv eller hälsa äventyras.

Enligt 23 § första stycket KvaL kan intagen hållas avskild också om han till följd av berusning kan befaras störa ordningen på anstalten. Utredningen erinrar om att en ny lag om omhändertagande av berusade personer m. m. (LOB) trätt i kraft den 1 januari 1977 och anför att den syn på frågan om omhändertagande av berusade personer som kommer till uttryck i den lagen också bör gälla inom kriminalvårdsanstalterna. I anstalterna råder emellertid i vissa avseenden speciella förhållanden. Ett kortvarigt avskiljande av en berusad intagen kan inte beräknas medföra några negativa konsekvenser för denne. Utredningen anser därför att bestämmelsen bör finnas kvar men föreslår att särskilda tillnyktringsrum skall inrättas där den avskilde lättare kan hållas under uppsikt av personalen. Dessutom föreslås en omredigering av paragrafen för ett klarare åtskiljande av de åtgärder som kan insättas mot våldsamt uppträdande intagna och de åtgärder som kan insättas mot dem som till följd av berusning kan befaras störa ordningen.

Bestämmelsen i 50 § KvaL om avskildhet under disciplinutredning har uppenbarligen vid vissa anstalter kommit att tillämpas i en utsträckning som inte varit avsedd. Detta torde emellertid inte bero på att paragrafen är alltför extensivt utformad. Med hänsyn härtill och till att fråga enbart är om mycket kortvariga avskiljanden som är nödvändiga för att disciplinära förseelser skall kunna utredas och bestraffas, föreslås endast mindre förtydligande ändringar i lagtexten. I stället föreslår utredningen att KVS ges i uppdrag att särskilt följa tillämpningen av denna bestämmelse för att åstadkomma en enhetlig och restriktiv praxis. Utredningen betonar särskilt vikten av att disciplinutredningar igångsätts i omedelbart samband med att förseelsen ägt rum även om detta skulle inträffa under en helg.

Det är väsentligt att intagna som hålls avskilda ges olika former av stimulans. Främst gäller detta för avskiljanden som pågår under längre tid än några dagar. Den förnämsta stimulansen sker genom umgänge med andra människor, personal och medintagna. Den avskildes behov av medicinsk vård eller av social eller psykologisk omvårdnad bör också tillgodoses. Även den yttre miljön bör göras stimulerande genom färgsättning etc. Radio och TV medför väsentlig stimulans. Den avskilde bör vidare aktiveras genom arbete, studier o. d. samt även under fritiden. Slutligen bör den avskilde också i den utsträckning säkerheten medger det få del av de intagnas möjligheter till telefonsamtal och besök.

Läkares medverkan

I KvaL föreskrivs att läkare skall yttra sig i samband med att intagen avskiljs från andra intagna. Avsikten härmed är naturligtvis att läkaren skall undersöka om avskiljandet kan inverka skadligt på den intagnes hälsa. Även därutöver är emellertid läkarens medverkan avsedd att fylla vissa funktioner, bl. a. motiveras denna medverkan i vissa fall av rättssäkerhetsskäl.

Utredningen menar att det är väsentligt att läkare medverkar i samband med vissa avskildhetsåtgärder, särskilt sådana där psykisk störning kan misstänkas ligga bakom den intagnes agerande. Denna medverkan bör emellertid inte innebära att läkaren på något sätt deltar i avskildhetsbeslutet eller sanktionerar detta. I stället bör fråga enbart vara om en rent medicinsk undersökning från läkarens sida.

Utredningen föreslår därför att läkarundersökning obligatoriskt bör äga rum i samband med avskiljanden på grund av våldsamt uppträdande (23 §) och på grund av att intagen är farlig för sig själv (20 §). Vid frivilligt enrumsarbete (18 §) och vid övriga avskiljanden enligt 20 § bör sådan undersökning företas endast om det behövs med hänsyn till den intagnes tillstånd. Vid avskildhet på grund av berusning (23 §) bör undersökning utföras endast om särskilda skäl föreligger. Vid avskildhet under disciplinutredning (50 §) föreslås bestämmelsen om läkarmedverkan avskaffad.

Rättssäkerhetsfrågor

Utredningen finner det särskilt angeläget att söka stärka den intagnes rättssäkerhet i samband med avskildhetsärenden. Det måste emellertid samtidigt konstateras att både lagen och dess olika anvisningar redan innehåller många bestämmelser med detta syfte. Det gäller främst bestämmelserna om utredning och protokollföring. Den intagne befinner sig emellertid genom frihetsberövandet i en utsatt situation medan styresmannens maktställning i detta avseende måste betecknas som stark.

Vad gäller själva handläggningen av avskildhetsärenden är förvaltningslagens bestämmelser tillämpliga. Där finns föreskrifter om kommunikation, angivande av skäl och underrättelse om beslut jämte fullföljdshänvisning. Förvaltningslagen är f. n. föremål för översyn av en särskild kommitté. KvaL:s bestämmelser om utredning och protokoll i avskildhetsärenden anser utredningen tillräckliga och föreslår inga ändringar. Där emot har utredningen utarbetat förslag till protokollsblanketter att användas i dessa sammanhang. Protokollen uppvisar nämligen f. n. ofta brister.

Vad beträffar beslutsordningen anser utredningen att beslut i avskildhetsärenden skall meddelas av styresmannen. Detta innebär den ändringen i förhållande till gällande ordning att regionchefen ej längre skall meddela beslut i avskildhetsärenden vid lokalanstalt. Undantag bör dock gälla vid omprövning av beslut enligt 20 § första stycket KvaL, som beträffande intagna i lokalanstalt bör utföras av regionchefen, samt för

beslut enligt 20 § andra stycket KvaL och andra beslut om placering på specialavdelning, vilka bör kunna meddelas endast av KVS. Utredningen anser vidare med hänsyn till risken för förhastade avskiljanden inte lämpligt att föreslå en interimistisk beslutanderätt i avskildhetsärenden.

Utredningen föreslår inte någon ändring vad gäller besvärordningen.

Allmän rättshjälp kan i princip beviljas även i avskildhetsärenden. Detta förekommer emellertid knappast. Den speciella form av rättshjälp som kallas rättshjälp genom offentligt biträde och som tar sikte på särskilt ingripande förvaltningsärenden är däremot ej tillämplig. Utredningen föreslår en utvidgning av denna rättshjälpsform till att omfatta även vissa avskildhetsärenden, nämligen sådana som handläggs hos KVS, dvs. besvärärenden, överprövningsärenden, ärenden enligt 20 § andra stycket KvaL samt ärenden rörande placering på specialavdelning. Samtidigt föreslås rätten till offentligt biträde kunna omfatta även överklagade disciplinärenden.

Utredningen har också haft att pröva frågan om lekmän kan ges insyn i denna del av anstaltsarbetet. För att underlätta ett genomförande ansluter sig utredningen därvid till Alexandersonska utredningens förslag till anstaltsorganisation. På grund av avskildhetsärendenas brådskande karaktär anser utredningen det inte möjligt att föreskriva att lekmän skall delta i själva beslutsfattandet. I stället föreslås en skyldighet att redovisa meddelade beslut inför något lekmannaorgan. Lämpligaste organ härför är de av Alexandersonska utredningen föreslagna anstalts- och regionstyrelserna. Beslut enligt 20 § andra stycket KvaL samt andra beslut om placering på specialavdelning, som meddelas av KVS, föreslås på samma sätt redovisade för KVS lekmannstyrelse.

Kostnader och genomförande

Det är svårt att mera exakt beräkna kostnaderna för de byggnadsmässiga förändringar utredningens förslag medför. Vad beträffar förslaget om en minskning av bostadsavdelningarnas storlek på vissa slutna riksanstalter har dock KVS i sin petita för sådana ombyggnader på Tidaholm och Norrtälje yrkat 3 milj. kr för vardera anstalten. Då har emellertid redan anslagits 1,6 milj. kr för vissa av dessa arbeten. I dessa belopp ingår också nya kroppssjukavdelningar. I övrigt föreslår utredningen endast smärre omändringar som inte kan beräknas medföra några större kostnader.

Kostnaderna för föreslagna personalförstärkningar beräknas till 16,75 milj. kr, varav 641 000 kr för översköterskor, 14,46 milj. kr för tillsynspersonal och 1 646 000 kr för fritidsassistenter. Av dessa kostnader belöper dock 4 milj. kr. på tjänster som redan är tillsatta med stöd av tillfälligt bemyndigande. Övriga kostnader för ökad fritidsverksamhet beräknas till 428 000 kr årligen jämte en engångskostnad på 200 000 kr.

Försöksverksamheten med ett nytt lönesystem för intagna beräknas kosta drygt 800 000 kr. Utvidgad rätt till rättshjälp i avskildhets- och

disciplinärenden beräknas kosta ca 50 000 kr. Installationen av telefonautomater för de intagna kan medföra engångskostnader på ca 2 000 kr per apparat.

Författningsändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 1980. I övrigt föreslår utredningen ett genomförande av förslagen under budgetåret 1980/81.

Utredningens lagförslag

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt

Härigenom föreskrivs att 17, 18, 20–23, 50 och 51 §§ lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §

Intagen skall arbeta tillsammans med andra intagna, om ej annat följer av bestämmelserna i denna lag eller av arbetets särskilda beskaffenhet.

På fritiden får intagen i den utsträckning han önskar det vistas tillsammans med andra intagna, om ej annat följer av bestämmelserna i denna lag. I slutan anstalt får dock gemenskapen mellan intagna på fritid inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena på anstalten.

Nattetid får i slutan anstalt intagna hållas avskilda från varandra.

18 §

Intagen får på egen begäran arbeta i enrum, om *beaktansvärda* skäl talar härför.

Läkare skall yttra sig över begäran som avses i första stycket, om möjligt innan ärendet avgöres och annars inom en vecka därefter. Medgivande skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst en gång i månaden.

Intagen får på egen begäran arbeta i enrum, om *ej* skäl är häremot.

Läkare skall undersöka intagen som arbetar i enrum enligt första stycket om det behövs med hänsyn till dennes tillstånd. Medgivande skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst en gång i månaden.

20 §

Om det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet, föreliggande fara för intagens egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom eller för att hindra att intagen utövar menligt inflytande på andra intagna, får intagen hållas avskild från andra intagna.

Intagen som avses i 7 § tredje stycket och på skäl som där anges

Om det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet, påtaglig fara för intagens egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för sabotagehandlingar eller annan omfattande skadegörelse på anstaltens egendom eller för att hindra att intagen försöker påverka annan till brott mot anstaltsreglerna, får intagen hållas avskild från andra intagna.

Intagen som avses i 7 § tredje stycket och på skäl som där anges

Nuvarande lydelse

är placerad i sluten anstalt får hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sätts i verket.

Beslut enligt första eller andra stycket skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst en gång i månaden.

Intagen som hålles avskild från andra intagna enligt 20 § skall erhålla sådan lättnad i avskildheten som kan ske utan olägenhet.

Innan beslut meddelas om åtgärd enligt 20 § eller vid omprövning av sådant beslut skall utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande. Läkare skall yttra sig i frågan, om möjligt innan åtgärden vidtages och annars inom en vecka därefter.

Över vad som förekommit vid utredning enligt första stycket skall protokoll föras.

Intagen som uppträder våldsamt eller som är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen på anstalten får tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt

Föreslagen lydelse

är placerad i sluten anstalt får hållas på särskild avdelning med begränsad gemenskap med andra intagna. Kan det befaras att sådan intagen planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök får han hållas avskild från andra intagna, om avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sätts i verket.

Beslut enligt första eller andra stycket skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger, dock minst var tionde dag. Innebär beslutet att intagen hålles på särskild avdelning med begränsad gemenskap med andra intagna, skall det dock omprövas minst en gång i månaden.

21 §

Intagen som hålles avskild från andra intagna enligt 20 § skall erhålla den lättnad i avskildheten som är möjlig.

22 §

Innan beslut meddelas om åtgärd enligt 20 § och vid omprövning av sådant beslut skall utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande. Läkare skall så snart det kan ske undersöka intagen som hålles avskild för att han är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa. Vid annan åtgärd enligt 20 § skall läkare undersöka den intagne om det behövs med hänsyn till dennes tillstånd.

23 §

Intagen som uppträder våldsamt får om andra medel visar sig otillräckliga tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet.

Nuvarande lydelse

för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills påverkan har upphört.

Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av intagen, får denne beläggas med fängsel, om säkerheten oundgängligen kräver detta.

Läkare skall så snart det kan ske yttra sig över åtgärd enligt första eller andra stycket. Sådant yttrande behövs dock ej i fråga om den som hålles avskild därför att han är påverkad av berusningsmedel, om ej särskilda skäl föreligger. Över vad som förekommit skall protokoll föras.

Under utredning av disciplinärende får intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen ej skall äventyras. Åtgärden får i intet fall bestå längre än fyra dagar. Den intagne skall erhålla sådan lättnad i avskildheten som kan ske utan olägenhet.

Föreslagen lydelse

Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av intagen, får denne beläggas med fängsel så länge det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den intagnes egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa. I stället för att belägga intagen med fängsel, får läkemedel tillföras honom om läkare ger medgivande härtill.

Intagen som är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befäras störa ordningen på anstalten får tillfälligt hållas avskild från andra intagna tills påverkan har upphört.

Om den intagne ej kan hållas avskild på anstalten, får han placeras i allmänt häkte i högst tjugofyra timmar, om detta är lämpligare än överföring till annan anstalt.

Läkare skall så snart det kan ske undersöka den som är föremål för åtgärd enligt första eller andra stycket. Om särskilda skäl föreligger, skall läkare undersöka den som hålles avskild enligt tredje stycket. Över vad som förekommit skall protokoll föras.

50 §

Under utredning av disciplinärende får intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen ej skall äventyras. Åtgärden får i intet fall bestå längre än fyra dygn. Om den intagne ej kan hållas avskild på anstalten, får han placeras i allmänt häkte, om detta är lämpligare än överföring till annan anstalt. Den intagne skall erhålla den lättnad i avskildheten som är möjlig.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

51 §

Disciplinärende skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas enligt 47 § skall förhör hållas med den intagne. *Läkare skall så snart det kan ske yttra sig rörande åtgärd enligt 50 §.* Över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning skall protokoll föras.

Disciplinärende skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas enligt 47 § skall förhör hållas med den intagne. Över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning skall protokoll föras.

Denna lag träder i kraft den

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Härigenom föreskrivs att 15 och 17 §§ lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 §

Häktad får beläggas med fängsel

1. under transport och eljest under vistelse utom förvaringslokalen, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl samt

2. i övrigt för att betvinga våldsam uppträdande av den häktade, om andra medel visar sig otillräckliga och *säkerheten* oundgängligen kräver det.

Läkare skall så snart det kan ske *yttra sig över åtgärd enligt första stycket* 2.

2. i övrigt för att betvinga våldsam uppträdande av den häktade, om andra medel visar sig otillräckliga och *så länge det är* oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den häktades egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa.

Läkare skall så snart det kan ske *undersöka intagen som är föremål för åtgärd enligt första stycket* 2.

17 §

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt och

3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 43 § första stycket tredje meningen i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av *23 § fjärde stycket*, 43 § första stycket tredje meningen *eller 50 § tredje meningen* i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

Denna lag träder i kraft den

Förslag till**Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)**

Härigenom föreskrivs att 41 och 42 §§ rättshjälpslagen (1972: 429) skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*41 §¹

Rättshjälp genom offentligt biträde lämnas i mål eller ärende

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

2. hos beslutsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialsjukhus enligt lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda eller placering av särskolelev enligt 28 § samma lag,

3. hos förvaltningsdomstol angående tvångsintagning i allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare enligt 18 eller 55 § lagen (1954: 579) om nykterhetsvård eller kvarhållande enligt 45 § samma lag,

4. angående omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § barnavårdslagen (1960: 97) eller utredning enligt 30 § samma lag eller angående sådan samhällsvårds slutliga upphörande enligt 42 § samma lag,

5. hos förvaltningsdomstol angående intagning i eller utskrivning från ungdomsvårdsskola enligt barnavårdslagen (1960: 97),

6. angående förpassning eller utvisning enligt utlänningslagen (1954: 193) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om förpassning eller utvisning,

7. angående avvísning enligt utlänningslagen, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten eller utlännningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,

8. angående verkställighet enligt utlänningslagen, om anledning föreligger att underställa ärendet den centrala utlänningsmyndigheten med stöd av 58 § andra stycket samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 58 § tredje stycket samma lag eller om utlännningen enligt 35 § samma lag hållits i förvar längre än en vecka,

9. angående föreskrifter som meddelats enligt 10 §, 34 § eller 51 § femte stycket utlänningslagen,

10. angående hemsändande av utlännning med stöd av 71 § första stycket utlänningslagen,

11. angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,

12. angående återintagning i anstalt enligt 29 eller 30 kap. brottsbalken,

13. angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom,

¹ Lydelse enligt prop. 1978/79: 90.

14. angående utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling.

15. angående kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats.

16. hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall,

17. hos kriminalvårdsstyrelsen enligt 18, 20, 23, 47 eller 50 § lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

42 §¹

I ärende som anges i 41 § 1–5 och 11–15 skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.

I ärende som anges i 41 § 1–5, 11–15 och 17 skall offentligt biträde utses för den som åtgärden avser, om det behövs för tillvaratagande av dennes rätt. Vid bedömningen av behovet skall särskilt beaktas om i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats under utredningen eller betydelsefulla sakuppgifter i övrigt är oklara.

I ärende som anges i 41 § 6–10 och 16 skall offentligt biträde utses, om det ej måste antagas att behov av biträde saknas.

Denna lag träder i kraft den

¹ I lydelse enligt prop. 1978/79: 90.

Sammanställning av remissyttrandena över betänkandet (SOU 1979: 4) Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården.

Remissinstanser

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av riksåklagaren (RÅ), hovrätten för Västra Sverige, kammarrätten i Jönköping, rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, socialstyrelsen, statens invandrarverk, rättspsykiatriska kliniken i Lund, rättshjälpsnämnden i Malmö, riksdagens ombudsmän (JO), Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Svenska arbetsgivarföreningen (SAF), Sveriges läkarförbund, Svenska läkaresällskapet, Svenska psykiatriska föreningen, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningens Sveriges frivårdstjänstemän, Föreningen styresmän och assistenter m. fl. vid kriminalvårdsanstalterna (SAK), Övervakarnas riksförbund och Riksförbundet för kriminalvårdens humanisering (KRUM).

Remissinstanserna har överlämnat yttranden, RÅ från överåklagarna vid åklagarmyndigheterna i Stockholm, Göteborg och Malmö åklagardistrikt, länsåklagaren i Stockholms län och Gotlands län samt länsåklagarna i Västerbottens och Örebro län, SACO/SR från Sveriges socionomers riksförbund och LO från Statsanställdas förbund.

Remissyttrandena

1 Allmänna synpunkter

Så gott som samtliga remissinstanser godtar de allmänna överväganden som utredningen har redovisat om målsättningen att förebygga behovet av avskildhetsåtgärder och att minska de verkningar sådana åtgärder kan ha. Från olika håll – bl. a. av kriminalvårdsstyrelsen – understryks dock att detta kräver resursförstärkningar.

KRUM uttalar emellertid förvåning över att utredningen inte vågat sig på mer kraftfulla och definitiva avståndstaganden. Enligt *KRUM*:s mening är "isoleringsstraff" jämförbart med tortyr. *KRUM* uttalar dock sin tillfredsställelse över att utredningen tar avstånd från behandlingsmotiveringar för isoleringsåtgärder.

JO framhåller att anstaltsklientelet under senare år har blivit allt mer svårbehandlat och ifrågasätter lämpligheten av att tillämpningsområdet för de tvångsmässiga avskildhetsåtgärderna begränsas. JO säger sig vid inspektioner och prövning av klagomål ha erfarit att möjligheterna att disciplinärt bestraffa intagna i praktiken upplevs som otillräckliga. Varning hålls för att vara en skäligen verkningslös påföljd. Strafftidstillägg anses, speciellt beträffande intagna med långa straff, vara verksamt endast mot slutet av den intagnes strafftid. Detta har fått till följd att avskildhetsbestämmelserna i vissa fall tillämpas i bestraffningssyfte, vilket står i strid med lagen och dess förarbeten. Enligt JO bör detta problem inte i första hand angripas genom ändrad lagstiftning. I stället bör ansträngningar göras att bringa tillämpningen av reglerna i linje med vad som är avsett. Detta kan företrädesvis ske genom utbildning och information inom kriminalvårdsverket om hur reglerna skall tillämpas samt genom en ökad kontroll av att de efterlevs. Vidare kan ifrågasättas om inte disciplinstraffens utformning bör bli föremål för närmare överväganden.

LO anser att ett bättre anstaltsklimat endast kan åstadkommas genom en bättre planering av de intagnas återanpassning. Det är LO:s uppfattning att anstalterna skall ha skyldighet att i samråd med den intagne utarbeta konkreta behandlingsplaner för anpassning till samhälle och arbete (eller studier) efter frigivningen. Om detta inte sker kan enligt LO andra förebyggande åtgärder eller alternativ till isolering endast få begränsad effekt.

Övervakarnas riksförbund anför kritik över att utredningen i alltför hög grad fixerat sig vid förhållandena vid de slutna anstalterna.

Socialstyrelsen kritiserar att utredningen inte tagit upp till särbehandling de unga lagöverträdarnas situation och anför. Socialstyrelsen anser att inte bara frågor om förebyggande åtgärder utan också frågor om t. ex. isolering hade bort tas upp med särskild hänsyn till de unga lagöverträdarna. Enligt socialstyrelsen bör isolering av personer under 20 år i princip inte få förekomma. De skadliga verkningar som ett avskiljande kan få för den unge är numera alltmör erkända. En annan sak är att det kan vara nödvändigt att under kortare tid hålla den unge avskild från övriga intagna. Detta gäller exempelvis när den unge under akut påverkan av beroendeframkallande medel eller av annan orsak är starkt "utagerande". Han bör emellertid i ett sådant fall stå under ständig uppsikt av vårdpersonalen.

Invandrarverket framhåller att antalet invandrare och utlänningar inom kriminalvården ökat under senare år och att denna tendens troligen kommer att fortsätta. Verket pekar på att de utländska internernas situation – bristande språkkunskaper, dåliga kontakter, andra vanor, inga permissionsmöjligheter för dem som är dömda till förvisning etc. – i sig själv innebär en isolering och att ytterligare avskildhet blir extra kännbar. Enligt verket är det därför angeläget att satsa intensivt på förebyggande åtgärder så att riskerna för utlänningarna att hamna i avskildhet minimeras. Som ett

alternativ nämns koncentration av skilda grupper utländska medborgare till vissa anstalter.

Flera instanser uttalar oro över narkotikasituationen på anstalterna.

LO

LO anser — — — att en allt större del av oron och våldet på anstalterna kan hänföras till den förändring av brottsligheten som skett mot grövre och mer organiserad brottslighet, inte minst i samband med narkotikahandeln. Den försämring av klimatet på anstalterna som detta medfört har gått ut såväl över andra intagna som personalen. LO anser det därför rimligt att dessa grupper av intagna skall kunna särbehandlas i fråga om isolering. Hellre isolering av en störande intagen än att huvuddelen av de övriga skall tvingas begära frivillig isolering vilket sker i alltför stor utsträckning idag.

Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän

För att komma problemen närmare sin lösning torde stora åtgärder få sättas in mot alkohol- och narkotikabruket i stort samt handeln med dessa varor. Vidare skulle intensifierade terapeutiska inslag och åtgärder kunna verka mot färre isoleringsfall. Dessa åtgärder kombinerade med en mera adekvat differentiering inom och mellan anstalter skulle effektivare bidra till minskat behov av avskiljande av intagna.

Ett par remissinstanser anför synpunkter på begreppen gemenskap och avskildhet.

Länsåklagaren i Västerbottens län

Syftet med utredningens arbete har ju varit att söka begränsa användandet av isoleringsåtgärder inom kriminalvården. Man har sökt beskriva de situationer i vilka en intagen skall kunna avskiljas från andra intagna. Bestämmelserna avses utgöra en garanti för att en intagen inte skall utsättas för isoleringsåtgärder annat än i klart angivna fall. Mot bakgrund härav vore det värdefullt om begreppen gemenskap och avskildhet inom kriminalvården kunde erhålla någon form av definition i lagtexten. Utredningen har visserligen uttalat att det är svårt att mera exakt definiera dessa begrepp, men i de intagnas intresse borde i lagtexten intagas åtminstone en beskrivning av vad rätten till gemenskap med andra intagna skall anses innefatta.

Kriminalvårdsstyrelsen

I betänkandet — liksom i 17 § KvaL — används ordet "gemenskap" som motsats till "avskildhet". Styrelsen ifrågasätter om inte ordet "gemensamhet" i stället bör användas, eftersom "gemenskap" närmast för tanken till en intresse- eller värdegemenskap. "Gemensamhet" torde bättre ge uttryck för vad det rör sig om i detta sammanhang. Styrelsen föreslår därför att "gemenskap" byts ut mot "gemensamhet" i lagtexten.

Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän anser att utredningen definierat isoleringsåtgärderna på ett konkret sätt.

2 Gemenskapsprincipen och åtgärder vid arbetsvägran (17 § KvaL)

RÅ

I 17 § KvaL återfinns den grundläggande bestämmelsen om intagnas gemenskap och avskildhet. Till detta lagrum har i förslaget fogats ett nytt, tredje stycke vari föreskrivs att i slutan anstalt intagna får "nattetid" hållas avskilda från varandra. Härmed åsyftas alltså den inlåsning som sker varje kväll. Den nu föreslagna bestämmelsen motiveras med att, eftersom huvudprincipen är gemenskap för de intagna, det är nödvändigt att reglera alla undantag därifrån. — — — I formellt hänseende kan anmärkas att uttrycket "nattetid" i allmänt språkbruk knappast täcker en så tidig del av dygnet som den åsyftade. Det förtjänar påpekas att de sakkunniga själva synes vilja göra skillnad mellan "kvällstimmar", varmed förstås tiden något före eller efter kl. 20.00, och "nattetid".

Hovrätten för Västra Sverige

Hovrätten ifrågasätter — — — om det verkligen finns anledning att, som utredningen gör, begränsa det föreslagna tredje stycket i 17 § till intagna i slutan anstalt. Utredningens förslag ger föreställningen att de som är intagna på öppen anstalt inte skulle få hållas avskilda från varandra på nätterna, vilket dock inte tycks vara utredningens mening.

Kriminalvårdsstyrelsen

Som anförts i betänkandet bör den grundläggande principen om gemenskap under arbetstid vara att den intagne skall ha rätt att vistas tillsammans med andra intagna oavsett om han faktiskt arbetar eller ej. I motsats till utredningen anser styrelsen att detta uttryckligen bör framgå av 17 § KvaL, som därigenom klarare skulle ge uttryck för gemensamhetsprincipen. — De svårigheter som uppstår vid tillämpningen av denna princip under arbetstid gäller främst intagna som arbetsvägrar och andra så kallade inneliggare. Behandlingen av arbetsvägrare har kommit att bli ett allvarligt problem, i första hand vid vissa slutna riksanstalter, vilket framgår av de arbetstidsrapporter som lämnas från anstalterna till styrelsen. Enligt den senaste rapporten, som omfattar veckorna 13–24 innevarande år, utgjorde den outnyttjade arbetstid som berodde på arbetsvägran 17 688 timmar, vilket motsvarar 2,7 % av den totala arbetstiden. Under motsvarande tid föregående år var bortfallet 2,9 %. — — — Problemen beror i första hand på att anstaltarnas resurser är dimensionerade med utgångspunkt från att alla intagna under arbetstid arbetar, studerar, deltar i annan verksamhet eller vistas på särskild avdelning, exempelvis sjukavdelning eller "isoleringsav-

delning". Personalstyrkan på bostadsavdelningarna är sålunda reducerad under arbetstid, och de gemensamma utrymmena i dessa avdelningar är inte avpassade för annat än vistelse under fritid. — Eftersom det vid flertalet anstalter för närvarande inte finns någon annan utväg än att låta arbetsvägrare vistas på respektive bostadsavdelning under arbetstid uppstår svårigheter i behandlingen av dem redan när antalet sådana intagna uppgår till ett fåtal på varje avdelning. Om antalet arbetsvägrare på en avdelning är stort föreligger betydande svårigheter för personalen att bemästra situationen. I de fall, slutligen, när det rör sig om en så kallad kollektiv arbetsvägran som omfattar samtliga intagna i en anstalt är det — i vart fall om aktionen pågår under längre tid — inte möjligt att upprätthålla principen om gemensamhet under arbetstid. I sådana fall torde det inte kunna undvikas att gemensamheten även inom bostadsavdelningarna begränsas så länge aktionen pågår. — — — Den situation som är mest oroande är givetvis total arbetsnedläggelse bland de intagna. Som antytts i det föregående är det i sådana fall — liksom i andra akuta situationer — inte möjligt att tillämpa gemensamhet mellan intagna. Styrelsen ifrågasätter därför om det inte i KvaL bör införas en bestämmelse som gör det möjligt att i undantagssituationer tillfälligt begränsa gemensamheten mellan de intagna. En sådan åtgärd, som i de flesta fall inte behöver innebära annat än att de intagna under kort tid läses in i sina bostadsrum, har vid några tillfällen framtvingsats med hänsyn till säkerheten i anstalten trots att det i vissa fall varit tveksamt om det funnits stöd för åtgärden i KvaL. De bestämmelser som tillämpats har i första hand varit 50 och 52 §§ KvaL. Ofta är dock situationen sådan att avskildhet enligt 50 § inte kan motiveras eftersom en sådan åtgärd inte kan anses oundgängligen nödvändig av utredningsskäl. Bestämmelsen i 52 § torde, som även utredningen påpekar, inte kunna tillämpas för att göra undantag från den grundläggande principen om gemensamhet. Inte heller avskiljande enligt 20 § torde kunna företas i dessa situationer annat än i undantagsfall: de indikationer som enligt denna paragraf krävs i det enskilda fallet är normalt inte uppfyllda när det gäller intagna som arbetsvägrar. — En undantagsbestämmelse av det slag som styrelsen föreslår bör givetvis utformas så att det inte kan råda någon tveksamhet om i vilka situationer den får tillämpas. Det bör sålunda uttryckligen framgå, att bestämmelsen endast får tillämpas i extrema undantagssituationer som uppkommer vid total arbetsnedläggelse och andra kollektiva aktioner bland de intagna eller andra inträffade händelser som allvarligt äventyrar säkerheten i anstalten.

JO påpekar att personalstyrkan vid anstalterna inte är dimensionerad för att klara ut en situation av kollektiv arbetsvägran och anser att denna fråga ytterligare bör övervägas. I undantagsfall kan det enligt JO tänkas bli nödvändigt att låsa in de intagna i sådana situationer.

3 De särskilda avskildhetsåtgärderna

3.1 Avskildhet på egen begäran (18 § KvaL)

De flesta remissinstanser som uttalat sig i frågan är positiva till utredningens förslag att utöka möjligheterna till enrumsplacering på egen begäran.

Hovrätten för Västra Sverige

Hovrätten betraktar det som ett klart framsteg att man i princip erkänner den intagnes rätt att inom ramen för det praktiskt genomförbara vara ensam om han själv vill det. Det är rimligt att den intagne får slippa en gemenskap som han inte vill ha och vars kvaliteter man kan ifrågasätta.

Kriminalvårdsstyrelsen

Utredningen föreslår att möjligheten för de intagna till frivilligt enrumarbete bör utvidgas. Styrelsen instämmer i förslaget men vill kraftigt understryka att det för närvarande inte finns resurser för att i nämnvärd grad öka antalet intagna som arbetar i enrum. Trycket på de platser som nu finns för ändamålet är mycket hårt. På vissa anstalter står intagna i kö till de få platser som finns. Det är därför angeläget att den utökning av antalet 18 §-platser som utredningen föreslår genomförs samtidigt som lagändringen träder i kraft. – Det kan enligt styrelsens mening inte uteslutas att det relativt stora antalet "18 §-placeringar" beror på de begränsade möjligheter som enligt KvaL står till buds för att genom tvångsvisa avskiljanden "ta undan" intagna som utgör oroselement inom anstalten. En ytterligare begränsning av möjligheterna att avskilja intagen enligt 20 § första stycket KvaL skulle sannolikt få till följd en ökning av dem som frivilligt söker avskildhet i syfte att av olika skäl undandra sig gemenskap med just de intagna för vilka de tvångsvisa avskildhetsmöjligheterna nu föreslås bli begränsade. En sådan utveckling är givetvis inte önskvärd och understryker vikten av att anstaltsmiljön förbättras genom olika förebyggande åtgärder.

JO

JO biträder förslaget men framhåller att det krävs resursförstärkningar för att förslaget skall kunna genomföras i praktiken.

SAK

Som inledningsvis framhölls är majoriteten av enrumsplaceringarna nu på egen begäran. De huvudsakliga skälen till detta är två. En grupp intagna orkar inte med "stimmet" på normalavdelningen. Det kan finnas drogmissbrukare som är påtända med jämna mellanrum eller påtryckningar i olika avseenden i samband med permissioner o. dyl. Därvidlag torde utred-

ningens förslag att minska avdelningsstorleken vara en förebyggande åtgärd. Den andra gruppen anses – rätt eller fel – vara "tjallare" dvs. ha pratat för mycket hos polisen. I vissa fall räcker ryktet att så är fallet för att vederbörande skall känna sig tvingad till enrumsplacering. I dessa senare fall vore det givetvis önskvärt att den eller de intagna som utför trakasserierna blev placerade i enrum. Möjligheterna till detta torde snarast försvåras om utredningens ändring i 20 § genomförs varför denna avstyrkes. I fråga om frivillig isolering föreslår utredningen en utökning av den intagnes rätt till sådan. Föreningen ifrågasätter en sådan utvidgning. Med lagens nuvarande utformning finns möjligheten att förhindra frivillig isolering där sådan är klart olämplig men även där inte "beaktansvärda skäl" föreligger. All erfarenhet tyder på att frivillig isolering alltid är passiviserande och skadlig bl. a. med hänsyn till den utformning som de s. k. roavdelningarna har i dag. Förslaget skulle sannolikt innebära en stark ökning av antalet rofall vilket vore såväl olämpligt som ogenomförbart då avdelningar som går att driva enligt lagens mening i stort sett saknas. I de flesta fall innebär roplacering total isolering såväl från arbetstid som fritid, inte arbete i enrum som lagen föreskriver. Förslaget avstyrkes därför.

3.2 20 § KvaL

Utredningens förslag såvitt avser hänsyn till rikets säkerhet och fara för intagens egen eller annans säkerhet har inte föranlett någon egentlig erinran. Dock motsätter sig RÅ att uttrycket "föreliggande" ersätts av "påtaglig".

Beträffande övriga förslag är meningarna mera delade.

Skadegörelse på anstaltens egendom

Kammarrätten i Jönköping anser i likhet med utredningen att en skärpning av kravet på en befarad skadegörelses omfattning i 20 § KvaL är till gagn för en restriktiv användning av avskiljande åtgärder.

RÅ framhåller att termen "sabotage", som är en av brottsbalkens brottsbenämningar, är ägnad att vilseleda.

Åklagarmyndigheten i Malmö distrikt

När det gäller de situationer då en intagen skall kunna hållas avskild föreslår utredningen den ändringen i 20 § KvaL att avskildhet på grund av skadegörelse endast skall komma i fråga vid påtaglig fara för sabotagehandlingar eller annan omfattande skadegörelse. Omnämmandet av sabotagehandlingar anknyter till bestämmelserna i BrB 13:4. Det blir därmed fråga om åtgärder, som riktar sig mot egendom av avsevärd betydelse för bland annat rikets försvar, rättsskipning och förvaltning. Utrymmet för avskildhet på grund av skadegörelse är redan för närvarande starkt begränsat. Jag ifrågasätter om någon ytterligare begränsning är erforderlig.

JO

Det är — — tveksamt om den föreslagna lydelsen är lämplig. Den förefaller att endast ta sikte på skadegörelsens kvantitet. Rimligtvis bör emellertid även fara för en mindre omfattande skadegörelse av allvarlig natur utgöra grund för avskiljande. Det kan exempelvis gälla skadegörelse på larmanordningar eller maskiner. Uttrycket "allvarlig skadegörelse" bör därför bibehållas. Enligt min mening överensstämmer det bättre med motiuttalandena än den föreslagna formuleringen.

Menligt inflytande

KRUM uttalar att man anser det vara ett steg i rätt riktning att utredningen konstaterar att isolering på grund av menligt inflytande tillämpats i alltför hög grad och bör få en restriktivare formulering.

RÅ

I samma stycke (20 § första stycket) föreslås formuleringen "försöker påverka annan till brott mot anstaltsreglerna" i stället för "utövar menligt inflytande på andra intagna". Syftet med förslaget är även här att begränsa användningen av avskildhetsåtgärder så att de endast träffar allvarligare ordningsstörningar. Den föreslagna regeln synes både för vid och för snäv. Stämpling mot alla anstaltsregler kan knappast var åsyftad. Å andra sidan synes lokutionen alltför kraftigt begränsa möjligheterna att inskrida med avskildhetsåtgärder.

Åklagarmyndigheten i Malmö distrikt

Den föreslagna "regelbrottsgrunden" står ej i rimlig proportion till den i samma paragraf intagna "sabotageriskgrunden". Självfallet bör ej påverkan till brott mot vilken anstaltsregel som helst kunna medföra avskildhetsåtgärd. Om påverkan till regelbrott skall intagas som avskildhetsgrund bör det klart markeras att det måste röra sig om grövre regelbrott. Det kan också ifrågasättas om inte avskildhet bör kunna tillgripas mot den som själv begår regelbrott lika väl som mot den som försöker påverka annan till regelbrott. Åtskilliga fall av menligt inflytande på andra intagna blir genom den föreslagna avfattningen undantagna från tillämpningsområdet. I synnerhet gäller detta situationer då intagna utövar övervakning, mobbing eller annan negativ psykisk påverkan mot annan intagen. Jag anser att någon ändring ej bör göras i 20 § i nu behandlat avseende.

Länsåklagarmyndigheten i Västerbottens län

Enligt 20 § i ändringsförslaget till KvaL skall intagen kunna avskiljas från andra intagna om det är nödvändigt för att hindra intagen från att försöka påverka annan till brott mot anstaltsreglerna. Denna regel skulle användas för att hindra att intagen utövar menligt inflytande på andra

intagna. Man har då tänkt på allvarliga situationer såsom uppmaning till medverkan i sabotagehandlingar eller andra ordningsstörningar inom anstalten och trakasserier eller annat hänsynslöst uppförande mot andra intagna. Det kan väl här ifrågasättas om inte termen "brott mot anstaltsreglerna" är en alltför snäv beskrivning. Avsikten måste ju vara att regeln skall kunna tillämpas vid försök att påverka inte bara till disciplinbrott enligt 47 § KvaL utan även till allmänna brott, för vilka straffrättslig påföljd kan följa. Möjligen skulle regeln kunna utformas på följande sätt: "— — — eller för att hindra att intagen försöker påverka annan till brott mot anstaltsreglerna eller till brottslig gärning som skulle äventyra ordningen vid anstalten."

Hovrätten för Västra Sverige anser att den föreslagna regeln bör uttryckas mera restriktivt, exempelvis genom att formuleringen "brott mot anstaltsreglerna" ändras till "brott mot anstaltsregler som är av större betydelse för ordningen på anstalten". Den av utredningen föreslagna lydelsen täcker formellt även rent bagatellartade ordningsregler som hovrätten förmodar kan finnas på anstalterna.

Kammarrätten i Jönköping delar utredningens uppfattning att uttrycket "menligt inflytande" bör utgå och anför. Emellertid ifrågasätter kammarrätten om den föreslagna skrivningen icke är alltför restriktiv. Ytterst blir det föreslagna uttryckssättet beroende av vad som föreskrives i anstaltsreglerna men här kan knappast detaljerade regler om t. ex. smädelser och andra otillbörliga förhållanden intagna emellan ges. Naturligtvis bör de intagna ha yttrandefrihet men de bör också skyddas mot t. ex. uppenbara och grovt kränkande smädelser som kan åsyfta intagens handikapp eller härstamning. Avskiljande kan vara befogat när sådana smädelser icke kan avhjälpas med andra åtgärder. Kammarrätten finner därför nödvändigt att lagtexten ger utrymme för avskiljande i dessa fall.

Kriminalvårdsstyrelsen

Förutom i de fall en intagen försöker påverka annan intagen till brott mot anstaltsreglerna bör det — — — finnas möjlighet att tillfälligt avskilja en intagen som trakasserar andra intagna eller som på annat sätt uppför sig hänsynslöst. Eftersom uttrycket "menligt inflytande" är allmänt hållet och kan medföra en alltför vidsträckt tillämpning bör dock lagtexten preciseras.

Socialstyrelsen anför att den föreslagna regeln är för vag och att man bör kräva att den intagne bevisligen har påverkat annan till brott mot anstaltsreglerna.

JO

Trakasserier eller annat hänsynslöst beteende intagna emellan bör enligt utredningen inte kunna medföra avskildhetsåtgärder. Utredningen tillägger att, så länge sådant beteende inte går till handgripligheter, det torde få åtgärdas på annat sätt. Vilka åtgärder som avses anger inte utredningen. Man kan tänka sig avdelningsbyten eller förflyttning till annan anstalt. Eventuellt kan intagen, som inte visar hänsyn mot medintagen, disciplinärt bestraffas. Även andra åtgärder är tänkbara. Som uttalades i motiven till bestämmelsen om menligt inflytande, kan det dock befaras att det ibland inte går att på annat sätt än genom avskildhet hindra intagen från att bl. a. trakassera eller bete sig hänsynslöst mot medintagen. Om möjligheten att avskilja intagen som beter sig på sådant sätt tas bort, kommer detta troligen att medföra att den trakasserade känner sig tvingad att begära placering i enrum enligt 18 § KvaL. Det kan då befaras att utredningens förslag på denna punkt inte leder till att avskildheten i anstalterna minskas totalt sett, utan endast medför en omfördelning, så att den trakasserade tvingas till avskildhet i stället för den som trakasserar. En sådan ordning bör undvikas. Enligt min mening bör den nuvarande grunden menligt inflytande bibehållas.

Sveriges socionomers riksförbund

SSR instämmer i den reservation som Gahrton skrivit angående rätten att avskilja en intagen som enligt förslaget försöker påverka annan intagen till brott mot anstaltsbestämmelserna. Förbundet menar att sådan påverkan med all sannolikhet nästan alltid sker utom hörhåll från personalen. Man bör därför inte ha en isoleringsgrund som så lätt kan leda till missbedömningar och även missbruk. Om sådana öppna provokationer ändå skulle anses behöva beivras så är det bättre att kriminalisera handlandet så att det leder till åtal enligt brottsbalken eller disciplinärt bestraffas enligt lagen om kriminalvård i anstalt. Möjligheten att avskilja på grund av "menligt inflytande" bör alltså helt utgå ur lagtexten.

Föreningen Sveriges statsåklagare anser däremot att det är rimligt att man inte godtar Gahrtons förslag och anför. De intagna, som ju hamnat på anstalt för sin underlåtenhet att iaktta samhällets regelsystem skall inte av någon mera hänsynslös medintagen behöva utsättas för påtryckningar att bryta mot de regler som gäller för samvaron på anstalten.

Kriminalvårdsstyrelsen framhåller risken för att antalet 18 §-placeringar ökar, om möjligheterna till avskiljande enligt 20 § första stycket begränsas. Även SAK uttalar farhågor i denna riktning.

Rymningsfara

Föreningen Sveriges statsåklagare

Föreningen vill särskilt framhålla sin tillfredsställelse med att man inte föreslår någon ändring av regeln om att intagen helt kan avskiljas från andra intagna om rymning eller fritagningsförsök befaras. En sådan regel måste man ha om inte allmänhetens förtroende för samhällets förmåga att skydda dem för brott skall rubbas. Ett tillräckligt effektivt samhällsskydd är grundförutsättningen för att gemene man skall godta en human kriminalvård i anstalt av det slag som förordas i betänkandet.

Socialstyrelsen

20 § andra stycket gäller särskilt kvalificerade lagöverträdare. Det kan därför finnas skäl att ha stränga regler. Däremot kan det inte godtas att bestämmelsen är så lösligt skriven att den ger möjlighet till isolering i så gott som varje situation. Det sägs i sista punkten: "Kan det befaras att sådan intagen planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök får han hållas avskild från andra intagna, om avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sätts i verket." Socialstyrelsen anser, att denna skrivning ger möjlighet till en nästan obegränsad skönsbedömning. Bestämmelsen måste därför omarbetas.

Omprövning av beslut

JO

Utredningen anser att beslut enligt 20 § KvaL, som inte innebär placering på specialavdelning, bör omprövas minst var tionde dag. Fördelen med förslaget synes i huvudsak vara att, om fortsatt avskildhet beslutas, kriminalvårdsstyrelsen redan efter elva till tolv dagar kommer att underställas beslutet. Den föreslagna ordningen kommer dock liksom den nuvarande att innebära att beslutet skall omprövas så ofta anledning därtill föreligger. Detta torde innebära en skyldighet för vederbörande beslutsfattare att ompröva beslutet så snart någon omständighet framkommer som kan medföra ett annat ställningstagande i saken. Dessutom har den intagne möjlighet att besvara sig över att han hålls i avskildhet. En obligatorisk omprövning med så tätt intervall som var tionde dag kommer i många fall att bli av formell natur hos samtliga inblandade beslutsfattare. Det framstår som tveksamt om den föreslagna ordningen kommer att medföra att avskildheten bryts på ett tidigare stadium än f. n. Enligt mitt förmenande bör nuvarande intervall för obligatorisk omprövning bibehållas. Man får då en enhetlig reglering av frågan och lagtexten blir lättare att överblicka.

3.3 23 § KvaL

RÅ och JO framför invändningar beträffande den föreslagna formuleringen.

RÅ

Vad gäller förslaget beträffande 23 § kan införandet i första stycket av uttrycket "om andra medel visar sig otillräckliga" ge upphov till tolkningssvårigheter eftersom samma uttryck återkommer i paragrafens andra stycke.

JO

Jag anser det värdefullt att 23 § KvaL redigeras om så att våldsamt uppträdande och störande berusning regleras i skilda stycken.

Utredningen föreslår i nämnda paragraf att det särskilt bör anges att andra medel skall visa sig otillräckliga innan man får avskilja intagen som uppträder våldsamt. Detta är ett underförstått rekvisit för samtliga tvångsvisa avskiljanden. Man kan exempelvis även beträffande avskiljanden enligt vissa av grunderna i 20 § 1 st. KvaL tänka sig att åtgärden kan undvikas genom att en lämplig befattningshavare håller ett lugnande samtal med den intagne på sätt utredningen skisserar. Det förefaller därför inkonsekvent att föreskriva det aktuella rekvisitet endast beträffande avskiljande på grund av våldsamt uppträdande och jag anser att så inte bör ske. Om man sedan läser vidare i den föreslagna lydelsen av 23 § finner man att samma rekvisit återfinns i nästa stycke beträffande fängselanvändning. Eftersom fängselanvändning får anses vara den mest ingripande tvångsåtgärden i KvaL, kan det vara motiverat att beträffande denna åtgärd inskräpa att andra medel skall visa sig otillräckliga innan den får vidtas.

4 Verkställighet av avskiljanden

4.1 Placering av den som avskilts

Utredningens förslag att den som tillfälligt avskilts skall kunna placeras i häkte har på det hela taget fått ett positivt mottagande.

RÅ har inte i och för sig något att invända mot förslaget, men förutsätter att utnyttjandet av häkte för avskildhetsåtgärd sker endast i den mån häktet har kapacitet utöver vad det är avsett för. Länsåklagarmyndigheten i Västerbotten anför liknande synpunkter.

Kriminalvårdsstyrelsen

Enligt vad styrelsen föreslagit i framställning till regeringen föreslår utredningen en möjlighet att i vissa fall placera intagna i allmänt häkte i högst 24 timmar om detta är lämpligare än överföring till annan anstalt.

Styrelsen ifrågasätter om inte denna tidsgräns är alltför snäv. Eftersom dessa placeringar i första hand kommer att ske från lokalanstalt och det i vissa fall måste övervägas om inte den intagne måste förflyttas till annan anstalt, vilket regionchefen fattar beslut om, bör den tid under vilken den intagne får vara placerad i häkte förlängas så att det blir möjligt för regionchefen att efter en veckohelg ta ställning i förflytningsfrågan.

Föreningen Sveriges frivårdstjänstemän anser förslaget vara bra och uttalar att det härvid underförstås att åtgärden kommer att minska de disciplinära förflyttningarna.

SAK instämmer i förslaget men anför att det är svårt att bedöma i vilken omfattning det kommer att tillämpas och att 24-timmarsgränsen aktualiserar frågan om regionjour i den händelse placering sker i ett veckoslut eller en längre helg.

Hovrätten över Västra Sverige

Hovrätten förstår att det i vissa fall kan vara praktiskt att den som skall hållas avskild placeras i allmänt häkte. I likhet med vad Svea hovrätt gjort i tidigare sammanhang avstyrker emellertid hovrätten den föreslagna ändringen. Den av Svea hovrätt nämnda konventionen ger uttryck för en grundläggande västerländsk princip att göra skarp åtskillnad mellan personer som endast är misstänkta och personer som är dömda. Principen är alltför välkänd i svensk rätt för att behöva närmare utvecklas. Sverige bör ha råd att upprätthålla principen utan ett sådant undantag som nu föreslås i 50 §.

4.2 Läkares medverkan vid avskildhetsfrågor

Utredningens principiella inställning till läkares medverkan godtas av samtliga remissinstanser som uttalat sig. Beträffande enskildheter i förslagen har emellertid olika meningar kommit fram.

Sveriges läkarförbund finner förslagen genomgående positiva och förklarar sig godta dem. Förbundet noterar med tillfredsställelse att de väsentliga principerna i fråga om läkares medverkan och funktion till fullo har accepterats inom utredningen. Särskilt positivt finner förbundet att det inte skall krävas ett läkaryttrande för beslut om avskildhet. Läkaren bör inte heller ges vetorätt, vilket skulle innebära ansvar för åtgärder utanför hans egentliga kompetensområde. Han skall inte göras delaktig i avskildhetsbeslut, hans medverkan skall endast innebära att "man tillvaratar rimliga möjligheter att motverka negativa psykiska effekter av isolering".

Beträffande avskildhet som skydds- eller säkerhetsåtgärd (20 § KvaL) framhåller läkarförbundet ytterligare att då det i dessa fall ofta finns

anledning misstänka psykisk störning, läkaren bör medverka och skall ingripa för att få intagen överförd till sjukvård men också att det är viktigt att den allmänna sjukvården visar större villighet än för närvarande att ta vård också om dessa sjuka människor. Erfarenhetsmässigt kommer det likväl att bli svårigheter att i erforderlig utsträckning kunna få utnyttja dessa möjligheter varför det framstår som ytterst angeläget att få behålla och även bygga ut de psykiatriska avdelningarna vid centralanstalterna. Förbundet understryker också nödvändigheten av kontinuerlig vård och tillsyn av intagna i dessa fall, som merendels avser isolering under lång tid.

I fråga om avskildhet vid våldsamt uppträdande eller berusning (23 § KvaL) påpekar läkarförbundet att läkarens medverkan är särskilt angelägen, då det ofta finns anledning misstänka psykisk störning och överföring till särskild vård, eventuellt enligt LSPV, kan bli aktuell. Vid avskildhet för utredning av disciplinärende (50 §) torde någon läkarmedverkan inte kunna aktualiseras förrän i efterhand, varför den i realiteten får anses vara utan betydelse. Det måste således vara helt följdriktigt att bestämmelsen utgår.

Svenska läkaresällskapet och Svenska psykiatriska föreningen anför i huvudsak samma synpunkter som läkarförbundet.

Även *socialstyrelsen* tillstyrker utredningens förslag.

Kriminalvårdsstyrelsen

Styrelsen delar i huvudsak utredningens förslag i fråga om läkarmedverkan vid avskildhetsåtgärder. Eftersom risken för negativa effekter av isolering i hög grad tilltar med isoleringens varaktighet bör dock både 18 och 20 §§ KvaL kompletteras med en bestämmelse om obligatorisk läkarmedverkan vid avskildhetsåtgärder som pågår under längre tid än en månad.

RA

I KvaL föreskrivs att läkare skall yttra sig i samband med att intagen avskiljs från andra intagna. I första hand är vanligtvis avsikten härmed att undersöka om avskiljandet kan inverka skadligt på den intagnes hälsa. Härutöver tillgodoser läkarens medverkan andra intressen som t. ex. rätts-säkerhetsintresset. Utredningen framhåller, att läkares medverkan är av rent medicinsk art och att den inte innebär att läkaren på något sätt deltar i avskildhetsbeslutet och sanktionerar detta. Mot bakgrund härav föreslår utredningen att läkares medverkan i vissa hänseenden begränsas. Den föreslagna ändringen synes mig inte uppbäras av tillräckligt starka skäl. Jämväl av nu gällande KvaL får anses framgå att läkaren ej är beslutsfattare. Hänsynen till de intagna gör det dock angeläget att bevara läkares medverkan i största möjliga utsträckning. Den föreslagna lagtexten i 18 § andra stycket och 23 § femte stycket synes i förevarande hänseende ej

vara fri från invändningar. Utredningen föreslår att det stadgas, att läkare skall "undersöka intagen som arbetar i enrum --- om det behövs med hänsyn till dennes tillstånd" och "om särskilda skäl föreligger, skall läkare undersöka den som hålles avskild" på grund av berusning. Läkareundersökning bör vara påkallad i alla fall där sjukdomssymtom är för handen.

Liknande synpunkter anförs av åklagarmyndigheten i Malmö distrikt.

JO kritiserar förslaget till den del det innebär att särskilda skäl skall fordras för läkarundersökning av den som har avskilts på grund av störande berusning. JO förordar att man i stället föreskriver att läkarundersökning skall ske om det behövs med hänsyn till den intagnes tillstånd. Denna lydelse är enligt JO mer upplysande för läsaren och ansluter sig till motsvarande bestämmelse i 3 § lagen (1976: 511) om omhändertagande av berusade personer m. m. samt föreslagen lydelse av 18 och 22 §§ KvaL.

SAK tillstyrker förslaget utom såvitt avser läkarundersökning vid berusning och anför att läkarmedverkan i dessa fall kommer att bli ogenomförbar då dessa situationer nästan genomgående uppstår utanför kontorstid och medverkan från landstingens jourläkare inte kan påräknas.

4.3 Fängsel och medicinering

Fängsel

Åklagarmyndigheten i Malmö distrikt

Som alternativ till avskildhet fungerar vid våldsamt uppträdande för närvarande fängsel. Med den föreslagna lydelsen av 23 § KvaL har det blivit oklart om fängsel får tillgripas först om avskildhet visat sig otillräckligt för att betvinga det våldsamma uppträdandet. I både första och andra stycket av 23 § anges nämligen som grundrekvisit att andra medel skall ha visat sig otillräckliga.

JO uttalar att det är en fördel att grunden för fängselanvändning preciseras, även om det i sak inte torde innebära någon förändring i förhållande till vad som nu får anses gälla.

Medicinering

En så gott som enhällig remissopinion motsätter sig förslaget om införande av bestämmelser i KvaL om medicinering.

RÅ

Som ett alternativ till beläggande med fängsel föreslår utredningen tvångsmedicinering inom anstalt. Att vid sidan av mekaniska tvångsmedel

mot våldsamma uppträdanden på anstalt tvångsvis använda psykofarmaka har enligt utredningen redan förekommit. Den rättsliga grunden härför skulle enligt utredningen vara att finna i brottsbalkens nödregler. Från enstaka användanden av psykofarmaka under sådana förhållanden till ett generellt tillåtande av tvångsmedicinering som alternativ till fängsel som korrektionsmedel i kriminalvårdsanstalt är emellertid steget långt. Som kommittén själv anför, går användningen av psykofarmaka ej fri från betänkligheter och i många fall är det heller inte det mest humana medlet. Konsekvenserna av genomförandet av förslaget i denna del är så svåröverblickbara, att jag anser mig böra avstyrka det. Självfallet innebär detta inte att jag anser mig generellt böra avstyrka användandet av psykofarmaka inom kriminalvården. Om ett sådant läkemedel bör användas får avgöras av läkare från fall till fall på vedertagna medicinska grunder. Vad jag vänder mig mot är införande av den föreslagna bestämmelsen i Kval..

Åklagarmyndigheten i Malmö distrikt

Ett av de största problemen på kriminalvårdsanstalterna torde vara förekomsten av narkotika. Kraftiga åtgärder bör sättas in för att skapa drogfria anstalter. Sett mot den bakgrunden framstår möjligheten till tvångsmässig medicinering av de intagna med psykofarmaka som olämplig. Det kan aldrig undvikas att preparat kan komma till användning vars biverkningar och vanebildande effekter är okända. Enligt min mening bör tvångsmässig medicinering överhuvudtaget inte kunna tillgripas som ett korrektionsmedel. Risken för alltför slentrianmässig tillämpning eller rentav missbruk av möjligheten till medicinering kan inte uteslutas. En intagen, som genom våldsamt uppträdande enligt läkares bedömning visar att han är i behov av lugnande medel, bör självfallet kunna ges sådant medel. Han bör emellertid i sådant fall ej intaga någon särställning i förhållande till dem som icke är intagna på kriminalvårdsanstalt. Tillförande av lugnande medel bör endast kunna ske såsom en ren behandlingsåtgärd grundad på uteslutande medicinska överväganden. Bestämmelserna om tvångsmedicinering hör därför ej hemma i Kval..

Kriminalvårdsstyrelsen

Som ett alternativ till att belägga en intagen som uppträder våldsamt med fängsel föreslår utredningen en möjlighet att tillföra den intagne psykofarmaka med tvång. Styrelsen avstyrker bestämt detta förslag och får anföra följande.

Möjlighet att oberoende av eget samtycke ge någon medicin föreligger för närvarande endast om vederbörande är intagen enligt lagen om sluten psykiatrisk vård (LSPV). Detta innebär att patienten lider av psykisk sjukdom eller därmed jämställd psykisk abnormitet och att någon av de i 1 § LSPV angivna specialindikationerna är för handen. Patienten har innan tvångsmedicinering tillämpats bedömts vara i behov av sluten psykiatrisk

vård såväl av den läkare som utfärdat vårdintyg som av ansvarig överläkare vid sjukhuset. Tvångsmedicinering sker med stöd av 13 § LSPV.

Med hänsyn till den restriktivitet som allmänt iakttas vid medicinering oberoende av eget samtycke synes det ur etisk synpunkt minst sagt stötande att införa tvångsmedicinering inom kriminalvården, även om det sker i begränsad omfattning och endast i klart preciserade fall.

Ur medicinsk synpunkt är det klart olämpligt att införa tvångsmedicinering vid kriminalvårdsanstalt. Narkotikamissbruket är relativt utbrett bland de intagna. Det kan inte uteslutas att en del av de orostillstånd som gör det nödvändigt att tillgripa fängsel orsakas av drogpåverkan. Att utan kännedom om vilket eller vilka preparat som orsakat orostillståndet tillföra psykofarmaka är klart olämpligt. Risken för komplikationer, t. ex. i samband med en injektion av lugnande medel, kan inte heller uteslutas även om vederbörande inte är påverkad av narkotika. Allergiska reaktioner och, i värsta fall, chocktillstånd kan uppkomma. Anstalterna saknar medicinska resurser att behandla sådana komplikationer.

Kriminalvården har sedan länge stor brist på sjukvårdsutbildad personal. Endast 7 1/2 av de 19 fasta läkartjänsterna vid anstalterna och häktena var under våren 1979 besatta. Kroppsjukvården sköts huvudsakligen av arvodesanställda läkare. Uppskattningsvis råder vid anstalterna och häktena en brist på ca 500 läkartimmar per vecka. Det torde således endast i undantagsfall vara möjligt att få till stånd en läkarundersökning och ordination i de akuta fall då tvångsmedicinering kan bli aktuell. En telefonkonsultation med anstaltens läkare — om sådan finns och är anträffbar — eller med jourhavande läkare, som inte har kännedom om den intagne, torde vara den mest sannolika lösningen. En sådan ordning kan inte godtas. Frågan uppstår också vilken personal som skall verkställa en eventuell ordination av tvångsmedicinering, framförallt som det i de flesta fall torde bli fråga om att ge en injektion, subkutan eller intramuskulär. Anstalterna har visserligen under senare år tillförts ett flertal överskötersketjänster. Översköterskorna tjänstgör dock som regel dagtid och är inte tillgängliga nattetid eller under helger. Möjligheterna att ge injektioner vid anstalterna är således begränsade.

Ytterligare ett argument mot tvångsmedicinering inom kriminalvården bör anföras. Som även anförts i betänkandet har man vid anstalterna stora svårigheter att från de psykiatriska sjukhusen få hjälp med intagning av vårdbehövande intagna. Psykotiska tillstånd, ofta framkallade av långvarigt narkotikamissbruk, förekommer då och då bland de intagna. I sådana fall kan medicinering oberoende av eget samtycke vara den enda möjligheten att häva ett oros- eller förvirringstillstånd. Det torde vara självklart att intagen som befinner sig i ett sådant tillstånd skall överföras till psykiatriskt sjukhus. En legalisering av tvångsmedicinering inom kriminalvården, om än i begränsad omfattning, kommer sannolikt att ytterligare minska möjligheterna att få den psykiatriska sjukvården att ta emot vårdbehövande intagna.

Sammanfattningsvis anser styrelsen, att tvångsmedicinering inte är ett godtagbart alternativ till fängsel, även om det i och för sig finns all anledning att så långt det är möjligt begränsa användningen av detta yttersta tvångsmedel. — — — I stället för tvångsmedicinering och mjukisolerade celler bör man enligt styrelsens mening inrikta sig på att på andra sätt minska de skadliga verkningarna av spännbältesläggning. I 124 § vårdecirkuläret föreskrivs att vårdpersonal genom täta besök hos den som belagts med fängsel eller lagts i spännbälte skall hålla uppsikt över honom under den tid åtgärden består. För att ytterligare betona vikten av att den som belagts med fängsel står under ständig tillsyn bör det enligt styrelsens mening i KvaL införas en bestämmelse, av vilken det framgår att personal hela tiden skall vara närvarande under den tid åtgärden består. En sådan föreskrift skulle sannolikt minska de skadliga effekterna av spännbältesläggning.

JO

Åtgärden föreslås utgöra ett alternativ till bältesläggning vid våldsamt uppträdande. Medicinering tillgrips normalt för att bota eller lindra en sjukdom. Ett våldsamt uppträdande av en intagen kan emellertid inte regelmässigt anses utgöra symptom på en sjukdom. Tvångsmedicinering skulle i vissa fall kunna uppfattas som försök att tysta ner intagna som är kritiskt inställda till kriminalvården och samhället i övrigt. En regel om tvångsmedicinering kan även befaras försämra möjligheterna att vid behov få intagna överförda till mentalsjukhus. Jag avstyrker således att en regel om tvångsmedicinering införs i kriminalvårdslagen (KvaL.).

Sveriges socionomers riksförbund anför att ett förfarande genom vilket man tvångsvis skulle söva ner eller lugna våldsamma intagna genom att använda psykofarmaka och att genom tvångsmedicinering påverka nervsystemet under alla förhållanden måste betraktas som ett större övergrepp än att tillfälligt använda mekaniska fängsel.

Även *kammarrätten i Jönköping*, *Statsanställdas förbund*, *Föreningen Sveriges statsåklagare* och *Övervakarnas riksförbund* avvisar förslaget.

Socialstyrelsen, *Sveriges läkarförbund*, *Svenska läkareföreningen*, *Svenska psykiatriska föreningen* och *SAK* uttalar tveksamhet i frågan.

Socialstyrelsen

Som bakgrund till sitt ställningstagande diskuterar utredningen bl. a. 13 § LSPV och socialstyrelsens cirkulär den 6 mars 1970 om tvångsåtgärder inom den slutna vården av psykiskt utvecklingsstörda. Enligt 13 § LSPV kan en patient tvångsmedicineras om "det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården eller för att skydda honom själv eller

omgivningen". I cirkuläret sägs bl. a. att "tvångsintagna även mot sin vilja kan beredas adekvat vård, t. ex. genom medicineri. Stor restriktivitet måste dock härvidlag iaktas och under inga omständigheter får tvång tillgripas mot patienterna eller inskränkningar i deras frihet göras som bestraffning". Socialstyrelsen anser, att det är av avgörande vikt att göra skillnad mellan en medicinsk behandlingssituation och den situation som föreligger t. ex. i ett fängelse. Det är en sak att tvångsmedicinera patienter, som är omhändertagna på grund av psykisk sjukdom eller psykisk utvecklingsstörning. Det är en helt annan sak att tvångsmedicinera personer, som avtjänar straff i ett fängelse. I den sistnämnda situationen är bl. a. risken överhängande för att tvångsmedicineringen kommer att användas inte enbart som ett medel för att i enstaka fall skydda den intagnes egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa utan användas för att mer generellt åstadkomma lugn och ordning på anstalterna eller t. o. m. — mer eller mindre maskerat — i disciplinärt syfte.

Även om socialstyrelsen således vänder sig mot tvångsmedicinering i fängelse på de kriterier utredningen har föreslagit, anser socialstyrelsen att det bör införas en möjlighet att tvångsmedicinera inom kriminalvården, då klar medicinsk indikation föreligger. För tvångsmedicinering skulle då krävas att den intagne uppfyller förutsättningarna för intagning med stöd av LSPV. Det skall dessutom vara fråga om en trängande situation i avvaktan på att sjukhusvård kan ordnas. I dessa krav ligger att läkaren måste undersöka patienten före tvångsmedicineringen. Det räcker alltså inte att undersökningen görs "så snart det kan ske", vilket sägs i 23 § femte stycket Kval. Om förutsättningarna för tvångsmedicinering utformas på detta sätt går det att undvika att läkaren "pressas" att ge sitt medgivande för att åstadkomma lugn på anstalten. — Nämnda möjligheter till tvångsmedicinering bör finnas också i häkte.

Sveriges läkarförbund

Förbundet känner stor tveksamhet inför förslaget om tvångsmedicinering och vill ifrågasätta om sådan bör fa förekomma annat än på kriminalvårdens speciella psykiatriska sjukavdelningar och på specialistkompetent psykiaters ansvar. Tvångsmedicinering bör under inga förhållanden få förekomma annat än då skäl för utfärdande av vårdintyg föreligger.

SAK

När det gäller förslaget om tvångsmedicinering — — — vill föreningen starkt ifrågasätta detta. Kriminalvårdsanstalterna har inte medicinska resurser att klara en sådan medicinering. Tänkbara situationer inträffar sällan under kontorstid då den medicinskt utbildade personalen finns tillgänglig, i den mån anstalterna överhuvudtaget förfogar över sådan personal. Många anstalter gör det inte. Dessutom skulle den olyckliga situationen kunna uppstå att en starkt drogfixerad intagen gör ett överspel i vetskap

om att psykotropa droger då kommer att ges. Effekten blir i sådana fall den motsatta.

4.4 Lättnader i avskildheten

Utredningens förslag i detta hänseende har föranlett erinringar av *socialstyrelsen* som anför:

I 21 § och 50 § KvaL sägs att intagen som hålles avskild skall erhålla "den lättnad i avskildheten som är möjlig". Utredningen betecknar denna utformning av paragrafen som en förbättring i förhållande till den nuvarande. Socialstyrelsen anser att förslaget inte uppfyller rimliga krav på rättssäkerhet för den intagne. I stället för att anknyta till vad som är möjligt bör inskrivas i bestämmelsen att den avskilde har vissa basrättigheter som t. ex. att vistas utomhus och att få arbete som passar honom.

5 Placering på specialavdelning

Förslaget att i KvaL införa bestämmelser om placering på specialavdelning hälsas med tillfredsställelse av *kriminalvårdsstyrelsen*, som emellertid har en något avvikande uppfattning om lagtextens utformning. Styrelsen anför.

I fråga om avskildhet under längre tidsperioder är det, som utredningen anför, särskilt angeläget att finna alternativ. Utredningen föreslår därvidlag placering i liten grupp med speciella övervakningsmöjligheter, dvs. på de specialavdelningar som redan nu finns vid tre anstalter. På dessa avdelningar placeras för närvarande intagna som är särskilt rymningsbenägna eller farliga för sin omgivning eller samhället. Flertalet av dem omfattas av bestämmelsen i 20 § andra stycket KvaL. Det förekommer dock att även andra intagna placeras där.

Enligt utredningens förslag skall placering i grupp på specialavdelning vara att anse som ett avskiljande i KvaL:s mening. Utredningen anser dock att intagna som tillhör den kategori som avses i 7 § tredje stycket KvaL i vissa fall bör kunna placeras i specialavdelning även om rymningsfara inte föreligger och föreslår därför en utvidgning av 20 § andra stycket KvaL som tar sikte på sådan placering. I övrigt föreslår utredningen alltså att placering i specialavdelning skall få förekomma beträffande intagen som under längre tid hålls avskild med stöd av 20 § KvaL, dvs. som ett alternativ till avskildhet i form av enrumsplacering. Detta har dock inte kommit till uttryck i utredningens förslag till lagtext.

Styrelsen har intet att erinra mot den definition av avskildhetsbegreppet som ligger till grund för de överväganden som redovisats i betänkandet. Placering i specialavdelning bör sålunda regleras i KvaL. Enligt styrelsens bedömning bör det dock även i fortsättningen finnas möjlighet att placera

vissa intagna som inte omfattas av 7 § tredje stycket Kval. i specialavdelning, även om stöd härför inte finns i de nu gällande avskildhetsbestämmelserna. Styrelsen syftar då bland annat på intagna som gjort sig skyldiga till grov narkotikabrottslighet och som – utan att vara särskilt rymningsbenägna – på goda grunder kan misstänkas för att under verkställigheten fortsätta en brottslig verksamhet av allvarligt slag. Utredningens förslag till lagtext bör sålunda ändras så att även sådana intagna kan placeras i specialavdelning. Ur lagteknisk synpunkt vore det dock enligt styrelsens mening en fördel om möjligheterna till särbehandling även av de intagna som nu avses reglerades i 7 § KvaL.

Utöver intagna som omfattas av 20 § andra stycket KvaL. och vissa andra intagna som tillhör antingen den kategori som avses i 7 § tredje stycket Kval. eller den kategori som behandlats i föregående stycke bör, såsom utredningen anför, även intagna som under längre tid hålls avskilda enligt 20 § första stycket KvaL. kunna placeras i specialavdelning som ett alternativ till enrumsplacering. Även denna möjlighet, som i första hand bör utnyttjas beträffande intagna som dömts för allvarlig brottslighet och som är särskilt våldsbenägna, bör enligt styrelsens mening framgå av lagtexten. Därigenom skulle KvaL. innehålla en fullständig reglering av vilka intagna som får placeras i specialavdelning, vilket måste anses önskvärt ur rättssäkerhetssynpunkt.

KRUM är negativ till förekomsten av specialavdelningar och anför att den destruktiva effekten på såväl intagna som på personal av sådana särskilda grupper, specialavdelningar eller så kallade bunkrar är omvitnad samt att den beryktade och fruktade Kumla-bunkern är ett exempel på detta.

6 Rättsäkerhetsfrågor

6.1 Beslutsordningen i avskildhetsärenden

Hovrätten för Västra Sverige biträder utredningens förslag och anför.

I fråga om själva författningsförslagen kan allmänt sägas att de förbättringar i förhållandena på anstalterna som utredningen motiverades beskriva knappast är åtkomliga för någon mera precis reglering. Man är förmodligen i stor utsträckning hänvisad till att lagreglera med hjälp av värderingsord som lämpliga, lämpligare, behövlig, påtaglig, omfattande, otillräcklig, oundgänglig för att nämna några av nyckelorden i de av utredningen föreslagna författningsändringarna. Garantierna för att de restriktioner i fråga om särbehandling av intagna som KvaL. innehåller blir tilläpade ligger därför främst i de former i vilka särbehandlingsbesluten fattas och i de intagnas möjligheter att få dessa beslut överprövade.

JO anser det vara onödigt att omprövning av beslut enligt 20 § första stycket KvaL vid lokalanstalt skall göras av regionchefen och att rättssäkerheten blir tillräckligt tillgodosedd om beslutet fattas av styresmannen. JO påpekar dels att beslut som innebär fortsatt avskildhet skall underställas kriminalvårdsstyrelsens prövning och dels att regionchefen har en generell möjlighet att ändra avskildhetsbeslut som meddelats av styresman vid lokalanstalt. JO föreslår vidare att man för att öka rättssäkerheten i 51 § KvaL bör införa bestämmelse om skyldighet att föra protokoll över vad som förekommit vid avskiljande enligt 50 §.

Flera instanser förespråkar införandet av möjlighet till interimistiskt beslut i avskildhetsärenden.

Kriminalvårdsstyrelsen

Utredningen har avvisat tanken på att införa en möjlighet för tillsynspersonal att tillfälligt avskilja intagen i avvaktan på styresmannens beslut. Samtidigt anför dock utredningen att det inte kan anses olämpligt att personalen väljer att låsa in en våldsam intagen i stället för att försöka bemästra situationen genom annan våldsanvändning. Sådana händelser kan enligt utredningen klaras inom ramen för de allmänna nöd- och nödvärnsreglerna i brottsbalken. Som utredningen påpekat i annat sammanhang är det emellertid mindre lämpligt att på brottsbalkens nödregler bygga en verksamhet där tvångsvisa åtgärder hör till de förutsebara och inte ovanliga inslagen. Styrelsen anser därför att det bör införas en möjlighet för tillsynspersonalen att fatta interimistiska beslut om avskildhet när en intagen uppträder våldsamt eller eljest när behov av skyndsamma åtgärder föreligger. Risker för förhastade och onödiga avskildhetsåtgärder torde inte öka med en sådan ordning. En bestämmelse om interimistiska beslut bör givetvis innehålla en ovillkorlig skyldighet för beslutsfattaren att ofördröjligen anmäla beslutet för tjänstgörande styresman som omedelbart skall ta ställning i ärendet. Vidare bör interimistiska beslut om avskildhet endast få fattas av tillsynspersonal i befälsställning, dvs. i första hand övertillsynsman eller motsvarande, efter individuellt bemyndigande av styresmannen (jfr 39 c § andra stycket KvaLK).

JO

Om man försöker sätta sig in i hur det i praktiken måste tillgå när en interimistisk beslutsordning saknas kan man finna följande. Antag exempelvis att tillsynspersonal upptäcker sprängmedel hos en intagen under de intagnas fritid. Man misstänker på goda grunder att en annan intagen på avdelningen är inblandad i insmugglingen av sprängmedlen. — — — Förslagsvis kan — — — tillsynsbefäl eller annan högre tjänsteman ges befogenhet att besluta om åtgärd enligt 20 § 1 st., 23 § eller 50 § KvaL i avvaktan på styresmannens beslut i frågan, om det är oundgängligen nödvändigt att

omedelbart verkställa åtgärden. Det bör dock åligga den som meddelat det interimistiska beslutet att skyndsamt ta kontakt med styresmannen och underställa denne frågan om åtgärden skall bestå. Styresmannen bör därvid genast meddela beslut i saken. Med denna ordning kommer den interimistiska åtgärden att bestå under endast en kort tid. Jag har i min verksamhet erfårit att man vid anstalter med det tyngsta klientelet i praktiken tillämpar ett system med interimistiska avskiljanden. I vissa fall företar tillsynspersonalen därvid till synes mindre välgrundade avskiljanden och man underrättar inte alltid styresmannen. Utredningen anför som ett argument mot en interimistisk beslutsordning just risken för förhastade och onödiga avskildhetsåtgärder. Som jag redan anfört föreligger det dock i praktiken ett behov av att i vissa fall omedelbart kunna avskilja intagen. Det torde då vara lämpligare att reglera hur man därvid skall förfara än att överlämna detta till tillämpande myndigheter. Man kan åstadkomma större rättssäkerhet för de intagna genom att i författning ange i vilka fall åtgärden får vidtas samt föreskriva att den skyndsamt skall anmälas till styresmannen för dennes prövning.

Beslut enligt 20 § 2 st. KvaL meddelas centralt av kriminalvårdsstyrelsen. I dessa fall är risken för tidsutdräkt större än vid de avskildhetsåtgärder som beslutas av styresmannen. Det bör således även här finnas möjlighet att meddela interimistiskt beslut. Befogenheten bör tilläggas styresmannen. Det interimistiska beslutet måste givetvis skyndsamt anmälas för kriminalvårdsstyrelsen för prövning av om åtgärden skall bestå. Om den interimistiska beslutsregeln intas i tillämpningskungörelsen till KvaL bör 60 § nämnda lag ändras.

Jag vill avslutningsvis framhålla att de av mig föreslagna interimistiska åtgärderna bör få vidtas enbart där det medför fara i dröjsmål att avvakta beslut av eljest behörig beslutsfattare. Någon interimistisk åtgärd i avbidan på att ett beslutsunderlag i avskildhetsfrågan anskaffas, anser jag inte bör förekomma. De föreslagna interimistiska reglerna bör självfallet ges en restriktiv tillämpning.

Statsanställdas förbund

När det gäller frågan om att införa en lagfäst rätt för tillsynspersonalen att tillfälligt avskilja en intagen ifrån gemenskapen på anstalten anser utredningen att den intagnes rättssäkerhet inte medger en sådan möjlighet, utan detta beslut måste göras av styresmannen. Förbundet finner det orealistiskt att inte denna rätt för tillsynspersonalen genomföres. Styresmannens beslut kan ofta, framför allt på fritid eller på kvällstid, inte inhämtas inom sådan tid att oron och våldsamheten kan undvikas eller begränsas. Vård- och tillsynspersonalen måste därför enligt förbundets uppfattning ha möjlighet till sådant interimistiskt beslut samtidigt som de ålägges att snarast meddela styresmannen de vidtagna åtgärderna.

Liknande synpunkter har anförts av SAK.

6.2 Offentligt biträde

Utredningens förslag om rätt till offentligt biträde tillstyrks av *kammar-rätten i Jönköping*, som dock anser att den bör begränsas till ärenden som handläggs hos kriminalvårdsstyrelsen.

Kriminalvårdsstyrelsen förklarar sig vara positiv till förslaget men anser att frågan bör övervägas i annat sammanhang, varvid en allmän genomgång bör ske av behovet av offentligt biträde inom kriminalvården.

Rättshjälpsnämnden i Malmö tillstyrker förslaget.

KRUM anför att man stöder förslagen om att stärka den intagnes rättssäkerhet i samband med vissa isoleringsåtgärder.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1980-05-14

Närvarande: justitierådet Holmberg, regeringsrådet Hellner, justitierådet Persson.

Enligt lagrådet den 13 maj 1980 tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 30 april 1980 har regeringen på hemställan av statsrådet Winberg beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.
2. lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Anita Meyerson.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Utdrag ur
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-06-05

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Wikström, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Burenstam Linder, Johansson, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Proposition om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt, m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt
2. lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Föredraganden upplyser att lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran och hemställer att regeringen, efter vissa redaktionella ändringar, föreslår riksdagen att anta förslagen.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 30 april 1980.

Innehåll

Propositionen	
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1. Förslag till lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt	2
2. Förslag till lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.	7
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 30 april 1980 ...	8
1 Inledning	8
2 Föredragandens överväganden	9
2.1 Gällande ordning i korthet	9
2.2 Allmänt om utredningens förslag	10
2.3 Gemensamhetsprincipen	12
2.4 De särskilda bestämmelserna om avskiljande	14
2.4.1 Arbete i enrum på egen begäran	14
2.4.2 Avskiljande av skydds- och säkerhetsskäl	16
Rikets säkerhet	16
Fara för intagens egen eller för annans säkerhet	17
Skadegörelse på anstaltens egendom	17
Menligt inflytande	18
Rymningsfara	20
Omprövning av beslut	21
Väldsamt uppträdande	21
Berusning	22
Avskiljande under utredning av ett disciplinärende	22
2.5 Verkställighet av avskiljanden	23
2.5.1 Placering av dem som har avskilts	23
2.5.2 Läkares medverkan vid avskildhetsåtgärder	25
2.5.3 Fängsel och medicinering	28
2.5.4 Lättnader i avskildheten	30
2.6 Placering på specialavdelning	30
2.7 Åtgärder mot narkotikamissbruk vid kriminalvårdsanstalterna	34
2.8 Rättssäkerhetsfrågor	37
2.8.1 Beslutsordningen och lekmanamedverkan i ärenden om avskiljande	37
2.8.2 Offentligt biträde	38
2.9 Termen gemensamhet	39
3 Upprättade lagförslag	39
4 Hemställan	40
5 Beslut	40
<i>Bilaga 1</i> Sammanfattning av betänkandet (SOU 1979: 4) Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården	41
<i>Bilaga 2</i> Utredningens lagförslag	56
Lag om ändring i lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt	56
Lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.	59
Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)	60

<i>Bilaga 3</i> Sammanställning av remissyttranden över betänkandet (SOU 1979: 4) Avskildhet och gemenskap inom kriminalvår-	
den	62
Remissinstanser	62
Remissyttrandena	62
1. Allmänna synpunkter	62
2. Gemenskapsprincipen och åtgärder vid arbetsvägran (17 § KvaL)	65
3 De särskilda avskildhetsåtgärderna	67
3.1 Avskildhet på egen begäran (18 § KvaL)	67
3.2 20 § KvaL	68
3.3 23 § KvaL	73
4 Verkställighet av avskiljanden	73
4.1 Placering av den som avskilts	73
4.2 Läkares medverkan vid avskildhetsfrågor	74
4.3 Fängsel och medicinering	76
4.4 Lättnader i avskildheten	81
5 Placering på specialavdelning	81
6 Rättssäkerhetsfrågor	82
6.1 Beslutsordningen i avskildhetsärenden	82
6.2 Offentligt biträde	85
Utdrag av lagrådets protokoll den 14 maj 1980	86
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträdet den 5 juni 1980	87

